

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CÂHİZ'İN ÖYKÜCÜLÜĞÜ VE *EL-BUHALÂ*' ADLI
ESERİNİN TEKNİK VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN MEŞE

HAZIRLAYAN
CUMA KORÇAK

MALATYA-2021

 İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
		Yayın Tarihi	19.08.2019
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	1 / 1

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

CÂHİZ'İN ÖYKÜCÜLÜĞÜ VE EL-BUHALÂ ADLI ESERİNİN TEKNİK VE
TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN MEŞE

HAZIRLAYAN
CUMA KORÇAK

Jürimiz tarafından 05/11/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez oybirliği ile başarılı bulunarak Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Sabri TÜRKMEN
2. Dr. Öğr. Üyesi Ramazan MEŞE
3. Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ

İmza

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Suzan ERGÜN
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Câhız’ın Öykücülüğü ve *el-Buhalâ*’ Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Açıdan İncelenmesi” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin hem de kaynakçada yöntemine uygun şekilde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Cuma KORÇAK

ÖNSÖZ

Arap edebiyatında birçok edebi tür bulunmaktadır. Nesrin en önemli türü olan *hikaye-öykü* bunlardan biridir. Kolay ve serbest bir şekilde kaleme alınmasına ek olarak duygu ve düşünceleri daha açık ve anlaşılır şekilde ifade etmesi hikaye türünün önemli özelliklerindedir.

Hikaye, Arap edebiyatının ilk dönemleri olan Cahiliye, Sadru'l-İslam, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde çok fazla ön plana çıkmamıştır. Ancak Arap edebiyatında Batı etkisinin görüldüğü modern dönemde ilk dönemlere nazaran daha çok öne çıkmıştır. Buna rağmen ilk dönemlerden Abbasiler döneminde yaşayan Câhız, hikaye türünü önemsemiş olmalı ki bu dönemde cimrilik yapan veya tutumlulukta aşırıya kaçan kişilerin hikayelerini *el-Buhalâ'* adlı kitabında bir araya getirmiştir. Câhız'ın söz konusu eseri bazı çalışmalara konu olan ve Arap edebiyatı açısından önemli ve değerli bir eserdir. Böyle değerli bir eserin teknik ve tematik açıdan incelenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi ve literatür değerlendirmesi birer başlık altında ortaya konulmuştur. Çalışmanın ilk bölümde Câhız'ın yaşadığı dönem hakkında kısaca bilgi verildikten sonra hayatı ele alınmış ve son olarak edebi kişiliği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümünde bir edebi tür olarak hikaye ele alınmıştır. Hikayenin tanımı, türleri ve özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra hikayenin materyal, estetik/teknik ve muhteva unsurları ayrıntılarıyla incelenmiştir. Ayrıca hikayenin Arap edebiyatındaki gelişim süreci özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Câhız'ın *el-Buhalâ'* isimli eserinden seçilen hikayeler, materyal, estetik/teknik ve muhteva açısından incelenmiştir.

İlk danışmanım muhterem Prof. Dr. Sabri TÜRKMEN hocama, çalışmamı hazırlama ve bitirme sürecinde yardımını esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ramazan MEŞE hocama, İsa GÜCEYÜZ hocama ve Arapçayı sevmeme vesile olan Doç. Dr. Atik AYDIN hocama teşekkür ederim.

Yardım ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim kıymetli aileme şükran dileklerimi iletmek isterim. Ayrıca tezimi düzeltme aşamasında bana yardımcı olan Abdülğani AKYÜREK ve Mustafa KOCAMAN dostlarıma minnettarım. En önemlisi de çalışmamı bitirme lütfunu bana ihsan eden Rabb'ime hamd ederim.

ÖZET

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan unsurların başında dil gelmektedir. Kişi duygu ve düşüncelerini sade bir anlatımla değil de belli bir düzen ve estetik içeren anlatımla iletmek istediğinde edebiyat devreye girmektedir.

Edebiyatın içinde hem nazım hem de nesir türleri bulunmaktadır. Nesrin en önemli örneklerinden biri de hikayedir. Hikayede duygu ve düşünceler daha serbest bir üslupla ifade edilmektedir. Arap edebiyatında hikaye örneği ilk dönemlerde görülmüş olsa da asıl parlak dönemini modern dönemde yaşamıştır. İlk dönemlerden Abbasiler döneminde yaşayan Câhız, hikaye türüne örnek teşkil edecek *el-Buhalâ* adlı kitabını telif etmiştir. Bu kitapta cimri insanların, tutumlulukta aşırıya gidenlerin olaylarıyla dolu birçok hikaye bulunmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle edebi bir tür olan hikaye hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra Câhız'ın yaşadığı dönem, hayatı ve edebi kişiliği ele alınmıştır. Bu iki bölümde klasik ve modern kaynaklardan yararlanılarak hem hikayenin temel özellikleri ve unsurları hem de Câhız ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Son olarak *el-Buhalâ* isimli eserde bulunan hikayelerden seçilen hikayeler kısaca tanıtıldıktan ve özetlendikten sonra materyal, teknik/estetik ve muhteva unsurları ayrıntılarıyla incelenip ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belegatı, Arap Edebiyat Tarihi, Öykü, Câhız, *el-Buhalâ*.

ABSTRACT

Language is the factor among the factors that make communication available among people. When people want to transfer their emotions and thoughts in esthetic and neat way, not in a direct way, they apply to literature.

In literature both verse and prose genres are found. Story is the most important sample of prose. In the story, feelings and thoughts are expressed in a freer style. Although the example of story in Arabic literature was seen in the early periods, it lived its brightest period in the Modern period. C  hiz, who lived in the Abbasid period from the first periods, wrote her book *al-Buhalâ*, which will set an example for the story genre. There are lots of stories about mean people and incidents of people who go to extremes in frugality in the book.

In our study, first of all, information about the story, which is a literary genre, is given and then the period in which C  hiz lived, his life and literary personality are discussed. In these two sections, both the basic features and elements of the story and the information about Cahiz are conveyed by using classical and modern sources. Finally, after the stories selected from the stories in the work called *al-Buhalâ* were briefly introduced and summarized, the material, technical/aesthetic and content elements were examined and revealed in detail.

Key Words: Arabic Language and Rhetoric, Arab Literature History, Story, Cahiz, *al-Buhalâ*,

KISALTMALAR

b.	: Bin
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
s.a.s.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Konusu.....	1
2. Tezin Amacı.....	1
3. Tezin Önemi.....	1
4. Tezin Yöntemi.....	2
5. Literatür Değerlendirmesi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

CÂHİZ'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ.....	5
1. Câhiz'in Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri.....	5
1.1. Sosyal Durum.....	5
1.2. Siyasi Durum.....	7
1.3. Edebi ve Kültürel Durum.....	9
2. Câhiz'in Hayatı.....	12
2.1. Doğumu, Nesebi ve Künyesi.....	12
2.2. Adı ve Lakabı.....	13
2.3. Ölümü.....	13
3. Câhiz'in Edebi Kişiliği.....	14
3.1. Câhiz'in Hocaları.....	14
3.2. Câhiz'in Eserleri.....	15
3.3. Câhiz'in Edebi Kişiliği.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

ÖYKÜ VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	19
1. Öykünün Tanımı.....	19
2. Öykü Türleri ve Özellikleri.....	20

2.1. Olay Öyküsü.....	20
2.2. Durum Öyküsü.....	20
3. Öykünün Genel Unsurları.....	21
3.1. Materyal Unsurlar.....	21
3.1.1. Anlatıcı.....	21
3.1.2. Bakış Açısı.....	22
3.1.3. Olay Örgüsü.....	23
3.1.4. Zaman.....	24
3.1.5. Şahıs Kadrosu.....	24
3.1.6. Mekan.....	25
3.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	25
3.2.1. Anlatım Teknikleri.....	26
3.2.2. Dil ve Üslup.....	29
3.2.3. Kurgu.....	29
3.3. Muhteva (Fikir, Tema) Unsurları.....	30
4. Arap Edebiyatında Öykü.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂHİZ'İN EL-BUHALÂ' ADLI ESERİNDE GEÇEN HİKAYELERİN TEKNİK VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	34
1. <i>el-Buhalâ'</i> Adlı Eser Hakkında Genel Bilgiler.....	34
2. Hikayelerin Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi.....	35
2.1. Sehl b. Hârûn'un Mektubu.....	35
2.1.1. Materyal Unsurlar.....	36
2.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	38
2.1.3. Muhteva Unsurları.....	39
2.1.1. Horosan ve Merv Halkının Hikayeleri.....	39
2.1.1.1. Materyal Unsurlar.....	39
2.1.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	42
2.1.1.3. Muhteva Unsurları.....	43
2.2. Basra Halkından Mescitlilerin Hikayeleri.....	43
2.2.1. Birinci İhtiyarın Hikayesi.....	43
2.2.1.1. Materyal Unsurlar.....	44
2.2.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	45

2.2.1.3. Muhteva Unsurları.....	45
2.2.2. Meryem'in Hikayesi.....	45
2.2.2.1. Materyal Unsurlar.....	46
2.2.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	47
2.2.2.3. Muhteva Unsurları.....	47
2.2.3. İkinci İhtiyarın Hikayesi.....	47
2.2.3.1. Materyal Unsurlar.....	48
2.2.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	49
2.2.3.3. Muhteva Unsurları.....	49
2.2.4. Muaze'nin Hikayesi.....	49
2.2.4.1. Materyal Unsurlar.....	49
2.2.4.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	51
2.2.4.3. Muhteva Unsurları.....	52
2.3. Ahmed b. Halef'in Hikayeleri.....	52
2.3.1. Ahmed'in İlk Hikayesi.....	53
2.3.1.1. Materyal Unsurlar.....	54
2.3.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	54
2.3.1.3. Muhteva Unsurları.....	54
2.3.2. Ahmed'in Üçüncü Hikayesi.....	54
2.3.2.1. Materyal Unsurlar.....	56
2.3.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	56
2.3.2.3. Muhteva Unsurları.....	56
2.3.3. Ahmed'in Son Hikayesi.....	57
2.3.3.1. Materyal Unsular.....	57
2.3.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	58
2.3.3.3. Muhteva Unsurları.....	58
2.4. Hizâmî'nin Hikayeleri.....	58
2.4.1. Câhız ve Hizâmî Arasında Geçen Hikaye.....	58
2.4.1.1. Materyal Unsurlar.....	60
2.4.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	60
2.4.1.3. Muhteva Unsurları.....	60
2.4.2. Hizâmî'nin Çocuklarına Karşı Sorumsuzluğu.....	60
2.4.2.1. Materyal Unsurlar.....	61
2.4.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	62
2.4.2.3. Muhteva Unsurları.....	62
2.4.3. Hizâmî'nin Son Hikayesi.....	62

2.4.3.1. Materyal Unsurlar.....	65
2.4.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	66
2.4.3.3. Muhteva Unsurları.....	66
2.5. Muhammed b. Ebil Muemmil'in Hikayeleri.....	66
2.5.1. Câhız ve Muhammed Arasında Geçen Hikaye.....	67
2.5.1.1. Materyal Unsurlar.....	70
2.5.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	70
2.5.1.3. Muhteva Unsurları.....	70
2.5.2. Muhammed'in Sofra Hikayesi.....	71
2.5.2.1. Materyal Unsurlar.....	73
2.5.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	73
2.5.2.3. Muhteva Unsurları.....	74
2.5.3. Muhammed'in Balık Hikayesi.....	74
2.5.3.1. Materyal Unsurlar.....	76
2.5.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	77
2.5.3.3. Muhteva Unsurları.....	77
2.6. İbnu'l-'Ukdiyyu'nun Hikayesi.....	77
2.6.1. Materyal Unsurlar.....	79
2.6.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	79
2.6.3. Muhteva Unsurları.....	79
2.7. Sa'id el-Medainî'nin Hikayeleri.....	80
2.7.1. Medainî'nin Verdiği Borcun Peşinde Koşuşturması.....	82
2.7.1.1. Materyal Unsurlar.....	85
2.7.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	86
2.7.1.3. Muhteva Unsurları.....	86
2.7.2. Medainî ve Ahmed el-Mekkî Arasında Geçen Hikaye.....	86
2.7.2.1. Materyal Unsurlar.....	88
2.7.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar.....	89
2.7.2.3. Muhteva Unsurları.....	89
2.8. Bazı Nâdireler ve Tarîfeler.....	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	96

GİRİŞ

1. Tezin Konusu

Hikaye, Arap edebiyatında ilk dönemlerde fazlaca görülmemiş ancak modern dönemde ön plana çıkabilmiştir. İlk dönemlerden Abbasi döneminde yaşayan Câhız (öl. 255/869) hikaye türüne örnek teşkil edecek *el-Buhalâ*' adlı kitabını telif etmiştir. Bu kitapta cimri insanların ve tutumlulukta aşırıya gidenlerin olaylarıyla dolu birçok hikaye bulunmaktadır.

el-Buhalâ' adlı eserdeki hikayelerin teknik ve tematik açıdan incelenmesini hedeflediğimiz çalışmamızın başında *el-Buhalâ*' isimli kitabın yazarı Câhız'ın hayatı mümkün mertebe öz bilgiler verilerek anlatılmaktadır. Daha sonra hikaye ile ilgili bilgi verilmektedir. Bu bilgiler arasında hikayenin tanımı, türleri ve unsurlarının ayrıntıları bulunmaktadır. Ayrıca hikayenin Arap edebiyatındaki yeri de incelenmiş olup; Sadru'l-İslam, Emeviler, Abbasiler ve modern dönemlerdeki gelişim süreci kısaca ortaya konmuştur. Son olarak ise *el-Buhalâ*' isimli kitabından seçilen hikayeler materyal, estetik/teknik ve muhteva unsurları açısından incelenmiştir. Materyal unsurlardan; anlatıcı, bakış açısı, olay örgüsü, zaman, mekan ve şahıs kadrosu, estetik/teknik unsurlardan; anlatım tekniği, dil ve üslup, muhteva unsurlardan; tema ve içerik gibi unsurlar seçilen hikayelerde merkeze alınmış ve ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. Tezin Amacı

Bu çalışmanın en temel amacı Câhız'ın *el-Buhalâ*' adlı eserini teknik ve tematik açıdan incelemektir. Ayrıca *el-Buhalâ*' isimli eserden seçilen hikayelerin tanıtılması ve materyal, estetik ve muhteva açısından incelenmesi de amaçlanmıştır. Câhız'ın *el-Buhalâ*' isimli eserinin bu açıdan incelenmesinin bir diğer amacı ise hikayelerin teknik ve tematik açıdan incelenmesi sonucunda Câhız'ın öykücülüğü hakkında fikir oluşturabilmektir.

3. Tezin Önemi

Edebiyat insanlık için büyük bir değerdir. Edebiyatın bir türü olan hikaye de edebiyat açısından oldukça önem arz etmektedir. Arap edebiyatında ise hikaye türü ilk

dönemlerde çok ön plana çıkmamakla beraber ancak modern dönemde batının da etkisiyle ön plana çıkmıştır. Genel olarak hikayenin Arap edebiyatındaki gelişim süreci bu şekilde olsa da ilk dönemlerde de tercih edilmiş ve kitaplarda yerini almıştır. Abbasiler döneminde yaşayan Câhız'ın *el-Buhalâ*' isimli eseri buna örnek teşkil etmektedir. O dönemde yazılan ve bazı çalışmalara konu olan bu eserin teknik ve tematik açıdan incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma *el-Buhalâ*' isimli eserin teknik ve tematik açıdan incelenip bu özelliklerinin ortaya konması açısından oldukça önemlidir.

4. Tezin Yöntemi

Bilimsel bir araştırmanın hazırlanma aşamasında en önemli hususlardan biri de yöntemdir. Araştırma yönteminin bilimsel bir amaç doğrultusunda olması da önemlidir. Bu doğrultuda elimizdeki çalışmada kaynak incelemesi ve kaynaklardan elde edilen bilgilerin bir düzen içerisinde aktarılması bakımından tanımlayıcı ve betimleyici yöntem kullanılmıştır. Ayrıca *el-Buhalâ*' isimli eserden seçilen hikayeler birer başlık altında incelenmiştir. Söz konusu hikayeler öncelikle tanıtılmış ve alıntılanan kısımları yeri geldikçe tercüme edilmiştir. Tercüme edilirken daha önce yapılan tercüme çalışmalarından istifade edilmiştir. Aynı şekilde çalışmada esas alınan baskıda geçen açıklamalardan da istifade edilmiştir.

Hikayelerin teknik ve tematik açıdan tahlilleri, hikayenin temel unsurlarından; materyal, estetik ve muhteva unsurları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın genelinde klasik eserler yanı sıra modern kaynaklardan da istifade edilmiştir.

5. Literatür Değerlendirmesi

Câhız hakkında gerek ülkemizde gerekse Arap dünyasında birçok çalışma bulunmaktadır. *el-Buhalâ*' isimli eser hakkında ise ülkemizde ve Arap dünyasında yapılan çalışmalar ve telif edilen kitaplar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;

Kitaplar;

- 1- Câhız, *Cimriler Kitabı*, çev. Nev Yayınları (İstanbul: Nev Yayınları, Tarih yok).
- 2- Câhız, *Cimriler Kitabı*, çev. Selahattin Hacıoğlu (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2018).
- 3- Câhız, *Cimriler*, çev. Zehra Güney Gökdemir (İstanbul: Şule Yayınları, 2018).

- 4- Cemil Cebr, *Câhız ve Mucteme'u 'Asrhi fi Bağdâd* (Beyrut: Dâru Sâder, Tarih Yok).
- 5- Charles Pellat, *Câhız fi'l-Basra ve Bâğdâd ve Sâmerrâ'*, çev. İbrâhîm el-Keylânî (Dimaşk: Dâru'l-Yekazati'l-'Arabiyye, 1961).
- 6- Mustafa Aydın, *Câhız ve Edebi Görüşleri* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2018).
- 7- Mustafa Köse, *Mutezilede Entelektüel Düşünce -Câhız-* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017).
- 8- Semira Karuko, *el-Câhız ve Belâgat* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

Tezler;

- 1- Adem Eryiğit, *el-Câhız'ın İmamet Anlayışı* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).
- 2- Dünya Kâbuş – Nedye 'Amiş, *el-Binâ'ul-Fennî Lis-Sûrati'l-Kasasiyyeti 'indel-Câhız min Hile'lil-Buhalâ'* (Cezayir: el-'Arabî b. Mehîdî Üniversitesi, Diller ve Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
- 3- Emine Bayır, *Cahız'ın Mizacla İlgili Görüşlerinin Kelam Açısından Değerlendirilmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).
- 4- Eshat Kumurbay, *Câhız'ın Bilgiye Yaklaşımı* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).
- 5- Fâris Muhammed Süleyman, *es-Serdu fi Hikâyât, 'l-Buhalâ'* (Ürdün: Yermuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004).
- 6- Fatıma Betül Hoşgör, *Câhız'ın Hayatı, Eserleri ve el-Buhalâ' Adlı Kitabındaki Tip Tahlilleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).
- 7- Halil İbrahim Erdoğan, *Câhız'a Göre Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).
- 8- Hüseyin Akyüz, *el-Câhız'ın Sünnet/Hadis Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

- 9- Muammer İpek, *el-Cahız'ın (Risalet'ül Muallimin) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993).
- 10- Mustafa Köse, *Câhız ve Mutezile Mezhebindeki Yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).
- 11- Semira Karuko, *el-Câhız ve Belâğattaki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).
- 12- Yasemin Holođlu, *Câhız'da Tabiat Felsefesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

BİRİNCİ BÖLÜM

CÂHİZ'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Câhiz'in kendisi ve eserleri üzerine birçok tez çalışması yapılmış, birden fazla kitap kaleme alınmıştır. Söz konusu çalışmalara giriş bölümünde işaret edilmiştir. Bu bağlamda Câhiz hakkında muhtasar bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde Câhiz'in yaşadığı dönemin sosyal, siyasi, edebi ve kültürel özellikleri ile Câhiz'in hayatı, edebi kişiliği, hocaları ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

1. Câhiz'in Yaşadığı Dönemin Genel Özellikleri

Câhiz, İslâm tarihinde ilmi ve kültürel açıdan son derece gelişmiş olan Abbasiler döneminde yaşamış bir edip ve düşündürdür. Bu dönemde sosyal, kültürel ve dini açıdan büyük değişim ve gelişimler yaşanmıştır.¹ Câhiz'i daha iyi tanımak adına yaşadığı bu dönemin yani Abbasiler döneminin sosyal, siyasi, edebi ve kültürel özellikleri genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılacaktır.

1.1. Sosyal Durum

Abbasiler dönemi, sosyal hayatın zengin olduğu, Arap, Fars, Türk, Rum ve Zenci gibi birçok ırkın beraber yaşadığı, hareketli ve karmaşık bir toplum yapısına sahiptir.² Bu dönemde Araplar Şam ve Arabistan bölgelerinde etkin iken Bağdat'ta devletin siyasi ve idari yönü daha çok İranlıların, askeri yönü ise Türklerin etkisi altındaydı. Ayrıca Kuzey Afrika kıyılarından getirilen insanlar daha çok tarım işiyle uğraşmakta ya da bazı insanların evlerinde çalışmaktaydı. Halifelerin, zengin ve nüfuzlu kişilerin hizmetinde ise Rumlar bulunmaktaydı.³

Abbasilerde toplum genel olarak havas ve avam olmak üzere iki tabakadan oluşmaktaydı.⁴ Havas grubunu; Halife ve ailesi, kâtipler, komutanlar, vezirler ve soylu

¹ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 4* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 9.

² Cemil Cebr, *el-Câhiz fi Hayâtihi ve edebihî ve fikrihî* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 1974), 8.

³ Muhammed 'Abdulmun'im Hafecî, *el-Âdâbu'l-'arabiyyu fi'l-'asri'l-'Abbasi'l-'evvel*, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992), 27-29; Kenan Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Şafak Yayınevi, 1998), 5.

⁴ Ebû Osman Amr b. Bahr Câhiz, *el-'Usmâniyye*, thk. Abdusselam Muhammed Harûn (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1955), 250-252.

aileler oluşturmaktaydı. Bu gruptaki kişilere hizmet edenler ve onlara bağlı olanlar ise muhafızlar, askerler, hizmetçiler, mevaliler ve cariyeler gibi kişilerdi. Avam grubunu; Arap, Nebatî, İranlı, Horasanlı, Türk, Sindli, Rum, Gürcü, Ermeni, Kürt, Kıptî, Berberî, Nevbî, Zenci vd. gibi farklı ırklar oluşturmaktaydı. Bu avam grubu da kendi arasında iki tabakaya ayrılmaktaydı. Havasa yakın olarak değerlendirilebilen; sanatçılar, alimler, edipler, tüccar ve zanaatkarlar birinci tabakayı oluştururken, ikinci tabakayı ise; köylüler ve şehir halkı oluşturmaktaydı.⁵

Bu dönemin sosyal hayatının bir özelliği de yabancılarla evlenme durumu sonucunda hem günlük hayatta (giyim, yemek, hayat tarzı vb.) hem de edebi yönden değişim ve gelişimin yaşanmasıdır. Bu evlilikler sonucunda baba tarafı Arap, anne tarafı farklı ırklardan oluşan bir nesil ortaya çıkmıştır.⁶

Bu dönemde şehirleşmeye bağlı olarak Araplar eski adetlerinden ve yaşam tarzlarından vazgeçmiş, şehirlerde yaşamaya başlamış ve bunun sonucunda zevk ve eğlencelere dalmışlardır. Şehirleşmenin bu tür olumsuz yönleri olduğu gibi olumlu yönleri de olmuştur. Örneğin, ilmi ve sanatsal faaliyetler neticesinde medeniyet gelişmiş, farklı milletlerle etkileşim meydana gelmiş ve bütün bunların sonucunda kültürel zenginlik oluşmuştur.⁷

Bu dönemde eğlence ve zevk bakımından en çok dikkat çeken cariyelerin durumu olmuş ve cariyeler rahatlıkla bir meta gibi satılıp alınabilmiştir. Bunun yanı sıra cariyeler sanatsal (şair, şarkı, çalgı, vb.) eğitimler almış, halife ve emirlerin saraylarında ve içki meclislerinde yer almış, şairlere ilham kaynağı olmuş, böylelikle eğlence hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve önemleri artmıştır. Bu durum da Abbasi toplumunu sosyal ve ahlaki açıdan sıkıntılara sokmuştur.⁸

Bu dönemde, başka toplumlarla etkileşimler sonucunda toplumda bazı örf ve adetlerde birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin, İran geleneğine ait Nevruz kutlamaları bu dönemde yapılmıştır.⁹ İran kültüründen etkilenme durumu sadece sosyal hayatla sınırlı kalmamış siyasi hayatı da etkilemiştir. Nitekim idari işlerde Bermekiler gibi birçok Fars asıllı aileler görev almıştır.¹⁰

⁵ Corcî Zeydan, *Târîhu't-temedduni'l-İslâmî* (Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2012), 5/25-50.

⁶ Ömer Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1981), 2/37.

⁷ Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 2/39; Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 6-7.

⁸ Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 2/38; Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 7-8.

⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm* (Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2012), 1/104.

¹⁰ Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 2/39.

Sosyal hayatın içinde devletin hoşgörülü olduğunu görmek mümkündür. Nitekim Müslüman olmayan kişiler korunup kollanmakta, kendi dini vecibelerini rahatlıkla yerine getirmelerine müsaade edilmekte ve kendi hukuklarıyla sorunlarının çözülmesine olanak sağlanmaktaydı. Bu kişiler ehl-i zimmet diye adlandırılır, İslâm dininin himayesinde kabul edilir ve buna karşılık kendilerinden cizye adı altında vergi alınırdı. Bu vergiden hasta, engelli, çocuk, kadın, yaşlı ve din adamları muaf tutulurdu.¹¹ İnanç özgürlüğünün yanı sıra zındıklık ve ilhadın olması bir sorun halini almıştı. Dönemin meşhur şair ve ediplerinden bazıları (İbnu'l-Mukaffa' (öl. 142/759), Beşşar b. Burd (öl. 167/783-84), Hammâd er-Râviye (öl. 150/776-77) vd.) bu düşünce ve inançla itham edilmiştir. Bu inançsal sorunla başa çıkmak için el-Mehdi (öl.169/785), el-Hâdî (öl. 170/786), er-Reşîd (öl. 193/809), el-Me'mûn (öl. 218/833) ve el-Mu'tasım (öl. 227/842) gibi halifeler mücadele etmişlerdir.¹²

Görüldüğü gibi Abbasi döneminde sosyal durum (hayat) oldukça zengin ve dinamik bir özellik taşımaktadır.

1.2. Siyasi Durum

132/750 yılında, Şam'da Emevilerin siyasi hayatı son bulunca Kufe'de Abbasi devleti kurulmuştur. Beş asırdan fazla bir süre boyunca İslam siyaset tarihinde yerini alan Abbasi Devleti, 656/1258 yılında Bağdat şehrinin Moğol hükümdarı Hulâgû (öl. 663/1265) tarafından işgal edilmesiyle son bulmuştur.¹³

Câhız dünyaya geldiği sırada Abbasi devletinin başında el-Mansur (öl. 158/775) bulunmaktaydı. Abbasi devletinin kurulmasında büyük emekleri olan Ebû Muslim'in (137/756) öldürülmesi bu döneme damga vuran olay olmuştur. Bu ölüm üzerine İran'da birçok isyan çıkmış ve Ayrıca Kuzey Afrika'da da çok etkili ayaklanmalar yaşanmıştır.¹⁴

el-Mehdi döneminde daha çok mulhid ve zındık hareketleriyle mücadele edilmiştir.¹⁵ Bu dönemde ortaya çıkan isyanlar bastırılmış ve 163/780 ile 165/782 yıllarında Bizanslara karşı zaferler kazanılmıştır.¹⁶

¹¹ Şevki Dayf, *Târîhü 'l-edebi 'l-'arabî* (Kahire: Dârü'l-Maarif, ts.), 4/64-65.

¹² Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 10.

¹³ Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 1.

¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu 'l-umem ve 'l-mulûk* (Kahire: Matba'atü'l-Hüseyniyye, Tarih Yok), 4/380-389.

¹⁵ et-Taberî, *Târihu 'l-umem ve 'l-mulûk*, 4/580-583; Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî İbnu'l-Esîr el-Cezeri, *el-Kâmil fi 't-Târih* (Kahire: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye, 1932), 5/69.

¹⁶ et-Taberî, *Târihu 'l-umem ve 'l-mulûk*, 4/553-558; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi 't-Târih*, 5/152.

el-Hâdî, hilafet makamında çok kısa bir süre kalabilmiştir. Babasının vasiyeti gereği çevredeki dini ve kültürel olumsuz durumlarla mücadele etmiştir. el-Hâdî döneminde Ali oğullarının Hasan kolundan Hüseyin b. Ali'nin (170/786) ayaklanması öne çıkan olay olmuştur.¹⁷

170/786 yılına gelince Hârûn er-Reşîd halife olmuş¹⁸ ve bu dönemde Abbasi devleti ilmi ve kültürel alanda olduğu gibi ekonomik açıdan da zirveye ulaşmıştır. Bunun sonucunda başkent Bağdat dünyanın en görkemli şehirleri arasına girmiş, önemli bir ticaret merkezi halini almış ve uluslararası bir pazara dönüşmüştür.¹⁹ Devletin idari, mimari ve kültürel açıdan gelişmesine çok büyük katkıları olan Bermekiler göreve başladıktan on yedi yıl sonra 188/803 yılında idari işlerde keyfi davrandıkları gerekçesiyle öldürülmüşlerdir.²⁰

Hârûn er-Reşîd öldükten sonra oğlu el-Emîn (öl. 198/813) halife olmuştur.²¹ el-Emîn'nin idarecilik özelliği olmamasının yanı sıra kardeşi el-Me'mûn ile arasında taht kavgalarıyla ön plana çıkmıştır.²²

el-Me'mûn tahta geçer geçmez ülkede birliği sağlamak amacıyla Abbasi oğulları ve Ali oğulları arasındaki mücadeleyi bitirmek için Ali b. Musa'yı (203/818) veliaht tayin etmiştir. Yine Abbasi oğullarının sembolü haline gelen siyah elbise yerine Ali oğullarının sembolü olan yeşil kıyafetleri devletin resmi kıyafetleri haline getirmiştir.²³

Bu dönemde İranlıların devlet kademelerindeki nüfuzu oldukça artmış ve bu durum İranlılarla Arapları karşı karşıya getirmişti. Nitekim Araplar Emevi dönemindeki etkinliklerini özlerken, İranlılar ise Sassani devrindeki etkinliklerine dönmek istiyorlardı.²⁴ Bunun üzerine el-Me'mûn Türkleri denge unsuru olarak devletin askeri birlikleri içerisine yerleştirip devlet politikası haline getirmiştir.²⁵

¹⁷ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/75-77.

¹⁸ Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut-Riyad: Mektebetü'l-Meârif-Mektebetü'n-Nasr, ts.), 10/160.

¹⁹ Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ – Mustafa Abdulkadie Atâ (Beyrut: y.y., 1992), 9/232; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* 4, 131.

²⁰ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mülûk*, 4/637-647; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/114.

²¹ Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Tecâribü'l-Umem*, thk. Ebu'l-Kâsım İmâmî (Tahran: y.y., 2001), 31-32.

²² İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/134-138.

²³ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mülûk*, 5/146-150; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/189-195.

²⁴ Dayf, *Târihi'l-edebi'l-'arabî*, 4/9-10.

²⁵ Hakkı Dursun Yılmaz, "Abbâsiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/34-35.

el-Me'mûn'dan sonra halife olan el-Mu'tasım daha çok askeri alanda çözümler üretmeye çalışmış ve Türkleri orduda iyice etkin kılarak başkenti Bağdat'tan Samarra'ya taşımıştır.²⁶ Ayrıca Bâbek, Mazyâr b. Karin ve Ebû Harb el-Mubarkaa' gibi isyanları etkisiz hale getirmiştir.²⁷

el-Vâsık (öl. 232/847) beş yıl gibi bir süre halifelik makamında kalmış ve döneminde pek önemli olaylar yaşanmamıştır. Ancak idari ve dini konularda veziri Abdülmelik ez-Zeyyât (öl. 233/847) ve baş kadı olan Ahmed b. Ebî Duâd (öl. 240/854) etkili olmuştur.²⁸

el-Mütevekkil (öl. 247/861) halife olunca kendinden önceki siyasi, dini ve fikri alanlarda uygulanan politikalara son vermiştir. Mutezile mezhebinden olan kişileri görevlerinden uzaklaştırmış ve Kur'ân ile ilgili tartışmaları sonlandırmıştır.²⁹

el-Muntasır (öl. 248/862), el-Muste'în (öl. 252/866) ve el-Mu'tezbillâh (öl. 255/869) dönemleri artık Türklerin siyasi gücü nerdeyse tamamıyla ellerinde tuttukları bir dönem olmuştur.³⁰

Câhız, yaşadığı dönemin ilk başlarında devlet iç istikrarı korumaya çalışmış, er-Reşîd ve el-Me'mûn dönemlerinde altın çağa ulaşmıştır. Câhız devletin en parlak dönemine ve iç huzursuzlukların ortaya çıktığı gerileme devrine de şahit olmuştur.

1.3. Edebi ve Kültürel Durum

Abbasi devleti toplum yapısı çeşitli milletlerden teşekkül etmekteydi. Bu farklı milletler gerek bir arada yaşamaları gerek evlilik vb. gibi durumlar sonucunda birbirine karışmıştır. Öte yandan bazı milletlerin İslâm'a girmiş olması geometri, tıp, astronomi, idare sistemi, fıkıh, dil, edebiyat, vb. gibi pek çok ilmin canlanmasını sağlamıştır.³¹

Kültürel açıdan Abbasilerin daha çok Fars kültürü, Yunan kültürü, Hint kültürü ve doğal olarak Arap kültürünün etkisi altında kaldığı söylenebilir.³² Bu kültürlerle etkileşim sonucunda Araplar kendilerinde bazı eksiklikler görmüş, kendi din ve kültürlerine ters düşen fikirlerle felsefe yoluyla mücadele etmişlerdir. Ayrıca fetihler sonucunda İslâm'a

²⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/236.

²⁷ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, 5/248-269; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 5/239-240,264.

²⁸ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, 5/283-284.

²⁹ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, 5/294.

³⁰ et-Taberî, *Târihu'l-umem ve'l-mulûk*, 5/352.

³¹ Emin, *Duha'l-İslâm*, 1/159; Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 10.

³² Enver er-Rufâ'î, *el-İslâm fi hadâratih ve nuzumih* (Dımaşk: y.y., 1982), 527. Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 10.

giren toplumlar kendi kültürlerinden kopamamış, dini de kendi pencerelerinden bakarak değerlendirmişlerdir. Bu dönemde fethedilen yerlerde askeri şehirlerin kurulması sonucunda oradaki yerli halktan siyasi, sosyal ve kültürel açıdan etkilenilmiştir. Abbasi devletinde yabancı kültürlerin toplum içinde yaygınlaşmasını sağlayan bir diğer unsur İskenderiye, Antakya, Harran, Nusaybin, Urfa ve Cüdişapur gibi medreseler olmuştur. Bunun yanı sıra Emeviler döneminde başlayan ve bu dönemde devam eden tercüme faaliyetleri de kültürel açıdan oldukça etkili olmuştur. Bu dile getirilen hususların hepsi Arap kültürünü etkilemiş ve mevcut olan Arap kültürüyle yeni bir kültürel ortam oluşturmuştur.³³

Abbasi dönemi edebiyatı için “*müvelled*” edebiyat, bazı kaynaklarda ise “*muhdes*” edebiyat gibi nitelermeler yapılmıştır. Bu dönem edebiyatının sadece yazarları değil ortaya konulan eserler açısından da “*müvelled*” olarak nitelenmektedir. Çünkü ortaya konulan eserlerin üslup, mana ve düşünceleri açısından sadece Arap olduğunu söylemek oldukça güçtür.³⁴

Bu dönemde nazım türü olan şiirde başlıca iki akım bulunmaktadır. Bu akımlardan ilki daha çok doğallıktan yana olan ve kullanılan lafızlardan çok manaya önem veren gruptur. Bu akımda ön planda olan şairler; Beşşar b. Burd, Ebu Nuvâs (öl. 193/813) ve İbnu'r-Rûmî (öl. 283/896) gibi kişilerdir. Bu şairler Bağdat'ta yaşadıkları için bu akıma “*Bağdat Ekolü*” de denilmiştir. İkinci grup ise ilk grubun aksine daha çok lafızların güzelliğine önem veren şairlerden oluşmaktadır. Bu ekolün temsilcileri Şam'da yaşadıkları için de bu akıma “*Şam Ekolu*” denilmektedir. Bu ekolün temsilcileri; Ebû Temmâm (öl. 231/846), el-Buhtûri (öl. 284/897), Dîku'l-Cin (öl. 235/850), Mütenebbî (öl. 354/965) ve el-Ma'arrî (öl. 449/1057) gibi şairlerdir.³⁵ Zühd hayatıyla ön plana çıkanlar ve kaside türünde ön plana çıkanlar gibi bu dönemin daha birçok şairi bulunmaktadır. Bu dönemin şiirinin bir diğer özelliği de eski ve işlenmiş fikirleri daha etkili ve abartılı sanatlarla ifade etmekten öteye geçmemesidir. Sonuç olarak bu dönemin şiiri gelişme ve yenilikten uzak, aşırı mübalağalarla dolu bir öznel yapı haline gelmiştir.³⁶

Abbasi döneminin nesri, pek çok eserin tercüme edilmesi ve Arapların yabancı toplumlarla olan ilişkilerinin çok yoğun olması sonucunda ciddi gelişmeler yaşamıştır.³⁷

³³ Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 10-11.

³⁴ Ferrûh, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, 2/39.

³⁵ Ferrûh, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, 2/41-42.

³⁶ Hoşgör, *Câhız'ın Hayatı, Eserleri ve el-Buhalâ Adlı Kitabındaki Tip Tahlilleri*, 30.

³⁷ Demirayak, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, 133; Yıldız, “Abbâsiler”, 1/41.

Bu dönemin nesir yazarlarından olan Câhız, aydın kişilere sade bir dille gerekli bilgileri öğretmek amacıyla yeni bir tür olan “*edeb*” alanını oluşturmuş ve bu alanın en önemli eserlerinden olan “*el-Beyân vet-Tebyîn*” ile “*Kitâbü’-Hayevân*” adlı eserleri telif etmiştir.³⁸

Abbasi devri nesrinde hitabet, kitâbet, mâkamât, risaleler, tevkiât ve vasiyet gibi türler bulunmaktadır. Ancak çalışmamızın temel konusu olması hasebiyle hikaye türü üzerinde durulacaktır.

Abbassiler döneminde hikaye türü klasik dönem açısından en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde uydurma hikayeler, komik hikayeler, aşk hikayeleri, hayvan hikayeleri, cin hikayeleri ve semaî hikayeler gibi çeşitli hikaye türleri karşımıza çıkmakta ve bu hikayeler bazen kısa hikaye şeklinde olurken bazen de uzun roman şeklinde olmaktadır.³⁹

Farklı kültürlerle oluşan kaynaşma sonucunda bazı hikaye tercümeleri yapılmıştır. Örneğin; Hint ve Fars kültüründen, Abdullah İbnu’l-Mukaffâ’ (öl. 142/759), Ceble b. Salim (öl.?) ve Hâşim b. Kâsım (öl.?) gibi ediplerin katkılarıyla bazı eserler tercüme edilmiştir. Farsçadan, “*Kelile ve Dimne*”, “*Rustem ve İsfendiyâr*”, “*Şehrâzât*”; Hintçeden ise, “*Sindbâd*”, “*Bûdâset*” gibi eserleri nakletmişlerdir.⁴⁰

Başka dillerden (Hint ve Fars) çevrilmiş ve günümüze kadar ulaşmış en önemli iki çeviri eseri vardır ki bunlar; “*Elf Leyle ve Leyle*” (Bin bir Gece Masalları) ve “*Kelile ve Dimne*”dir.⁴¹

Bu dönemin hikaye sanatında birçok hikaye türü karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; orijinal hikayeler ki, bu hikayeler daha çok cahiliye döneminden kalan (Antara, Bekr ve Tağlib, Şeybân ile Kistrâ hikayeleri) ve bu dönemde üzerinde ufak oynamalar sonucunda derlenen hikayelerdir. Eğlendirici Hikayeler (القصص الهزلية) daha çok eğlendirmeye ve güldürmeye dayalı hikayelerdir. Bu türün önde gelen edibi Ebû Hayye en-Nemîri’dir. Bu hikaye türlerinin yanı sıra Komik Hikayeler (قصص الفكاهية), Aşk Hikayeleri (قصص الحب), Cin Hikayeleri (قصص الجن) ve Uhrevî Hikayeler (قصص العالم العلوي) var olan türlerindedir. Yine bir başka tür olan Hayvan Hikayeleri (قصص الحيوان) daha çok hayvan

³⁸ Yıldız, “Abbâsiler”, 1/41.

³⁹ Mahmûd Abdurrahim Sâlih, *Funûnu’n-nesr fi’l-edebî’l-Abbâsî* (Ürdün: Dâr Cerîr, 2006), 142.

⁴⁰ Corcî Zeydan, *Târîhu âdâbi’l-luğati’l-‘arabiyye* (Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2013), 2/413-414.

⁴¹ Muhammed Selim İpek, *Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 556.

diliyle yazılan masal ve hikayelerdir. Bu türde eser veren edibler; Sehlb. Harûn, Ebu'l-Alâ el-Ma'arri ve Câhız'dır. Nitekim Câhız'ın "*el-Hayevan*" adında kitabı da bulunmaktadır.⁴²

Sonuç olarak Câhız'ın yaşadığı dönemin sosyal, siyasi, edebi ve kültürel özelliklerinin çok zengin olduğu açıktır. Özellikle edebi yönden zengin olan bu dönemin Câhız'ın üzerinde etki bıraktığını söylemek gerekir. Zira öylesi zengin bir dönemde yaşayıp etkilenmemek mümkün değildir. Bu dönemde edebi yönden nazmın yanında nesir edebiyatının da geliştiği ve ilerlediğini söylemek mümkündür.

2. Câhız'ın Hayatı

Bu bölümde Câhız'ın daha çok kişisel özellikleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Câhız'ın doğumu, ölümü, adı, lakabı ve nesebi gibi özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Doğumu, Nesebi ve Künyesi

Arap edebiyatının en önemli nesir yazarlarından biri olan Câhız'ın doğum tarihi hakkında net bir bilgi olmamakla beraber onun 160/777 yılında doğduğu kabul edilmektedir.⁴³ Câhız'ın doğumuyla ilgili farklı tarihler zikredildiği için 150-160/767-777 yılları arasında bir tarihte doğduğunu ifade etmek daha ihtiyatlı olacaktır.⁴⁴

Geçmişten günümüze kadar Arap toplumunda yaygın olan künye kültürü gereği ve kendisini sevenler tarafından Ebû Osman künyesi verildiği söylenebilir.⁴⁵ Nesebi hakkında ise net bir bilgi olmayan Câhız, Arap olup olmadığı de net değildir.⁴⁶ Ancak Câhız'ın "*Şuûbîyye*" hareketine katılmamış olması, Arap dilinin inceliklerini ve üstünlüğünü ortaya koyan eserlerinin varlığı Arap olduğu görüşünü desteklemektedir.⁴⁷

⁴² İpek, *Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir*, 553-568.

⁴³ Ferruh, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, 2/304.

⁴⁴ Ramazan Şeşen, "Câhız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/20.

⁴⁵ Semira Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 33.

⁴⁶ Ferrûh, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, 304.

⁴⁷ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 31-32.

2.2. Adı ve Lakabı

Câhız'ın tam adı, 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî el- Fukeymî'dir.⁴⁸ Câhız gözlerinin normal olmamasından dolayı kendisine lakap takılmıştır. Gözlerinin pörtlek/çıkık olduğu için Câhız lakabıyla anılmış ve bu lakapla meşhur olmuştur. Ancak bu lakapla anılmak istemeyen Câhız, kendisi için dile kolay, güzel ve zarif olması hasebiyle 'Amr ismi ile anılmak istemiştir.⁴⁹

Câhız'ın bu lakaptan hoşlanmamasının nedeni, kendisini sevmeyenlerin bu lakabı koymuş olmalarıdır. Çünkü bu kişiler kendisine bu lakapla seslenerek, hoş olmayan görünümünü hatırlatmak ve bu konudaki sıkıntısını arttırmak istemişlerdir.⁵⁰

Câhız yaşlılığında bu lakapla barışık yaşamaya başlamış, arkadaşları tarafından bu lakapla anılmaktan artık bir sorun görmez olmuş ve kendisine bu ismi koymuştur.⁵¹ Câhız'ın "el-Hadaki" diye lakabı da bulunmaktadır.⁵²

2.3. Ölümü

Câhız, Abbasi devletinde on bir halifenin dönemine şahitlik etmiştir. Devletin ilmi, kültürel ve siyasi yönlerine vakıf olmuştur.⁵³ Ömrünü ilim, kültür, fikir ve sanat gibi alanlarda geçiren Câhız hayatının son yıllarını ise birçok hastalıkla geçirmiş hatta felç bile olmuştur. Câhız'ın kitaplığın altında kalıp ölmüş olması ilme ve kitaplara olan ilgisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Câhız, 255/869 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁵⁴

⁴⁸ Emin, *Duha'l-İslâm*, 2/346; Dayf, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 4/587; Cemil Cebr, *Câhız ve Mucteme'u 'Asrihi fi Bağdâd* (Beirut: Dâru Sâder, ts.), 8; Yâkût el-Hamevî *Mu'cemu'l-Udebâ'* (Ürdün: Dâru'l-Ma'mûn, ts.), 16/74.

⁴⁹ Cebr, *Câhız ve Mucteme'u 'asrihi fi Bağdâd*, 8.

⁵⁰ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 34.

⁵¹ Charles Pellat, *Câhız fi'l-Basra ve Bağdâd ve Sâmerrâ'*, çev. İbrâhîm el-Keylânî (Dimaşk: Dâru'l-Yekazati'l-'Arabiyye, 1961), 99.

⁵² Pellat, *Câhız*, çev. İbrâhîm el-Keylânî, 98.

⁵³ Emin, *Duha'l-İslâm*, 2/347; Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 41.

⁵⁴ Ebu'l-Felah Abdulhay el-'Îmâd el-Hanbelî, *Şezarâtüz-Zeheb fi ahbârî men Zeheb ârî men Zeheb* (Kahire: y.y., 1931), 2/131; Ferrûh, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 2/305; Pellat, *Câhız*, çev. İbrâhîm el-Keylânî, 91; Dayf, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 4/587; Şeşen, "Câhız", 7/20;

3. Câhız'ın Edebi Kişiliği

3.1. Câhız'ın Hocaları

Hiç şüphe yok ki her büyük insanın geçmişinde kendisini etkileyen ve kendisine ışık tutan insanlar olmuştur. Öyle ki geçmişte insanlar genel olarak eğitim aldıkları hocalarından etkilenmişlerdir. Câhız da dönemin önemli isimleri olarak değerlendirilebilecek kişiler olan hocalarından etkilenmiştir. Doğduğu ve büyüdüğü Basra şehri dönemin ilim ve kültür yönünden canlı bir şehir olması Câhız'ın hocalarına ve ilme olan düşkünlüğünü arttırmıştır. Ayrıca Câhız, ilmi ve fikri açıdan zengin olan bu şehirde hem Arap dili hem de kelâm ilmi açısından önemli olan her toplantı ve meclise katılım sağlamaya çalışmıştır.⁵⁵

Câhız, Ebû Ubeyde Ma'mer b, el-Müsennâ (öl. 209/824), el-Asmâî (öl. 216/831), Ebû Zeyd el-Ensârî (öl. 215/830), Ebû'l-Hasan el-Ahfeş (öl. 215/830) gibi hocalardan Arap diline dair nahiv ve gramer ilmi almıştır.⁵⁶

Câhız, Ma'mer b. el-Müsennâ'dan Cahiliye devri ve İslâm'ın ilk yıllarına dair tarih bilgisi almıştır. Ayrıca Ma'mer b. el-Müsennâ'dan etkilenerek "*Kitâbu'l-Hayevân*" ve "*Kitâbu'z-Zer' ve'n-Nahl*" adlı eserlerini yazmıştır.⁵⁷

Câhız, edebiyat açısından el-Esmâî'den etkilenmiş, fesahat, şiir, güzel sözler ve dil konusunda ciddi anlamda istifade etmiştir.⁵⁸ O, benzer şekilde Ebû Zeyd el-Ensârî'den de dil ve edebiyat alanında ders almıştır. Nahiv ilmini ise dostu olan Ebû'l-Hasan el-Ahfeş'ten almıştır.⁵⁹

Kelam ilmi açısından ise en önemli hocası Ebû İshak İbrahim en-Nazzâm'dır (öl. 231/845).⁶⁰ Nazzâm'ın Câhız'ın hayatındaki yeri oldukça önemlidir. Zira kendisi Basra'nın büyük kelimcilerinden olup; Câhız'ın eserlerinde de tesiri olduğu dile getirilmektedir.⁶¹

⁵⁵ Şeşen, "Câhız", 7/20.

⁵⁶ Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 2/304; Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 4/588.

⁵⁷ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 16/74-75; Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 43.

⁵⁸ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 45.

⁵⁹ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 16/75; Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 47.

⁶⁰ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, 16/75; Mustafa Aydın, *Câhız ve Edebi Görüşleri* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2018), 9.

⁶¹ Mustafa Köse, *Mutezilede Entelektüel Düşünce -Câhız-* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 125.

Câhız, İbnu'l-Mukaffa' (öl. 142/759) ve Sehl b. Hârûn'un (öl. 215/830) sadece kitaplarından etkilenmiş ve bu kişiler manevi hocaları olarak değerlendirilmiştir. Câhız revaç bulsun diye ilk eserlerini bu manevi hocalarının ismiyle yayınlamıştır.⁶²

Kelam açısından Ebu'l-Huzeyl el-Allaf (öl. 235/849-50), Sumâme b. Eşres (öl. 213/828), en-Numeyri (öl. 210/825), Yezid b. Hârûn (öl. 206/821) ve Ahmed b. Ebî Duâd gibi önemli isimlerin de Câhız'ı etkilediği söylenebilir.⁶³

Görüldüğü üzere Câhız birçok değerli ve donanımlı kişilerden ders almış ve onlardan etkilenmiştir. Özellikle dil, edebiyat ve kelam ilmi açısından her bir hocasından ayrı beslenmiş ve sonunda meşhur edip ve kelâmcı "Câhız" olmuştur.

3.2. Câhız'ın Eserleri

Câhız'ın yaşadığı ortam, dönem ve önemli hocalarından etkilenmesi sonucunda birçok eser telif etmiştir. Öyle ki, kendisi Arap edebiyatında en çok eser telif edenler arasında sayılırken, Abbasi döneminde de büyük yazarlar arasında yerini almıştır.⁶⁴ Telif ettiği eser sayısı hakkında net bir sayı olmasa da hayatını inceleyen ve araştıran araştırmacı Pellat'a göre iki yüz kırk dört eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden eksiksiz olarak bize ulaşanların sayısı ise yirmi beşken eksik olarak elimize ulaşan eser sayısı ise altmış beştir.⁶⁵ Çok sayıda eseri bulunan Câhız'ın bütün eserlerini ele almamız çalışmamız açısından mümkün olmadığından, en önemli ve iz bırakan iki eseri üzerinde durulacaktır.

1) Kitâbü'l-Hayevân

Câhız'ın bu kitabı diğer kitapları arasında hacim olarak en büyük, edebi açıdan da zengin bir kitabıdır. Câhız bu kitabı telif ederken Kur'ân-ı Kerim'den, hadislerden ve şiiirlerden alıntılar yapmıştır. En önemlisi de bu eseri telif ederken Aristo'nun aynı isimdeki eserinden etkilenmiş ve aynı zamanda eleştirmiştir.⁶⁶

Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere eser, hayvanlar hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Kitabın bu özelliği bugün çok fazla önem arz etmese de kitapta

⁶² Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 41-42; Şeşen, "Câhız", 7/2.

⁶³ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 42.

⁶⁴ Dayf, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 4/592.

⁶⁵ Şeşen, "Câhız", 7/21.

⁶⁶ Ferrûh, *Târîhü'l-edebi'l-'arabî*, 2/307-308.

*istitrad*⁶⁷ üslubunun etkin olması o dönemin tarihi ve edebi yönlerini bize aktarması açısından önem arz etmektedir.⁶⁸

2) el-Beyân ve't-Tebyîn

Câhız'ın bu kitabına koyduğu isim, kitabın içeriği hakkında fikir vermektedir. Câhız'ın bu eseri yazmasındaki temel amaç Arap dilinin beyan yönünden üstünlüğünü ortaya koymaktır. Bundan dolayı bu eserinde Araplara ait lafız ve terkiplerin yanı sıra hem şehirdeki hem de bedevi diye ifade edilen çöl ortamında fasih Arapçaya hâkim kişilerin kullandığı dil üzerinde durmuştur. Bu eserinde şairlerden, hatiplerden, inzivaya çekilen tiplerden ve mutezileden söz etmiştir. Câhız'ın *istitrad* üslubunu bu eserinde de açıkça görmek mümkündür.⁶⁹ Ayrıca bu değerli eserde Arapların ve Farsların edebiyatına, Hintlilerin hikmetlerine, Yahudilerin ve Hristiyanların nasihatlerine genişçe yer verildiği söylenebilir.⁷⁰

Câhız'ın önemli olan bir diğer kitabı da “*el-Buhalâ*” kitabıdır. Bu kitap çalışmamızın ana konusu olması hasebiyle üçüncü bölümde incelenecektir.

Câhız'ın kitapları sayı olarak çok, içerik olarak da çeşitlilik arz etmektedir. Câhız'ın eserlerinden bazıları şunlardır;⁷¹

- *Nazmü'l-Kur'ân,*
- *Fazîletü'l-Mu'tezile,*
- *el-Red 'ale'n-Nasarâ ve'l-Yehûd,*
- *el-Red 'alel-'Usmâniyye,*
- *Îmâmetu Mu'âviye,*
- *Îmâmeti Beni 'Abbas,*
- *Kitâbu'l-Lusûs,*
- *Sıyâğâti'l-Kelâm,*
- *Tasvibi 'Ali fi Tahkimu'l-Hakemeyn,*
- *İftihâri 'ş-Şitâ ve's-Sayf.*

⁶⁷ İstitrad: Yazarın eserini telif ederken, okuyucuyu aktif tutmak ve sıkmamak için işlediği konunun dışına çıkıp dikkat çeken ve dinlendirici başka bir konuya değinmesidir. (Ferrûh, 1981).

⁶⁸ Ferrûh, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 2/308.

⁶⁹ Ferrûh, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 2/308.

⁷⁰ Ebû Osman 'Amr b. Bahr Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: el-Mektebetü'l-Hancî, 1975), 1/65,137, 2/14,27.

⁷¹ Ferrûh, *Târîhü'l-edebî'l-'arabî*, 2/307-308.

3.3. Câhız'ın Edebi Kişiliği

Arap edebiyatında tartışılmaz bir yeri ve önemi olan Câhız, ilmi kişiliğinin yanında edebi kişiliğiyle de ön plana çıkmaktadır. Öyle ki neredeyse bütün eserlerinin ilmi değer taşımasının yanı sıra edebi özellikleri de fazlasıyla taşımaktadır.⁷²

Câhız Arap diline edebi ve ilmi önden büyük katkıları olan, Arap nesrini geliştiren ve zenginleştiren bir edebiyatçıdır. Kendisi bir düşünür olmaktan ziyade tam bir ediptir. Kendi zamanında ise seviyesine ulaşabilen az sayıda edebiyatçı vardır. Ayrıca Arap edebiyatının nesir alanında çok değerli ve günümüze kadar değerini koruyabilen eserler telif etmiştir. Onun eserleri arasında nesrinin ve edebi özelliğinin en bariz örneği, “*el-Beyân ve 't-Tebyîn*” adlı eseridir.⁷³

Câhız kendisinden önce olmayan yeni terkipleri, mecaz ve istiarelerle ortaya koymuştur. Kendisi yeni kelimeleri kullanırken ve edatlara yeni görevler yüklerken fesahati ihlal etmemiştir. Öyle ki kendisini eleştirenler fesahat ve belagatine eleştiri getirememişlerdir. Çünkü kendisi eserlerini yazarken eleştirmenlerine imkân vermemek adına oldukça dikkatli davranmıştır.⁷⁴

Câhız'ın eserlerinde çokça başvurduğu ve zaman zaman eleştirilere maruz kaldığı özelliği, “*istitrad*” yöntemidir. Câhız'ın bu yöntemi kullanmasındaki amacı tam olarak bilinmese de çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kendisi daha çok geniş ve çok konulu eserlerinde bu yöntemi kullanmıştır. En bariz örneklerini ise “*el-Hayevân*” kitabında görmek mümkündür. Yaşadığı dönemin edebi yönden zengin olmasının yanı sıra kendisinin de çok iyi bir edip olması, bu yöntemi okuyucuyu sıkmama ve aktifliğini koruma amacıyla kullandığı söylenebilir.⁷⁵

Ömer Ferruh, Câhız'ın genel olarak kitaplarında iki üslubunun olduğunu ifade eder. İlk üslubu, şık ve zarif olan ve içerisinde seci olan, lafız seçiminde özen gösterdiği üslubudur. Bu üslubunu özellikle eserlerinin başında kullanmıştır. İkinci üslubu ise daha çok içten ve irticalen icra ettiği ve kitaplarında konuları ele alırken kullandığı üslubudur.

⁷² Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 55.

⁷³ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 56.

⁷⁴ Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 56; Ebû Osman ‘Amr b. Bahr Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1965), 88-89.

⁷⁵ Ferrûh, *Târihü'l-edebî'l-'arabî*, 307; Karuko, *Câhız ve Belâğattaki Yeri*, 57.

Câhız, genel olarak üslubunda fasih lafız kullanan, ciddiyetle ironiyi bir arada kullanan ve “*istitrad*” yöntemini kullanan bir edeptir.⁷⁶

Câhız’ın bir diğer özelliği ise eserlerini yazarken halka ait olan kullanımları çokça kullanmasıdır. Bu kullanımı, halktan duyduğu ifadeleri korumak ve olduğu gibi okuyucuya aktartmak istediğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim kendisi “*el-Buhalâ*” kitabı için şu ifadeleri kullanmaktadır. “*Bu kitapta yanlış ifade ile irablanmış ve yerinde kullanılmamış sözle karşılaşsanız biliniz ki, bilerek onları oldukları gibi bıraktık. Çünkü irab bu konuyu gölgeler ve kendi çerçevesinden çıkarır.*”⁷⁷

Câhız nesirde ön plana çıkmış olsa da nazım alanında da şairliği söz konusudur. Şiirlerinde sağlamlık, doğallık ve güzellik olduğu dikkat çekse de şairliği nesir alanındaki maharetinin gölgesinde kalmıştır.⁷⁸

Sonuç olarak Câhız’ın ilim ve edebiyat meclislerinde bulunması, Arap edebiyatı tarihinin en zengin ve aktif döneminde yaşayan biri olması ve döneminin en iyi hocalarından etkilenmesi/ders alması; kendisini birçok yönden ve özellikle edebi yönden geliştirmesine ve üretken olmasına ortam hazırlamıştır.

⁷⁶ Ferrûh, *Târîhü’l-edebî’l-‘arabî*, 2/307.

⁷⁷ Câhız, *el-Buhalâ*, thk. Ahmed el-‘Avamirî, Ali el-Cârim (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2009), 1/37.

⁷⁸ Ferrûh, *Târîhü’l-edebî’l-‘arabî*, 2/306.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖYKÜ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Öykünün Tanımı

İnsanoğlu tarihin her döneminde az ya da çok sanata ilgi duymuştur. O, ister fiili olsun ister sözlü olsun ister yazılı olsun mutlaka bir sanat dalına yönelim göstermiş ve kendini ifade etmek için de sözlü veya yazılı edebiyattan faydalanmıştır. Bu bağlamda öykü, insanın duygularını ve düşüncelerini yazılı olarak ifade ettiği yazılı edebi türlerden biridir.

Öykü sözlükte “birçok haberi aktarmak, benzetmek, bir eşyayı veya insanı taklit etmek ve birinden söz rivayet etmektir.”⁷⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Hikaye “حكاية” kelimesi ise Arapçada “حكى” fiilinden türeyen ve taklit etmek anlamına gelen bir kelimedir.⁸⁰ Arap dili ve edebiyatında edebi bir tür olarak hikaye yerine “söz, haber” anlamlarını taşıyan “قصة”, “قصة قصيرة” ve “أقصوصة” gibi farklı kelimeler ve kavramlar tercih edilmiştir.⁸¹ İstılahta; içinde bir ya da birtakım olaylar barındıran, özetlenemeyen, başka türe dönüştürülemeyen, roman ve şiir olmayan ve yalnızca öykü olarak ifade edilmesi gereken yazınsal bir türdür.⁸² Öykü, gerçek ya da gerçeğe uygun olay ve durumların; insan, zaman ve mekan unsurlarıyla birlikte sembolik bir ortam çerçevesinde işlenen konu ve mesaja uygun bir biçimde kurgulanan, ayrıntıya girilmeyen, bir bütün olarak okura estetik haz veren, kısa ve mensur bir edebi türdür.⁸³

Arap edebiyatında hikaye kavramı yerine daha çok kıssa (قصة) terimi tercih edilmiştir. Ayrıca hikaye Arap edebiyatında farklı dönemlerde; nâdire (نادرة), uhdûse

⁷⁹ Mütercim Âsım Efendi, *el-Okÿânûsu'l Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsil-Muhit*, nşr. Mustafa Koç – Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Pasifik Ofset, 2014), 6/5706.

⁸⁰ Ebü'l-Fazl Cemâluddîn, İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, vd. (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts), 2/980; Muhammed Murtaza ez-Zebidi, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus* (Beyrut, 1994), 4/431.

⁸¹ Hüseyin Yazıcı, “Hikaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 11/480.

⁸² Muhammed Yûsuf Necm, *Fennu'l-Kıssa*, (Beyrut: Daru'l-Beyrut, 1995), 7; İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 26.

⁸³ Fuâd Kandîl, *Fennu Kite'betu'l-Kıssa* (Kahire: Dâru'l-Mısriyyeti el-Lübânîyyeti, 2001), 14; İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 27.

(أحدوثه), mesel (مثل), ustûre (أسطورة) gibi isimlerle ifade edilmiştir. Günümüzde ise hikaye/öykü daha çok kıssa (قصة), kıssa kasîra (قصة قصيرة) ve uksûsa (أقصوصة) terimleriyle ön plana çıkmaktadır.⁸⁴

2. Öykü Türleri ve Özellikleri

Öykü, hayatın içinden gelen bir edebi tür olması hasebiyle bazen insan, bazen olaylar bazen de çevre öyküye konu edilmiştir. Bu durum farklı öykü türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2.1. Olay Öyküsü

Olay öyküsü, olayın hikayede etkin olduğu türdür. Bu öykü biçiminde serim, düğüm ve çözüm bölümleri bulunmakta ve yazarın olay aracılığı ile okurun üzerinde etki bırakması hedeflenmektedir. Bu tür öykülerde yazar, serim bölümünde ele alacağı olayı başlattıktan sonra düğüm kısmında okuyucuyu aktif tutmak amacıyla olayın akışında karmaşık bir durum oluşturur. Bu karmaşıklığı ve gerilimi son noktaya ulaştırdıktan sonra yavaş yavaş çözümlenmeye çalışır. Bu öykülerde olayın heyecanı ile okuyucunun her zaman aktif tutulması amaçlanır. Bunun sonucunda ise olaylar bazen olağanüstü bir hal alabilir.⁸⁵

Olay öyküsü Fransız edebiyatçı Guy de Maupassant tarafından yaygınlaştırıldığı için “Maupassant tarzı hikaye” diye de adlandırılır.⁸⁶ Sonuç olarak olay öyküsü, olayın ön planda tutulup okuyucunun dikkatinin canlı tutulmaya çalışıldığı hikaye türüdür.

2.2. Durum Öyküsü

Durum öyküsü, olay öyküsünün aksine bir olayı değil de bir kesiti, bir ânı veya bir insanlık durumunu belirli bir ortamda işleyen öykü türüdür. Bu tür öykülerde, günlük hayattan seçilmiş kesit ve anlar gerilimsiz ve olaysız bir şekilde okura sunulur. Olay öyküsünde bulunan serim, düğüm ve çözüm kısımlarında bulunan adrenalini dolu olaylar bu öykülerde görülmez. Öyküye herhangi bir zamanda, durumda veya mekanda giriş

⁸⁴ Yazıcı, “Hikaye”, 11/480.

⁸⁵ Emin Özdemir, *Yazınsal Türler* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002), 232.

⁸⁶ Abdurrahim Karadeniz, “Öykü Tekniği, Konya Öykü Günleri 1”, *Öykü Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Harmancı (Konya: Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, 2004), 131.

yapılır.⁸⁷ Bu tür hikayelerde olay örgüsü ön planda olmadığı için olay örgüsünde planlanmış özel olaylardan ziyade her insanın farklı zaman ve mekanlarda karşılaşabileceği doğal olaylar tercih edilir. Bu hikayelerde merak ve heyecandan çok duygu ve hayal gücü ön plandadır. Öyle ki bu öykülerde olaylar esprili bir havayla aktarılır. Ayrıca bu hikayelerde olay ön planda olmadığı için “kesit hikayesi” de denilmektedir. Dünyada ilk temsilcisi Rus yazar Anton Çehov kabul edildiğinden “Çehov tarzı hikaye” olarak da adlandırılmaktadır.⁸⁸

3. Öykünün Genel Unsurları

Birçok edebi türde olduğu gibi öyküde de birçok unsur bulunmaktadır. Bu başlık altında öykünün materyal, estetik, teknik ve muhteva unsurları irdelenecektir.

3.1. Materyal Unsurlar

Öykünün en temel unsurları materyal unsurlardır. Bunlar; anlatıcı, bakış açısı, olay örgüsü, zaman, mekan ve şahıs kadrosudur.⁸⁹ Materyal unsurların olmaması durumunda öykünün de oluşması mümkün değildir. Öykü açısından önemli olan bu unsurların bazıları şunlardır:

3.1.1. Anlatıcı

Bir edebi tür olan öykü, anlatan ve anlatılan olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Anlatıcı bir şeyleri ifade eden ve aktaran unsur⁹⁰ olmasının yanı sıra bir masalı, efsaneyi, hikayeyi ve romanı okura veya dinleyiciye anlatan kimsedir. Yazar, anlatıcı unsuruyla sözü varlıklara emanet eder ve onların diliyle olayı okuyucuya aktarır.⁹¹

Geçmişten günümüze anlatıcının yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Geçmiş dönemlerin eseri olan destan, masal, halk hikayesi gibi eserlerde anlatıcı canlı bir insan şeklindedir. Ancak yazılı döneme gelindiğinde yazarlar hikayelerini kendileri anlatır gibi kaleme almışlardır. Bu durum bir yerden sonra okurlara çekici gelmemeye başlamış ve modern dönemin yazarları çağın gerektirdiği şekilde davranmak durumunda

⁸⁷ Özdemir, *Yazınsal Türler*, 236-237; Çetişli, *Metin Tahlillerini Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 27.

⁸⁸ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 28.

⁸⁹ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 57.

⁹⁰ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016), 21.

⁹¹ Ali İhsan Kolcu, *Öykü Sanatı* (Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2006), 21-22.

kalmışlardır. Eserlerinde kendilerini belli etmek istemeyen yazarlar, okura çekici gelmesi amacıyla gerçekçi olmayan/itibari bir anlatıcıyı tercih etmişlerdir.⁹² Böylece anlatıcı unsuru öne çıkan eserlerde farklı anlatıcı tipleri ortaya çıkmıştır. Bu tipler incelendiğinde genel olarak üç tip anlatıcıdan söz edilebilir. Bunlar; birinci tekil şahıs (ben), üçüncü tekil şahıs (o) ve ikinci çoğul kişi (siz)'dir.⁹³

Sonuç olarak anlatıcı ister gerçek olsun ister itibari olsun olayı okura anlatan/aktaran unsurdur.

3.1.2. Bakış Açısı

Bakış açısı, öyküyü anlatan anlatıcının, olaylara, zamana, mekana ve kişilere hâkim olmasını ifade eder. Bir başka ifadeyle roman veya öyküde olayların okura kimin gözünden ve dilinden ulaştığı sorusuyla ilgili bir kavramdır.⁹⁴

Her yazar eserini sunarken kendine has metotlar kullanır. Bu metotlar yazarın bakış açısı olarak tanımlanabilir. Öykünün unsurlarından olan bakış açılarını kendi içinde şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1) İlahi Bakış Açısı:

Bu bakış açısında yazar, olayların her yönüne hâkim, her şeyi bilen, gören ve duyardır.⁹⁵

2) Gözlemci-Figüran Bakış Açısı:

Bu bakış açısında yazar, olayların okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını hedefler ve olaylara müdahale etmez. Anlatıma objektiflik katmayı amaçlayan yazar, öykünün okuyucu tarafından gözlemlenmesini ister.⁹⁶

3) Tekil bakış açısı:

Bu bakış açısında verilmek istenen mesaj, kurgunun merkezinde bulunan karakterin perspektifinden okuyucuya aktarılır. Hikaye, kahramanın ağzıyla anlatıldığı için de “kahraman bakış açısı” olarak da adlandırılır.⁹⁷

⁹² Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 78-79.

⁹³ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 30.

⁹⁴ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 83.

⁹⁵ Abdulkâdir Ebû Şerîfe ve Huseyn Lâfi Kazek, *Medhâl il'a tahlili 'n-nassi'l- 'edebiyi* (Ürdün: Dâru'l-fikr, 2008), 124.

⁹⁶ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 59-60.

⁹⁷ Hasan Çakır, *Öykü Sanatı* (Konya: Çizgi Yayınevi, 2002), 183.

4) Çoğulcu bakış açısı:

Bu bakış açısında hikayenin veya romanın monotonluktan kurtarılması hedeflenir. Yazar, daha önce aktardığımız bakış açılarından birden fazlasını kullanarak bu bakış açısına başvurabilir. İsterse bir bakış açısını hâkim kılmak suretiyle, olay örgüsündeki diğer kahramanların da bakış açılarına yer vererek çoğulcu bakış açısını etkin kullanabilir.⁹⁸

Kısaca bakış açısı, yazarın eserinde takındığı tavır ve kendi perspektiftir.

3.1.3. Olay Örgüsü

Öykü içinde geçen olay, belli bir sebep ve sıraya göre oluşan fiillerin ve vakaların toplamıdır. Olay örgüsü ise öyküde geçen şahısların başından geçen olayların zaman ve mekan bağlamında ele alınıp aktarılmasıdır.⁹⁹ Anlatıma dayalı edebi türlerin en önemli ve vazgeçilmez unsuru olay örgüsüdür.¹⁰⁰ Çünkü hikayedeki vakaların zaman, mekan ve şahıs kadrosu gibi unsurların belli bir düzen ve örgü içinde olması gerekir. Bu örgü ve düzen olmadığı takdirde hikayeden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca eserin estetik ve edebi değeri yazarın hayal gücü ve yaratıcılığı büyük oranda olay örgüsünde ortaya çıkmaktadır.

Öyküde geçen olay örgüsü, farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Olayların sayılarına göre yapılan bu sınıflandırma sonucunda üç tür olay örgüsünden söz edilebilir.

1) Tek Zincirli Olay Örgüsü:

Büyük oranda tek bir merkezî kişiye dayalı olan ve çok fazla dallanıp budaklanmayan olay örgüsüdür.¹⁰¹

2) Çok Zincirli Olay Örgüsü:

Kendi içinde birden fazla olay zincirinden oluşan olay örgüsüdür. Bu olay örgüsünde asıl olan olay zincirinin birden fazla dala ayrılıp, bu dalların bazen birleşip ayrılmasıdır.¹⁰²

⁹⁸ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 88.

⁹⁹ Abdulkâdir Ebû Şerife ve Huseyn Lâfî Kazek, *Medhâl il'â tahlîli'n-nassi'l-'edebyyi*, 124.

¹⁰⁰ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 59.

¹⁰¹ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 62.

¹⁰² Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 74.

3) Helezonik Olay Örgüsü

Bu olay örgüsü, çok zincirli olay örgüsü gibi dallanma şeklinde değil de birden çok olay zincirinin iç içe girmesiyle ortaya çıkan olay örgüsüdür.¹⁰³

En yalın ifadeyle olay örgüsü, belli bir konu etrafında var olan birden çok olayın sebep-sonuç ilişkisi sonrasında oluşturduğu doğal bütünlüktür.¹⁰⁴

3.1.4. Zaman

Hikayenin temel unsurlarından biri olan olay ister kurgu olsun ister gerçek olsun mutlaka bir zaman diliminde gerçekleşir. Dolayısıyla zaman unsuru hikaye için önemli bir unsur haline gelmektedir. Zira olaylar zaman mefhumu olmadan aktarılmaya çalışıldığında gerçeklik yönünü kaybeder.¹⁰⁵

Gerçek hayatta şahit olduğumuz zaman kavramıyla edebi bir tür olan hikayedeki zaman kavramı arasında ince bir fark vardır. Gerçek zamanda bir başlangıç ve sondan söz edilemezken öyküde var olan zamanda ise bir başlangıç ve sondan söz edilebilir.¹⁰⁶ Zira öyküdeki zaman mefhumunun zorunluluğu yok gibi görünse de aslında gerçek hayatla ilişkilendirilebilmesi için önem arz etmektedir. Öyküde zorunlu olarak var olması gereken zaman mefhumu, vaka zamanı ve anlatma zamanı şeklinde ele alınabilir. Bir olayın belli bir zamanda meydana gelmesi vaka zamanını ifade ederken bu gerçekleşen olayın belli bir süre sonra öykücü tarafından duyulup öğrenilmesi sonucu kaleme alınması ve aktarılması da anlatma zamanını ifade eder.¹⁰⁷

3.1.5. Şahıs Kadrosu

Öykü, kendi unsurlarıyla örülmüş bir bütün şeklindedir. Öykünün estetik dünyası kurulurken olaylara, karakterlere vb. canlılık kazandırılır. Bu canlılık anlatım teknikleriyle yansıtılıp hissettirilir ve böylece kurmaca bir dünya oluşturulmuş olur. Bu kurmaca dünyanın başrolünde de kişi bulunur. Geri kalan unsurlar da kişi için vardır. Çünkü bu kurmaca dünyanın anlam kazanabilmesi için kişiye ihtiyaç duyar.¹⁰⁸

¹⁰³ Kolcu, *Öykü Sanatı*, 20-21.

¹⁰⁴ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 60.

¹⁰⁵ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 73.

¹⁰⁶ Özdemir, *Yazınsal Türler*, 225.

¹⁰⁷ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 131.

¹⁰⁸ Muhammed Yûsuf en-Necme, *el-Kıssatu fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru's-Sakâfe, 1966), 70.

Şahıs kadrosu; hikaye, roman ve sahnelenen eserlerde olayları oluşturan, bu olayları yaşayan insan veya insan kimliğine büründürülmüş varlıklardır. Yazar bu varlıkları yani şahıs kadrosunu gerçek kişilerden oluşturabileceği gibi bazen de hayali kahramanlardan da oluşturabilir.¹⁰⁹

Maupassant tarzı öykülerde genel olarak şahıs kadrosunda insan yer alırken Çehov tarzı hikayelerde ise insanın yerini kahraman olarak hikayenin ortaya çıkardığı durum alır.¹¹⁰ Kısaca şahıs kadrosu, hikayede olayı yaşayan, aktaran ve yansıtan gerçek veya hayali kişi ve kişiliklerdir.

3.1.6. Mekan

Öyküde şahıs kadrosu ve zaman hayali veya gerçek olabildiği gibi mekan unsuru da hayali veya gerçek olabilir. Mekan unsuru, ise kısaca eserde yaşanan olayların sahnesi olarak tanımlanabilir. Öykülerde genel olarak mekan; İstanbul, Ağrı Dağı, kahvehane, ev ve bahçe gibi gerçek mekan olarak karşımıza çıkar. Öykülerde gerçek mekanlar gibi itibarî mekanlar da söz konusudur. Mekan ister hayali, ister gerçek olsun hikaye için vazgeçilmez bir unsurdur.¹¹¹

Hikayede geçen şahıs kadrosu tasvir edildiği gibi mekan da tasvir edilebilir. Yazar diğer öykü unsurlarına hâkim olduğu gibi mekan unsuruna da hâkimdir. Örneğin bir mekanı olumsuz olarak yansıtarak o mekandaki olumsuzluğa işaret ediyor olabilir. Aynı şekilde mekan tasviriyle de orada bulunan şahısların özellikleri hakkında bilgi aktarabilir.¹¹² Sonuç olarak ister gerçek ister hayali olsun, öyküdeki olayların geçtiği yer mekan olarak tanımlanabilir.

3.2.Estetik/Teknik Unsurlar

Edebiyat, insanın duygu ve düşüncelerini estetik bir ahenk içerisinde ifade etme sanatıdır. Edebi türlerin en büyük özelliği, ifade ettikleri duygu ve düşünceleri karşı tarafa iletmenin yanı sıra bir zevk ve haz tattırma hedefi taşımalarıdır. Edebi eserleri diğer eserlerden (tarih, coğrafya, sosyoloji vb.) ayıran en büyük özelliği de budur. Bundan ötürü

¹⁰⁹ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 67.

¹¹⁰ Ali İhsan Kolcu, *Öykü Sanatı*, 25.

¹¹¹ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 77; Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 143.

¹¹² Ebû Şerife ve Kazek, *Medhâl ilâ tahlil 'n-nassi 'l- 'edebiyi*, 138.

edebi bir tür olan hikaye/öyküde de iletilmek istenen duygu ve düşüncenin bir düzen ve estetik form içerisinde okura iletilmesi gerekir. Yazarın okura iletmek istediği mesajı güzel ve estetik haz verecek teknikleri göz önünde bulundurarak iletmesi önemlidir. Bu hususlara dikkat etmemesi ve gerekli olan teknik ve yöntemleri kullanmaması durumunda edebi olan ve olamayan eser arasında fark kalmamış olur.¹¹³

Edebi bir eser için önemli olan bu estetik/teknik unsurlardan dil ve üslup, anlatım teknikleri, kurgu ve anlatı seviyesi başlıkları daha yakından incelenecektir:

3.2.1. Anlatım Teknikleri

Öykücü, anlatacağı öyküde geçen olayları aktarma görevini hayali bir anlatıcıya verir. Bu anlatıcı da aktaracağı olayları ifade ederken sadece bir anlatım tekniği yerine farklı dil ve üsluplarda yazıya geçirilen ya da sözlü eserlerin anlatılış tarzlarını kullanarak anlatımı gerçekleştirir. İşte bu farklı dil ve üslup özelliklerini taşıyan anlatım kategorileri anlatım teknikleri olarak ifade edilmektedir.¹¹⁴

Öyküde, betimleme (tasvir) tekniği, anlatma-gösterme tekniği, özetleme tekniği, geriye dönüş tekniği, montaj tekniği, otobiyografik anlatım tekniği ve bilinç akımı tekniği gibi birden çok anlatım tekniği bulunmaktadır.¹¹⁵ Bu teknikler kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

1) Betimleme (tasvir) tekniği:

Arapça “صور” kökünden türemiş olan tasvir; resim, figür, bir şeyi tasavvur etmek, şeklini düşünmek ve hayalini kurmak gibi anlamlara gelmektedir. Kısacası “yazıyla tarif etmek” ve öykünün kurmaca dünyasında yer alan unsurları sanatsal imkanlarla görünür kılmaktır.¹¹⁶

2) Anlatma-Gösterme tekniği:

Bir şeyleri anlatma isteği ve ihtiyacı insanoğlu var olduğundan beri vardır. Çünkü insan, duygu ve düşüncelerini ifade ederken aslında bu duygu ve düşüncelerle muhatabını etkilemeyi hedefler. Bu teknik anlatmaya dayalı edebi eserlerde en önemli teknik olarak ön plana çıkmaktadır. Edebi açıdan anlatma tekniği, anlatıcının bazı olayları ve bu

¹¹³ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 203.

¹¹⁴ en-Necme, *Kıssatu fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadîs*, 114.

¹¹⁵ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 204.

¹¹⁶ Luis Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Lüğa* (Tahran: İslâm İntişârâtı, 1964), 440; Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 218.

olaylarda geçen insanları, mekan ve zaman çerçevesinde dinleyiciye veya okura nakletmek olarak ifade edilebilir.¹¹⁷

Gösterme tekniği daha çok tiyatro ürünü gibi görünse de aslında öyküyü yakından ilgilendiren bir tekniktir. Zira tiyatrodaki anlatılmak istenen sahnede aktarılırken bu durum öyküde diyaloglar yoluyla aktarılmaktadır. Sonuç olarak gösterme tekniği, anlatıcının okuyucuya aktarmak istediği olayları ve durumları anlatarak değil de diyaloglar yoluyla sunmasıdır.¹¹⁸

3) Mektup tekniği:

Mektup, bir anlatım biçimi olması yanı sıra bir edebi türdür. Mektubun araştırmamıza konu olan yönü anlatım biçimidir. Mektup tekniği, kahramanın duygu ve düşüncelerini en açık şekilde ortaya koyan tekniktir. Mektup tekniğiyle kahramanın anonim yönünden çok beşerî yönü ön plana çıkarılır. Mektup tekniği ya olayın başından sonuna kadar ya da gerektiği yerlerde kullanılması suretiyle iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak mektup tekniği bireyi veya kahramanı tanıma açısından son derece önemli bir tekniktir.¹¹⁹

4) Özetleme tekniği:

Bu teknik adından da anlaşılacağı üzere aktarılmak istenen bilginin özet halinde sunulmasıdır. Bu teknik, gereksiz ayrıntıları dikkate almaması ve özetlemesi hasebiyle öyküye derli toplu bir görünüm kazandırmaktadır. Ayrıca özetleme tekniği ile sadece olay örgüsü özetlenmezken olay örgüsünde geçen karakterler ve bu karakterler hakkında bilgiler de özetlenebilir. Anlatım tekniklerinden “bilinç akımı”, “iç monolog” ve “iç çözümleme” gibi teknikler de özetleme tekniği yerine kullanılabilir ve esere daha gerçekçi bir nitelik kazandırmaktadır.¹²⁰

5) Geriye dönüş tekniği:

Yazarın öyküyü kaleme alırken tek bir zamana bağlı kalması düşünülemez. Öykücü şimdiki zaman, gelecek zaman ve geçmiş zaman dilimleri arasında gidip gelebilir/gelmelidir. Böylece okurun merakını cezbederek; öykünün başında olay, karakter vb. hakkında vermediği bilgileri geriye dönüş tekniğiyle aktarabilir. Bu şekilde

¹¹⁷ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 93; Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 206-207.

¹¹⁸ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 96-98; Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 210-212.

¹¹⁹ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 244-248.

¹²⁰ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 250-252.

okuru bir zaman yolculuğuna çıkarmış ve daha fazla haz alma durumuna getirmiş olur. Geriye dönüş tekniği; olayları ve kişileri tanıtmak için yapılan dar anlamda geriye dönüş, olay veya kahraman hakkında detaylı bilgi vermek adına yapılan yapıcı geriye dönüş ve başlarda ortaya çıkan problemlili durumun daha sonra geriye dönülerek çözümlenmesi için yapılan çözücü geriye dönüş, şeklinde üç kısma ayrılmaktadır.¹²¹

6) Montaj tekniği:

Bu teknik yazarın anonim veya belirli bir kişiye ait bir sözü (mısra, cümle, paragraf vb.) bazı nedenlerle değişiklik yapmadan olduğu gibi eserine aktarmasıdır. Montaj tekniği bu özelliği ile iktibas sanatına benzemektedir. Bu teknikle amaçlanan husus, kaleme alınan esere derinlik, çağrışım zenginliği ve üslupta çeşitlik kazandırmaktır.¹²²

7) Otobiyografik tekniği:

Bu teknik aslında biyografi ürünü olup; yazarın biyografiden alıntı yapması sonucunda gündeme gelmiştir. Bu teknik biyografi eksenli bir sunuş ve anlatım biçimidir. Bu teknikte anlatan ve anlatılan aynı kişidir. Çünkü anlatıcı birinci tekil kişidir ve kendisi hakkında bilgi vermektedir.¹²³

8) Diyalog tekniği:

En basit tabirle, diyalog en az iki kişi arasında geçen konuşmadır. Anlatım tarzı olarak düşünüldüğünde ise en temel unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Zira bu teknikle eser monotonluktan kurtarılır ve üslup açısından zenginleştirilir. Kahramanların kendi ağızlarından konuşturulmaları sonucunda gerçeklik duygusu arttırılmış olur. Ayrıca hikayede yazar, bazen aradan çekilerek sözü kahramanlara bırakır ve onları konuşturur. Bu şekilde okur ve kahraman doğrudan doğruya karşılaşmış olur.¹²⁴

9) Bilinç akımı:

Bilinç akımı “bilinç akışı” ve “şuur akışı” kavramlarıyla karşılanan bir “iç çözümleme” ve “iç konuşma” şeklindedir. Bilinç akımı tekniğinin amacı kahramanın iç dünyasını ve psikolojisini açık bir şekilde aracı olmadan okura aktarabilmektir. Aralarında bazı farklılıklar olsa da bilinç akımında yazar okur ve kahramanın arasından

¹²¹ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 254-258.

¹²² Ali b. Muhammed eş-Şerif ec-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2003), 90; Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 112.

¹²³ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 271.

¹²⁴ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 103.

çekilir ve kahramanın duygu ve düşüncelerini kendi diliyle okura aktarır. Yani bilinç akımı aslında bir gösterme ve sahneleme şeklidir.¹²⁵

3.2.2. Dil ve Üslup

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan; insanların duygularını, düşüncelerini ve fikirlerini söyleme dökmeye vesile olan vazgeçilmez bir unsur ve ilahî bir vergidir. Dil olmadan hiçbir edebi türden söz edilemeyeceğinden edebi türlerde dilin yeri ve önemi çok büyüktür. Nitekim bütün bu türlerin oluşturulmasında dil en önemli etkindir.

Hangi tür olursa olsun kaleme alınmış her eserin kendine has bir dili ve üslubu vardır. Bazılarında bilimsel dil ve üslup kullanılırken, bazılarında da dramatik dil ve üslup kullanıldığını görürüz. Yani kaleme alınmış bütün eserlerde tek tip dil ve üslup kullanılmamıştır. Aksine hitap ettiği kitleye göre şekil aldığını görmek mümkündür. Kısaca yazarın kullandığı dil ve üslup hitap ettiği kitlenin yaşına, eğitim seviyesine ve yaşadığı çevreye göre değişiklik gösterebilir.¹²⁶

Öykünün unsurlarına işlevsel bir özellik kazandırması bakımından üslup dile bağlı olduğu kadar öyküyü oluşturan diğer unsurlarla da yakından ilişkilidir. Bunun yanı sıra üslup, öykücünün içini yansıtan önemli bir unsurdur. Kısaca üslup, yazarın öyküsündeki kendine özgü ve kendisini yansıtan parmak izleridir.¹²⁷

3.2.3. Kurgu

Yazınsal türlerden biri olan öykü, temel niteliği itibariyle hayali bir tür olmasının yanı sıra gerçek hayattan da beslenebilir. Öyle ki hayat içerisinde yaşanan bir olayı veya yaşantıları da konu edinebilir. Öykü büyük ölçüde gerçek hayattan beslense de edebi bir tür olarak öykü olabilmesi için belli bir kurmaca ve kurgu özelliği taşıması gerekir. Çünkü kurgu ve kurmaca öykünün edebi özellik kazanması için vazgeçilmezdir.¹²⁸

Kurgu sözlükte, “Fiil haline geçmeyen, sadece tasavvurda kalan, film parçalarını belli bir düzen içerisinde bileştirerek, bütün filmi meydana getirme işi, montaj.” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²⁹ Kurgunun bu tanımı film için yapılmış olsa da edebi türlerden öykü

¹²⁵ Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*, 108.

¹²⁶ Sevim Gündüz, *Öykü ve Roman Yazma Sanatı* (İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2003), 27.

¹²⁷ Tekin, *Roman Sanatı Roman Unsurları*, 183; Halil Çatal, *Cubrân Halil Cubrân ve Öykücülüğü* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

¹²⁸ Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, 11.

¹²⁹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 1990), 961.

ve roman gibi türlerin de kurgusunu kapsamaktadır. Öykü kurgusu, öykü unsurlarının (olay, karakter, olay, zaman, mekan vb.) yetkin bir öykücü tarafından belirli bir amaç çerçevesinde birleştirip son olarak öykünün oluşturulmasında önemlidir. Hangi olay (aşk, macera, arayış vb.) işleniyorsa hikayenin kurgu yönü de bu olayın etkisi altında kalmakta ve temel unsuru şekline dönüşmektedir. Örneğin, hikayede işlenen olay “birinin başkasını araması” ise, “Hikaye, arama kurgusu üzerine kurulmuştur” denilebilir.¹³⁰

3.3.Muhteva (Fikir, Tema) Unsurları

Her sanat eserinde olduğu gibi öykü türü de bir fikir sonucunda ortaya çıkar. Nitekim Flaubert, “Sanat; bir düşüncenin ifadesidir.” Görüşünü paylaşmıştır.¹³¹ Sanat için niyetin önemli olmasının nedeni, sanatçının eserini ortaya koyma amacını belirleyen unsur olmasıdır. Yazarın eserini oluşturma niyeti, esrinin fikrî ve tematik özelliği hakkında bilgi verir. Yazar, eserin okur üzerindeki etkisini arttırabilmesi için onu kaleme almadan önce eseri oluşturma niyetini ve okura iletmek istediği mesajı da önceden planlaması gerekir.¹³²

Öykü açısından bakıldığında niyet olarak açıklamaya çalıştığımız tema ve fikir toplumsal bir nitelik taşıyabileceği gibi kişisel düzeyde de olabilir. Bunu belirleyen, yazarın dünya görüşü, eğilim ve yönelimi ile politik anlayışıdır.¹³³ Yani bir öykücü kaleme alacağı öyküsünün temasını/ana fikrini kendi penceresinden bakıp belirler.

Öykücü, öykünün temasını(içeriğini) hayal ürünü olaylardan oluşturduğu vakit okur açısından içeriğin/ana fikrin anlaşılması da biraz zorlaşacaktır. Bunun üzerine okurun, edebiyatın bilinçlendirme gibi bir amacının olmadığını düşünmesi, okumakta olduğu türe (hikaye, roman, makale vb.) alışkın olmaması durumunda öykünün anlamlandırılması daha da zorlaşacaktır. Aynı şekilde öykücü öyküsünde rumuzlara fazla yer verdiği taktirde temanın okur tarafından anlaşılması güç olacaktır. Öykücü bu olumsuzluğu en aza indirmek için açık karinelere çok defa yer vermelidir.¹³⁴

¹³⁰ Çatal, *Cubrân Halil Cubrân ve Öykücülüğü*, 11.

¹³¹ Tekin, *Raman Sanatı Romanın Unsurları*, 191.

¹³² Ebû Şerife ve Kazek, *Medhâl ilâ tahlîli 'n-nassi'l- 'edebyyi*, 123-124.

¹³³ en-Necme, *Kıssatu fî'l-edeby'l- 'arabiyyi'l-hadîs*, 138-142.

¹³⁴ Ebû Şerife ve Kazek, *Medhâl ilâ tahlîli 'n-nassi'l- 'edebyyi*, 124

Sonuç olarak öykünün muhteva unsurlarını tema ve fikir oluşturmaktadır. Fikir ve tema unsurları da yazarın seçimine kalan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bunlar öykünün içeriği hakkında (öyküdeki olay, olgu, karakter vb.) bilgi içeren unsurlardır.

4. Arap Edebiyatında Öykü

Arap edebiyatının temelleri cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Zira İslâm öncesi dönemde sözlü edebiyat son derece ileri seviyede olduğu görülmektedir. O dönemde daha çok nazım edebiyatının etkin olduğu söylenebilir. Bunun en büyük göstergesi o dönemde şiirin ön planda olduğu ve bu alanda hünerlerin sergilendiği panayrlardır.

İslâm'ın gelmesiyle Arap edebiyatı bir revizyon yaşamış, İslâm'a aykırı olan hususlar Hz. Muhammed (s.a.s.) tarafından düzeltilmiş ve böylece din konusu daha etkin hale gelmiştir. Dört halife döneminde genel manada bu şekilde devam eden Arap edebiyatı, Emevi ve Abbasi dönemlerinde bazı gelişmelerle değişiklikler yaşamıştır. Bu dönemlerde nazım ve nesir hemen hemen aynı ilgiyi görmüştür. Önceki dönemlerde etkili olan nazım edebiyatının etkisinin azalmasının yanı sıra nesir edebiyatı etkili olmaya başlamıştır. Modern dönemde ise Arap edebiyatı dış etkenler sonucunda şekil ve muhteva açısından değişim ve gelişim göstermiştir.

Bu çalışmada Arap edebiyatının türlerinden öykünün; Cahiliye Dönemi, İslâm Dönemi ve Modern Dönemdeki tarihi ve edebi gelişiminden kısaca bahsedilecektir.

Cahiliye döneminde, nazım ön planda olsa da nesirden de söz etmek mümkündür. Nitekim cahiliye döneminde nesir edebiyatı sade, doğal ve bedevi hayatı uygun bir özellik taşırdı.¹³⁵ Cahiliye dönemi nesir edebiyatında hikmetli sözleri, meselleri, hitabet örneklerini ve vasiyetleri görmek mümkündür.¹³⁶ Bu türlerin yanı sıra müstakil bir başlık olarak karşımıza çıkmasa da öyküden de söz edilebilir.

Cahiliye döneminde öyküler farklı özelliklerde karşımıza çıkmaktadır. Gerçek hayattan beslenen “Eyyâmül'l-'Arab” , “Kıssatu'z-Zennûbiyye” , “Sîretu 'Antere” gibi hikayeler söz konusudur. Duygu ağırlıklı aşk hikayeleri de cahiliye dönemi nesir edebiyatının örneklerindedir. Yine bu dönemde var olan hikayelerin bazıları komşu milletlerin mitolojilerinden beslenen; cin hikayeleri, dev masalları ve hayvan masalları

¹³⁵ Ahmed ez-Zeyyât, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, (Kahire: Dâru'n-Nehdât-i Mısır, ts.), 23.

¹³⁶ Ferrûh, *Târihü'l-edebi'l-'arabî*, 1/89.

şeklindedir.¹³⁷ Bu dönemde savaşlar, yaşanan aşklar ve başka milletlerden etkilenerek aktarılan gerçek dışı olaylar, öykünün temel unsurlarını taşımaları hasebiyle hikaye özelliği taşımaktadırlar.

İslâmi dönemde, Arap dünyasına İslâm'ın girmesiyle sosyal, siyasal ve edebi alanda birçok değişim yaşanmıştır. Özellikle edebi türlerden biri olan şiirin de içerik açısından değişime uğradığı söylenebilir. Nitekim İslâm'dan sonra cahiliye döneminden kalan ve İslâm ile bağdaşmayan konulardan uzak durulmuştur.

Bu dönemde eserler yazılırken, Kur'ân-ı Kerim'in geçmiş toplumlardan ve Peygamber kıssalarından söz etmesinden etkilenilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların öne çıktığı “el-Kasas” isminde bir sûre de bulunmaktadır. Benzer şekilde Peygamberler ve gönderildikleri kavimlerden söz eden “el-Enbiya” sûresi ile Hz. Yusuf ve ailesinden bahseden “Yûsuf” sûresi, Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'in anlatıldığı “Meryem” ve “Al-i ‘İmran” sûreleri gibi daha birçok sûre, zamanın yazarlarına ilham kaynağı olmuştur.¹³⁸

Kur'ân-ı Kerim'de bu kadar kıssanın bulunması kıssa üzerine çalışılmasını gerektirmiş olacak ki, el-Kisâi (öl. 189/805) “*Kasâsu'l-enbiyâ*” adlı eseri ve Sa'lebi'nin (öl. 427/1035) “*el-Arâis*” eseri kaleme alınmıştır.¹³⁹

Bu dönemde farklı dillerden çevrilmiş tercüme eserler de bulunmaktadır. Örneğin, Farsçadan çeviri yoluyla Arap edebiyatına giren ve Arap hikayeciliğinin oluşumunda köprü vazifesi gören “*Kelile ve Dimne*” ile “*Elfu Leyletin ve Leyle*” adlı eserler önemli bir yer tutmaktadır.¹⁴⁰

Arap edebiyatında önemli yer tutan bazı hikaye türü eserler şunlardır: Câhız'ın *el-Buhâla* adlı kitabı, İbn Battûta'nın (öl. 770/1368-69) seyahatnamesinde yer yer geçen hikayeler, “*Nevâdiru Eş'ab*”, “*Nevâdiru Cuhâ*” gibi halk hikayeleri, Ebû'l-Ferac İbnül-Cevzi'nin (öl. 597/1201) “*Ahbâru'l-Hamka ve'l-Muğaffelin*”i ve *Kitâbu'l-Ezkiyâ*” sı; el-Hemdâni (öl. 344/956), ez-Zemahşeri (öl. 538/1144) ve başka yazarların da kaleme aldığı

¹³⁷ et-Tâhir Ahmed Mekkî, *el-Kıssatü'l kasîra dirâsa ve muhtârât* (Kahire: Derü'l-Meârif, 1999), 23-25; Yazıcı, “Hikaye”, 11/480; en-Necme, *Kıssatu fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadis*, 12.

¹³⁸ İbrahim Türkan, *Mihâ'il Nu'ayme ve Öykücülüğü* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 30-31.

¹³⁹ en-Necme, *Kıssatu fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadis*, 12.

¹⁴⁰ Türkan, *Mihâ'il Nu'ayme ve Öykücülüğü*, 31; Çalıkılıç, *Teknik ve Tematik Açından Teyfik el-Hakîm'in Öykücülüğü*, 63.

kıssaların yer aldığı Makâme'lerle; felsefi yönü bulunan *et-Tevâbi'*, *ez-Zevâbi'*, *Risâletu'l-Gufran* ve *Hayy b. Yekzân* gibi eserler.¹⁴¹

İslâmi dönemde hikaye sanatı en çok Abbasi döneminde ilerleme göstermiştir. Bu dönemde hikaye türünün sanat ve içerik açısından genişlediği söylenebilir. Ayrıca bu dönemde hikayeler akıcı ve kolay anlaşılabilir bir üslupla birçok alanda yazılmıştır. Bu dönem hikayelerinin bir diğer belirgin özelliği ise dönemin tarihi ve sosyal olaylarına bazen de siyasi hayatına ışık tutmasıdır.¹⁴²

Arap edebiyatında öykünün en belirgin hali ve müstakil bir tür olarak değerlendirilebileceği dönem, Modern dönem olmuştur. Bu dönemde öykü XIX. yüzyılın başlarında kendini göstermiş, ikinci yarısında gelişmiş ve XX. yüzyılın ilk yarısında olgunluğa erişmiştir.¹⁴³

Bu dönemde siyasi açıdan büyük sıkıntılar yaşayan Arap dünyası Birinci Dünya savaşı sonrası bir İngiliz kolonisi haline dönüşmüştür. Bu durum yabancılara karşı ulusal mücadele bilincini geliştirmiş, bu bilincin gelişmesiyle bölgedeki sömürüye karşı çıkan ayaklanmalar, modern Arap öyküsünün doğmasına zemin hazırlamıştır. Modern dönemde ortaya çıkan bu yeni türün Mısır'da Muhammed Teymûr (1892/1921), Lübnan'da Lebîbe Hâşîm (1890/1947), Abdulmesîh Haddâd (1881/1950) ve Mîhâ'il Nu'ayme (1889/1988), Filistin'de Halîl Baydas (1875/1949), Irak'ta Mahmûd Ahmed es-Seyyid (1901/1937) gibi birçok öncüsü bulunmaktadır.¹⁴⁴

Modern dönemde hikaye üç grupta incelenmiş; Birincisi, romantik düşüncüyü geliştiren romantik eserlerdir. Mısırlı yazar Muhammed Teymûr'un öyküleri buna örnek olarak verilebilir. İkincisi, daha çok okuru ön planda tutan ve öykünün okur tarafından popüler hale gelmesini savunan ticari türden eserlerin bulunduğu kategoridir. Üçüncüsü ise sosyal gerçeklik olarak değerlendirilen sosyalist romantiklerin öyküleridir.¹⁴⁵

Modern hikaye türü hakkında aktarılacak daha birçok bilgi ve isim bulunmasına rağmen çalışmamızın konu ve kapsamı dahilinde bu kadarıyla iktifa edilecektir.

¹⁴¹ en-Necme, *Kıssatu fi'l-edebi'l-'arabiyyi'l-hadis*, 12.

¹⁴² İpek, *Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir*, 568-569.

¹⁴³ Sabri Hâfız, "Modern Arap Kısa Öyküsü 1", çev. Azmi Yüksel, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 9 (2003), 78.

¹⁴⁴ Gülbahar Demirci, *Mısır Edebiyatında Kısa Hikaye* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 15; Hâfız, "Modern Arap Kısa Öyküsü 1", 82.

¹⁴⁵ Hâfız, "Modern Arap Kısa Öyküsü 1", 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂHİZ'İN *EL-BUHALÂ*' ADLI ESERİNDE GEÇEN HİKAYELERİN TEKNİK VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1. *el-Buhalâ*' Adlı Eser ve Genel Özellikleri

Câhiz, yaşadığı dönemde dikkatini çeken cimrilik konusunu devlet büyüklerinden birinin isteği üzerine *el-Buhalâ*' isimli eserinde işlemiştir.¹⁴⁶ Câhiz bu eserinde birçok hikaye, risale(mektup) ve nâdirede cimrileri anlatmaktadır. Bunu bazen kahramanları konuşturarak bazen de kendi ağzından okurlarına aktarmaktadır.

Câhiz, *el-Buhalâ*' isimli eseriyle İslam medeniyet tarihinin önemli bir dönemi olan Abbasiler dönemine ışık tutup, dönemin sosyal ve kültürel yapısını genel hatlarıyla göz önüne sermektedir. Câhiz'in bu eseri ne zaman kaleme aldığıyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kitabın genel çerçevesine bakıldığında gençlik yıllarında yazılmış olduğu intibahı uyandırmaktadır. Nitekim gereksiz işlerle ilgilenmek, dalga geçmek, mizah ve insanların ayıplarıyla ilgilenmek gençlik çağının özelliklerindedir. Ancak durum öyle olsa da Câhiz'in *el-Buhalâ*' isimli eserinde ileriki yaşlarda anlattığı hikayelerin bulunması kitabı gençlik yıllarında yazmadığına işaret etmektedir. Bu değerlendirme sonucunda Câhiz'in *el-Buhalâ*' isimli kitabını gençlik yıllarında değil de gençlik ruhunu kaybetmediği ileriki yaşlarında yazdığı söylenebilir.¹⁴⁷

el-Buhalâ' isimli eserin üslubu genel olarak gerçekçidir. Dili süslü değildir ve sade bir özellik taşımaktadır. Olaylar genellikle ana karakterin diliyle aktarılmaktadır. Câhiz bunu gerçekleştirirken lehçeye ait kavramları kullanmaktan da geri durmamıştır. Câhiz *el-Buhalâ*' isimli eserinde bazen ciddi bir üslupla başladığı hikayelere mizahla devam etmektedir. Bazı hikayelerde de uzun ayrıntı ve tasvirlerle yer verirken bazılarında ise kısa, net ve keskin ifadelerle anlatımını gerçekleştirmektedir. Eserin belli başlı bölümlerden oluştuğu söylenemez. Çünkü eserin başında uzun metinlere yer verirken

¹⁴⁶ Câhiz, *el-Buhalâ*, 1/15.

¹⁴⁷ Câhiz, *el-Buhalâ*, Mukaddime, 1/14.

aralarda kısa hikayelere verilmektedir. Bu kısa hikayelerden sonra tekrar uzun metinlere ya da hikayelere yer verilmektedir. Kitabın sonu da kısa hikayelerden oluşmaktadır.

Araştırabildiğimiz kadarıyla *el-Buhalâ*' isimli eser ilk defa 1900 yılında Hollanda'nın Leiden şehrinde G. von Vloten tarafından basılmıştır. Ali el-Cârim ve Ahmed el-'Avamirî de iki cilt olarak Kahire'de 1938-1939 yılları arasında bu eseri neşretmiştir. 1948 ve 1963 yıllarında ise Tâhâ el-Hâcirî de Kahire'de neşretmiştir. Fransız yazar Pellat tarafından 1951 yılında ise Fransızcaya çevirmiştir.¹⁴⁸ Türkçeye yapılan çevirileri ve hakkında yapılan çalışmaların bazılarına giriş bölümünde yer verilmiştir.

Çalışmamızın çerçevesi göz önünde bulundurularak bu bölümde Câhız'ın *el-Buhalâ*' adlı kitabından seçtiğimiz hikayelerde teknik ve tematik unsurlar incelenecektir. Hikayeleri seçerken bu unsurları daha açık ve anlaşılır şekilde ortaya koyabileceğimiz hikayelerden seçmeye gayret gösterdik.

Hikayeler mümkün mertebe özetlendikten ve tanıtıldıktan sonra hikayenin unsurlarından olan materyal, teknik ve muhteva unsurları birer başlık altında incelenecektir.

2. Hikayelerin Teknik ve Tematik Açıdan İncelenmesi

2.1. Sehl b. Hârun'un Mektubu

Câhız bu başlık altında öncelikle Sehl b. Hârun'un mektubunu ele almakta sonrasında ise Merv ve Horasan halkının cimriliklerini ortaya koyan birkaç hikayeyi aktarmaktadır.

Câhız, Sehl'in mektubunu herhangi bir ekleme yapmadan kitabına almıştır. Bu mektupta Sehl, akrabalarının kendisini cimrilik konusuna ve kitaplarına yönelik yaptıkları eleştirilere cevap vermektedir. Sehl cimriliğini olumlamak adına atasözlerini, hadisleri ve önemli kişilerin sözlerini dayanak olarak kullanmaktadır.

Câhız, Merv ve Horasan halkıyla ilgili kendisine birçok hikaye anlatıldığı için bu başlık altında onların cimriliklerini hikayelerle aktarmak istemiştir. Merv ve Horasan halkından gördüğü veya kendisine anlatılan cimrilik içeren olayların çoğu yemek yemeye ilgilidir. Bunun yanı sıra gündelik hayatta kullanılan bazı eşyaların

¹⁴⁸ Şeşen, "Câhız", 7/25.

eskitilmesinden kaçınma, akşamları kullanılan kandillerin yağında aşırı tasarruf, giyim kuşamda, zekat ve sadakada cimrilik gibi konularla ilgilidir.

2.1.1. Materyal Unsurlar

Sehl'in bu mektubunda anlatıcı kendisidir. Zira kendisini eleştirenlere cevap vermek amacıyla kaleme aldığı için mektubunu birinci tekil şahıs kipiyle yazmıştır:

وعبتم عليّ قولي: من لم يعرف مواقع السرف في الموجود الرخيص، لم يعرف مواقع الاقتصاد في الممتنع الغالي. فلقد أتيت من ماء الوضوء بكيلة يدلّ حجمها على مبلغ الكفاية وأشفّ من الكفاية. فلما صرت الى تفريق أجزائه على الأعضاء، والى التّوفير علمها من وظيفة الماء، وجدت في الأعضاء فضلا على الماء، فعلمتُ أن لو كنت مكنتُ الاقتصادَ في أوائله، ورغبت عن التهاون به في ابتدائه، لخرج آخره على كفاية أوله، ولكان نصيب العضو الأول كنصيب الآخر. فعبثتُموني بذلك، وشتغتموه بجهدكم وقبّحتُموه.

“Şu sözümü de ayıpladınız: ‘Kim ucuz ve bol olan şeyde harcama yapacağı yerleri bilmezse, pahalı ve az olan şeyde de tutumlu olacağı yerleri bilmez.’ Yeteri kadar abdest suyu getirttim. Ölçüsü fazlaydı. Abdest uzuvlarıma suyu dağıtmaya başlayınca gördüm ki su uzuvlarım için yeterli olmadı. Sonra anladım ki başından tutumlu davranıp suyu iktisatlı kullansaydım bütün uzuvlarım için yeterli olacaktı. Bundan dolayı beni ayıpladınız ve kötü çirkin buldunuz...”¹⁴⁹

Bazı hikayelerinde ikinci tekil şahıs kipini kullandığı da olmuştur:

وقد كانوا يقولون:

إذا أردت أن ترى العيوبَ جُمَّةً، فتأمل عيَابًا، فإنه إنما يَعِيبُ، بفضل ما فيه من العيب. وأول العيبِ أن تَعِيبَ ما ليس بعيب. وقبيحٌ أن تَنبَيَ عن مرشد، أو تُغريَ بِمُشْفِق.

“Söyle derlerdi: ‘Eğer bütün ayıpları toplu halde görmek istersen, o çok ayıplayana bak. Çünkü o, kendi ayıplarından dolayı başkasını ayıplar. İlk büyük ayıp, ayıp olmayanı ayıplamandır. İnsanları bir yol göstericiye uymaktan alıkoyman, merhametli bir insana kötülük yapman çok çirkindir...’”¹⁵⁰

¹⁴⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/35.

¹⁵⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/33.

Mektupta geçen olaylar Sehl'in kendi ağzından anlatıldığı için de kahraman bakış açısının hakim olduğu söylenebilir. Nitekim eleştirilere cevap verirken genellikle kendi perspektifinden şu şekilde anlatmaktadır:

وَعِبْتُمُونِي حِينَ خَتَمْتُ عَلَى سِدِّ عَظِيمٍ، وَفِيهِ شَيْءٌ ثَمِينٌ مِنْ فَاكِهَةِ نَفِيسَةٍ، وَمِنْ رُطْبَةِ غَرِيبَةٍ، عَلَى عِبْدٍ نَهَمٍ، وَصَبِي جَشِيعٍ، وَأَمَةٍ لَكَعَاءٍ، وَزَوْجَةٍ خَرْقَاءٍ.

“Nefis meyve ve hoş hurmanın bulunduğu pahalı yiyeceklerle dolu küfeyi açgözlü köleden, yemek düşkünü çocuk ve cariyeden korumak için sıkı sıkıya kapattığımda beni kınadınız.”¹⁵¹

Mektupta anlatılan olaylarda Sehl merkezde olduğu için tek zincirli olay örgüsü olduğu söylenebilir. Zaman unsurunu açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Sadece savunmaya geçtiği bölümlerde geçmiş zamanlı cümleler kurduğu söylenebilir. Aynı şekilde Sehl'in mektubunda mekan unsurunu da açık bir şekilde görmek mümkün değildir.

Söz konusu mektupta şahıs kadrosu oldukça zengindir. Çünkü Sehl kendini haklı çıkarmak amacıyla başkalarının sözlerini de nakletmektedir. Ayrıca bu dile getirdiği kişilere ilaveten anlattığı olaylar içinde de birçok şahıs geçmektedir:

عِبْتُمُونِي بِخَصْفِ النَّعَالِ، وَبِتَصْدِيرِ الْقَمِيصِ، وَحِينَ زَعَمْتَ أَنَّ الْمَخْصُوفَةَ أَبْقَى وَأَوْطَأَ أَوْقَى، وَأَنْفَى لِلْكِبْرِ، وَأَشْبَهُ بِالنُّسْكَ، وَأَنَّ التَّرْقِيعَ مِنَ الْحَزْمِ، وَأَنَّ الْاجْتِمَاعَ مَعَ الْحَفْظِ، وَأَنَّ التَّفَرُّقَ مَعَ التَّضْيِيعِ. وَقَدْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْصِفُ نَعْلَهُ، وَيُرْقِعُ ثَوْبَهُ. وَلَقَدْ لَفَقْتُ سُعْدَى بِنْتَ عَوْفٍ إِزَارَ طَلْحَةَ، وَهُوَ طَلْحَةَ الْفَيْيَاضِ. وَكَانَ فِي ثَوْبِ عَمْرٍ رِقَاعٌ أَدَمٌ. وَقَالَ: مَنْ لَمْ يَسْتَعِجْ مِنَ الْخِلَالِ خَفَّتْ مُؤَنَّتَهُ، وَقَلَّ كِبَرُهُ. وَقَالُوا: لَا جَدِيدَ لِمَنْ لَا يَلْبَسُ الْخَلْقَ.

“Beni, ayakkabı tamir etmemle, eskimiş gömleğimden yelek dikmemle ve ‘Yama daha kalıcı, yumuşak ve koruyucudur. Kibri önler ve ibadete benzer. Yamamak tutumluluktur, birliği korumaktır. Parçalamaksa ziyan demektir.’ dememle de ayıpladınız. Halbuki Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ayakkabısını tamir eder, elbisesini yamardı. Avf'ın kızı Su'da, Talha'nın elbisesine yama dikmiştir. Halbuki Talha Kureyş'in cömertlerindendi ve ona Talha el-Feyyad (cömert/eli açık)

¹⁵¹ Câhız, *el-Buhalâ'*, 1/35.

denirdi. Ömer'in elbisesinde deriden yamalar vardı. O şöyle derdi: 'Yamalı giymekten utanmayanın geçimi kolay, kibri az olur.' Şöyle de denmiştir ki: 'Eski giymeyene, yenisi olmaz.'¹⁵²

Bu hikayenin şahıs kadrosunda; Ebu'd-Derda, Muaviye, İbn-i Sîrîn, Zeyd b, Cebele, Ebu Bekir, Hz. Peygamber ve Ebu'l-Esved ed-Duelî gibi isimler yer almaktadır.
2.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Sehl'in öyküsünü mektup tekniğiyle okurlarına aktarmaktadır. Sehl'in mektubunu olduğu gibi ve hiç yorum yapmadan kitabına almıştır. Sehl ise anlattıklarını daha etkili kılmak için diyalog, montaj ve tanık gösterme gibi tekniklere başvurmuştur:

وبعث زيادُ رجلاً يرتاد له محدثًا، واشترط على الرائد أن يكون عاقلاً مسدداً. فأتاه به موافقاً. فقال: أكنت ذا معرفة به؟ قال: لا، ولا رأيته قبل ساعته. قال: أفناقلتهُ الكلام، وفأثتتهُ الأمور قبل أن توصّله إليّ؟ قال: لا. قال: فلم اخترته على جميع مَنْ رأيته؟

قال: يومئذٍ يومٌ قايظ، ولم أزل أتعرفُ عُقولَ الناس بطعامهم ولباسهم في مثل هذا اليوم. ورأيتُ ثيابَ الناس جُدداً وثياباً لُبساً، فظننتُ به الحزم.

"Ziyad, kendisine bir sözcü bulması için adam görevlendirdi. Sözcünün akıllı ve doğru olmasını şart koydu. Adam uygun olan sözcüyü bulup getirdi. Ziyad adama, 'Bunu önceden tanır mıydın?' diye sordu. Adam, 'Hayır, onu daha önce hiç görmedim.' dedi. Ziyad adama, 'Kendisini bana getirmeden önce, konuşmuşluğun veya tanışmışlığın var mı?' diye sordu. Adam, 'Hayır,' dedi. Ziyad adama, 'O zaman neden o kadar gördüğün kişi içinden bunu seçtin?' dedi. Adam; 'Bugün hava çok sıcaktı. İnsanların akıllı olup olmadıklarını, bugüne uygun yiyeceklerinden ve giyeceklerinden anlamaya çalıştım. Herkesin elbiselerinin yeni olduğunu, bu adamınkininse eski olduğunu gördüm ve onun ihtiyatlı biri olduğunu düşündüm.'¹⁵³

وقد قال مُعَاوِيَةُ: لم أرَ تبيذيراً قطُّ إلا وإلى جانبه حقٌّ مضَيِّعٌ. وقد قال الحَسَنُ: إذا أردتم أن تعرفوا من أين أصاب ماله، فانظروا في أي شيء ينفقه، فإنَّ الخبيث يُنْفِقُ في السَّرْفِ.

¹⁵²Câhız, *el-Buhalâ*, 1/37.

¹⁵³ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/37-38.

“Muaviye dedi ki: ‘Hiçbir israf görmedim ki onunla birlikte kaybedilmiş bir hak olmasın.’ Hasan el-Basri de şöyle demiştir: ‘Bir insanın parasını nerden elde ettiğini bilmek istiyorsanız, nereye harcadığına bakın. Çünkü kötü para ancak israfa gider.’”¹⁵⁴

Mektupta kullanılan dil açık ve anlaşılır tarzdadır.

2.1.3. Muhteva Unsurları

Mektubun içeriğini ve temasını ise cimriliği belli kaynaklar göstererek olumlama çabası oluşturmaktadır.

2.1.1. Horasan ve Merv Halkının Hikayeleri

Câhız, Sehl’in mektubunu olduğu gibi aktardıktan sonra Horasan ve Merv halkıyla ilgili kendisine anlatılan kısa cimrilik hikayelerini aktarmaktadır. Söz konusu hikayeler Merv ve Horasan halkının ne kadar cimri olduklarını açıkça göz önüne sermektedir:

وكننت في منزل ابن أبي كريمة وأصله من مَرَوْ، فرأني أتوضأ من كُوزِ خَرْفٍ، فقال: سبحان الله، تتوضأ بالعذب والبيئر لك مُعْرِضَةٌ؟ قلت: ليس بعذب، إنما هو من ماء البئر. قال: فَتُفْسِدُ عَلَيْنَا كُوزَنَا بِالْمَلُوحَةِ! فلم أدر كيف أتخلص منه؟

“Bir gün aslen Merv’li olan İbn Ebî Kerîme’nin evindeydim. Beni toprak maşrapadan abdest alırken gördü ve dedi ki: ‘Subhanallah, yanında kuyu dururken tatlı suyla mı abdest alıyorsun?’ ‘Tatlı su değil, bu da kuyu suyu,’ dedim. ‘Maşrapamı tuzlu suyla bozacaksın,’ dediği zaman ondan nasıl kurtulacağımı bilemedim.”¹⁵⁵

Merv’li İbn Ebî Kerîme’nin cimriliği öncelikle tatlı suyun kullanılmasına tahammül etmemesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca maşrapanın tuzlu su nedeniyle eskiyeceğini düşünmesi de aşırı tutumluluk olarak değerlendirilebilir.

2.1.1.1. Materyal Unsurlar

Câhız’a anlatılan bu hikayelerde anlatıcı genellikle hikayeyi yaşayan kişi olmaktadır. Hikayenin bu kısmında olduğu gibi:

¹⁵⁴ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/40.

¹⁵⁵ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/45.

وقال أبو نُوَاسٍ: كان معنا في السفينة ونحن نريد بغدادَ، رجل من أهل خُرَاسان. وكان من عقلائهم وفُهمائهم. فكان يأكل وحده، فقلت له: لم تأكل وحدك؟ قال: ليس عليّ في هذا الموضع مسألة. إنما المسألة على من أكل مع الجماعة؛ لأنّ ذلك هو التكلّف. وأكلي وحدي هو الأصلُ. وأكلي مع غيري زيادةٌ في الأصل.

“Ebu Nuvas ise şöyle anlattı: ‘Bağdat’a giderken bizimle beraber gemide Horasanlı bir adam vardı. Bu adam Horasanlıların akıllılarından ve en uyanıklarındandı. Tek başına yemek yerdı. Ona ‘Niçin tek başına yemek yiyorsun?’ deyince, ‘Bu konuda bana soru sorma! Beraber yemek yiyenlere sor. Çünkü beraber yemek zor olanıdır. Asıl olan tek başına yemek yemendir. Başkasıyla yemense asıl olan şeye ilavedir.’ dedi.”¹⁵⁶

Burada da olduğu gibi hikayedeki anlatıcı Ebu Nuvas’tır. Burada geçen hikayelerde bakış açısı genellikle kahraman bakış açısıdır. Nitekim hikayeler kahramanın gözüyle şöyle anlatılmaktadır:

حدثني أبو إسحاق إبراهيم بن سَيَّارِ النَّظَّامِ، قال: قلت مرةً لجارٍ كان لي من أهل خراسان: أعرنني مِقْلَكم، فإنني أحتاج إليه.

قال: قد كان لنا مقلّى، ولكنه سُرقَ. فاستعرتُ من جارٍ لي آخر. فلم يلبث الخُراسانيُّ أن سمع نَشيشَ اللحم في المقلّى، وشمَّ الطَّبَّاهَجَ، فقال لي: كالمُغضب: ما في الأرض أعجبُ منك: لو كنت خَبَرْتَنِي أَنَّكَ تريدُه لِلحَمِّ أو لِشَحْمٍ لوجدتني أسرع! إنما خشيتُكَ تريدُه لِلبَاقِلِيِّ. وحديدُ المقلّى يحترق إذا كان الذي يقلى فيه ليس بدسم.

وكيف لا أُعِيرُكَ إذا أردت الطَّبَّاهَجَ، والمقلّى، بعد الرّد من الطَّبَّاهَجِ، أحسنُ حالاً منه وهو في البيت!

“Ebu İshak İbrahim b. Seyyar en-Nezzâm bana şöyle anlattı: ‘Bir seferinde Horasanlı bir komşuma; ‘Bana tavanı verir misin, ihtiyacım var,’ dedim. ‘Tavam vardı ama çalındı,’ dedi. Ben de başka komşudan aldım. Horasanlı tavada kızarttığım etin çitirtisini ve tubahicin¹⁵⁷ de kokusunu duyunca bana gelip kızarak, ‘Yeryüzünde senden tuhafı yok. Eğer bana tavayı, et veya yağlı bir şey pişirmek için istediğini söyleseydin, onu sana derhal verirdim. Ben bakla kavurmak için istediğini sandım. Tavada yağsız bir şey kavrulunca tavanın demiri yanıyor.

¹⁵⁶ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/56.

¹⁵⁷ Bir tür etli yemek.

Tubahic pişireceğini söyleseydin neden ödünç vermeyeyim ki? Ayrıca tavada Tubahic pişirilmesi, evde durmasından daha iyidir.’ dedi.”¹⁵⁸

Ayrıca bu bölümde bulunan hikayelerde ilahî ve figüran bakış açısıyla anlatılan hikayeler de bulunmaktadır. Hikayelerdeki olay örgüsü tek zincirli olay örgüsüdür. Çünkü genelde bir kişinin başından geçen olaylar anlatılmıştır:

وسمع رجل من المَرَاوِزَةِ، الحَسَنَ وهو يَحُثُّ النَّاسَ عَلَى المَعْرُوفِ، وَيَأْمُرُ بِالصَّدَقَةِ، وَيَقُولُ: مَا نَقَصَ مَالٌ قَطًّا مِنْ زَكَاةٍ، وَيَعِدُّهُمْ سُرْعَةَ الخَلْفِ. فَتَصَدَّقَ بِمَالِهِ كُلِّهِ، فَافْتَقَرَ. فَانْتَظَرَ سَنَةً وَسَنَةً. فَلَمَّا لَمْ يَرِ شَيْئًا بَكَرَ عَلَى الحَسَنِ فَقَالَ: حَسَنُ مَا صَنَعْتَ بِي! ضَمِنْتَ لِي الخَلْفَ، فَأَنْفَقْتُ عَلَى عِدَّتِكَ. وَأَنَا اليَوْمَ مُذْ كَذَا وَكَذَا سَنَةً أَنْتَظِرُ مَا وَعَدْتَنِي، لَا أَرَى مِنْهُ قَلِيلًا وَلَا كَثِيرًا! هَذَا يَحِلُّ لَكَ؟ اللُّصُّ كَانَ يَصْنَعُ بِي أَكْثَرَ مِنْ هَذَا؟

“Merv’li bir adam, Hasan el-Basrî’nin insanları iyiliğe teşvik ettiğini ve onlara sadaka vermeyi emrettiğini, zekatın malı eksiltmediğini, verilen malların onlara geri döneceğini söylediğini duyar ve malının tamamını sadaka verir, fakir düşer. İki sene bekler. Hiçbir şeyin gerçekleşmediğini görünce, bir sabah erkenden Hasan el-Basrî’nin yanına gider ve der ki: ‘Bana yaptığın iyi bir şey midir? Verdiğim malın geri döneceğini vaat ettin, ben de vaadin üzerine bütün malımı infak ettim. İki yıldır senin vaat ettiğin şeyi bekliyorum ama az ya da çok hiçbir şey elime geçmedi. Bu sana yaraşır mı? Bana bundan daha kötüsünü hırsız bile yapmazdı.’”¹⁵⁹

أَصْبَحَ نَمَامَةً شَدِيدَةً حِينَ احْتَرَقَتْ دَارُهُ. وَكَانَ كَلِمًا دَخَلَ عَلَيْهِ إِنْسَانٌ قَالَ: الحَرِيقُ سَرِيعُ الخَلْفِ! فَلَمَّا

كَثُرَ ذَلِكَ القَوْلُ مِنْهُمْ قَالَ: فَلَنْسْتَحْرِقَ اللهَ! اللهم إني أستحرقُكَ، فأحرق كلَّ شيءٍ لنا!

“Sümâme, evi yandığı zaman çok üzülmüştü. Teselliye gelenler; ‘Yangında giden malın telafisi hızlıdır,’ dediler. Bunu o kadar çok söylediler ki Sümâme ‘O zaman ben de Allah’tan yakmasını diliyorum. Allah’ım, senden yakmanı diliyorum, sen de bize ait olan her şeyi yak,’ dedi.”¹⁶⁰

Zaman unsurunu hikayelerde net olarak görebilmek pek mümkün değildir. Ancak zamanı çağrıştıran bazı cümleler de yok değildir. Örneğin “Bir gün aslen Merv’li olan İbn Ebî Kerîme’nin evindeydim...”, “...bir gün Kindî’nin evinde yemek yiyordum.”,

¹⁵⁸ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/55.

¹⁵⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/ 61.

¹⁶⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/61.

“...bir gece Horasanlı birinin evine gittim.”, “...her Cuma sabahın erken saatlerinde...” gibi cümlelerde zaman unsurunu görmek mümkündür. Bu bölümde anlatılan ve aktarılan hikayeler genellikle belli bir kişi veya kişilerin başından geçen olaylar içerdiğinden şahıs kadrosu oldukça zengindir. Kindî, İbn Ebî Kerîme, Ahmed b. Reşid, Mervliler, Horasanlılar, Bedeviler, Ebu Abdullah el-Mervezî, Amr b. Nüheyvi ve Horasanlı Muhtar bunlardan bazılarıdır.

2.1.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikayelerde anlatım tekniklerinden anlatma tekniği, diyalog tekniği ve betimleme tekniği ön plandadır. Özellikle betimleme tekniği çok açık ve etkili bir şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki bölümde olduğu gibi:

وحدَّثني إبراهيم بن السُّنْدِيِّ قال: كان على رُبْعِ الشَّاذِرْوَانِ شَيْخٌ لَنَا مِنْ أَهْلِ خُرَّاسَانَ. وَكَانَ مَصْحَحًا بَعِيدًا مِنَ الْفَسَادِ، وَمِنَ الرِّثْسَاءِ، وَمِنَ الْحَكْمِ بِالْهَوَى. وَكَانَ حَفِيًّا جَدًّا. وَكَذَلِكَ كَانَ فِي إِمْسَاكِهِ، وَفِي بُخْلِهِ، وَتَدْنِيْقِهِ فِي نَفَقَاتِهِ. وَكَانَ لَا يَأْكُلُ إِلَّا مَا لَا بَدَّ مِنْهُ، وَلَا يَشْرَبُ إِلَّا مَا لَا بَدَّ مِنْهُ.

غير أنه إذا كان في غداةٍ كلِّ جمعةٍ يحمل معه منديلا فيه جُرْدَقَتَانِ، وقطع لَحْمٍ سَكْبَاجٍ مَبْرَدٍ، وقطع جبْنٍ، وزيتونياتٍ، وصِرَّةٍ فيها ملح، وأخرى فيها أُشْنَانٍ، وأربع بيضات ليس منها بدّ. ومعه خلال.

ويمضي وحده، حتى يدخل بعض بساتين الكَرْنَجِ. ويطلب موضعا تحت شجرة، وَسَطَ خُضْرَةٍ، وعلى ماء جار.

فاذا وجد ذلك جلس، وَبَسَطَ بَيْنَ يَدَيْهِ الْمَنْدِيلَ، وأكل من هذا مرة، ومن هذا مرة...

“İbrahim es-Sindî bana şöyle anlattı: ‘Şâzervân’da, Horasanlı bir önderimiz vardı. Dürüst bir adamdı. Kötülükten, rüşvetten ve keyfi hüküm vermekten uzak bir insandı. Çok katıydı ve bu katılığı tutumluğuna, cimriliğine ve harcamadaki hasisliğine de yansımıştı. Sadece çok gerekli olan şeyleri yiyip içerdi. Ama her cuma sabahının erken saatlerinde içinde iki ekmek, bir parça soğuk sekbac¹⁶¹ eti, birazcık peynir, birkaç tane zeytin, bir kasede tuz, diğerinde üşnan¹⁶² ve dört yumurta ile tek başına sulak Karh bağlarına giderdi. Ağaç altında, yeşillik ortasında, akan suyun kenarında yer arar, bulduğu zaman da oturur ve bohçasını önüne açıp bir ondan bir diğerinden yemeye başlardı...’”¹⁶³

¹⁶¹ Bir tür etli yemek.

¹⁶² Bir çeşit sabun.

¹⁶³ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/56-57.

Anlatılan olaylarda kullanılan dil ve üslup oldukça açık ve anlaşılır bir durum arz etmektedir. Nitekim Câhız da bu kısımda Merv’li birinin düşüncesini eleştirmiş ve bu şekilde açıklama yapma gereği duymuştur:

وَالْخَلْفُ يُكُونُ مَعْجَلًا وَمَوْجَلًا. وَمَنْ تَصَدَّقَ وَتَشَرَطَ الشُّرُوطَ، اسْتَحَقَّ الْجِرْمَانَ. وَلَوْ كَانَ هَذَا عَلَى مَا تَوَهَّمَهُ

الْمَرْوَزِيُّ لَكَانَتْ الْمِخْنَةُ فِيهِ سَاقِطَةً، وَلَتَرَكَ النَّاسُ التِّجَارَةَ، وَمَا بَقِيَ فَقِيرٌ، وَلِذَهَبَتِ الْعِبَادَةُ.

“Sadakanın ve zekatın karşılığı er ya da geç olur. Kim şart koyarak sadaka verirse, mahrumiyete müstahak olur. Eğer Merv’linin düşündüğü gibi olsaydı imtihan kalkar, insanlar ticareti bırakır, hiç fakir kalmaz, ibadet ise zeval olurdu.”¹⁶⁴

2.1.1.3. Muhteva Unsurları

Bu başlık altında ikinci bölümde yer alan hikayelerin teması ve içeriği ise akıl almaz cimriliklerdir.

2.2. Basra Halkından Mescitlilerin Hikayeleri

Câhız yaşadığı dönemde günümüzdeki dernek, lokal vb. toplanma ve muhabbet etme yeri olarak değerlendirilebilecek ve toplumun her kesiminden katılımın sağlandığı ortamlar olmuştur. Bu ortamlara katılanlara *mescitliler* denmiştir.¹⁶⁵

Câhız bu başlık altında bu ortamlarda konuşulan ve tartışılan bazı olayları yine bu gruptan (Mescitliler) bir arkadaşının kendisine anlattığını dile getirerek kitabına almıştır.

2.2.1. Birinci İhtiyarın Hikayesi

İhtiyar bu hikayesinde öncelikle bir toplantıda su konusunda sıkıntı yaşadığını dile getiriyor ve bu sıkıntıyı nasıl çözdüğünü oradakilere açıklıyor. Kuyusunun suyunun tuzlu olması hasebiyle hayvanlarını ve bahçesini sulamakta kullanamadığı için zor durumda olduğunu dile getiriyor. En son ev içinde kullandığı tatlı suyun artığını bir çukurda biriktirerek tekrardan hayvanlarını ve bahçesini sulamada kullanarak sorununu çözdüğünü anlatıyor. Bu davranışından dolayı orada bulunanlar da kendisini tebrik etmekten geri durmamışlardır. İhtiyarın davranışı cimrilikten çok bir tutumluluk ve

¹⁶⁴ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/61.

¹⁶⁵ Câhız, *Cimriler*, çev. Zehra Güney Gökdemir (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 45.

çözüm bulma çabası olarak değerlendirilebilir. O dönemde yaşam standartlarının kısıtlı olması ihtiyar adamı bu davranışa sevk etmiş olabilir.

2.2.1.1. Materyal Unsurlar

Kısaca özetlediğimiz bu hikayede anlatıcı su sıkıntısı yaşayan ihtiyar adamdır. Nitekim yaşadığı sıkıntıyı kendi diliyle oradakilere şöyle anlatmaktadır:

فقال شيخ مهمم: ماء بئرنا - كما قد علمتم - مالحٌ أجاج لا يُقَرَّبُه الحمار، ولا تُسَيِّغُه الإبلُ، وتموت عليه النخلُ. والتَّهْرُ منا بعيدٌ. وفي تكاليفِ العذْبِ علينا مؤنَّة. فكنا نمزجُ منه للحمار فاعتلَّ منه، وانتَقَضَ علينا من أجله. فصرنا بعد ذلك نسقيه العذْبَ صِرْفًا.

“Aralarından bir ihtiyar şöyle dedi: ‘Bildiğiniz gibi kuyumun suyu tuzlu ve acıdır. Eşeğim ve devem ona ne yaklaşabiliyor ne de içebiliyor, hurma ağaçları bile bu sudan dolayı ölüyor. Nehir bize uzak, tatlı su elde etmekse çok zor. Tatlı suyla tuzlu suyu karıştırıp eşeğe verdik. Bu sudan içmekten kaçındı ve bize itaat etmez oldu. Biz de eşeğe sadece tatlı su vermeye başladık...’”¹⁶⁶

İhtiyarın anlattığı hikayede ise kahraman bakış açısı hakimdir. Nitekim olayları bizzat kendisi yaşamakta ve şöyle anlatmaktadır:

...ثم انفتح لي فيه بابٌ من الإصلاح، فعمدتُ الى ذلك المتوضِّأ، فجعلتُ في ناحية منه حُفرةً، وصهرجتها وملستها، حتى صارت كأنها صخرة منقورة. وصوبتُ اليها المسيلَ. فنحن الآن إذا اغتسلنا صار الماء اليها صافيا، لم يخالطه شيء. والحمار أيضا لا تَقَرُّزُ له [منه]. وليس علينا حرجٌ في سقِّيه منه. وما علينا أن كتابا حرمه، ولا سنَّةً نهتُ عنه.

“...sonra aklıma bir fikir geldi. Abdestliğin köşesinde bir çukur açıp oyulmuş bir kaya gibi olana kadar kireçledim ve sıvadım. (Abdest suyunu) akıntıyı da ona yönelttim. Şimdi yıkandığımız zaman su hiçbir şeye karışmadan saf bir çukura birikiyor. Eşek bu suyu tiksinden içiyor. Suyu ona vermek, günah da değildir. Bunu kitapta ve sünnette yasaklandığına rastlamadım...”¹⁶⁷

Bu hikayede ihtiyarın başından geçen bir olay anlatıldığı için de tek zincirli olay örgüsünden oluştuğu söylenebilir. Zaman unsurunu ise “...tatlı suyla yıkaniyorduk.”,

¹⁶⁶ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/63.

¹⁶⁷ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/63.

“...eşeye sadece tatlı su vermeye başladık.”, “Tatlı su boşuna telef oluyordu.” gibi cümlelerde görmek mümkündür.

Mekan unsuru, hikayenin genel çerçevesinden anlaşıldığı üzere ihtiyarın evidir. Hikayede ev özel olarak dile getirilmiş olmasa da olayların ihtiyarın evinde gerçekleştiği çıkarımında bulunmak mümkündür. Şahıs kadrosunda ise ihtiyar ve hanımı bulunmaktadır.

2.2.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikayede anlatım tekniklerinden; anlatma-gösterme tekniği ve özetleme tekniği kullanıldığı söylenebilir. Nitekim hikayede olayların okura anlatıldığı ve kısaca aktarıldığı görülmektedir. Hikayede kullanılan dil ve üslup ise açık ve anlaşılır bir tarzdadır.

2.2.1.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin içeriğini ise ihtiyar adamın -yaşadığı dönemin gereği olsa gerek- karşılaştığı su sorununu aşırı tutumlu davranarak çözüme çabası oluşturmaktadır.

2.2.2. Meryem'in Hikayesi

Bu ihtiyarın hikayesi bitince bir başka ihtiyar oradakilere “*Becerikli Meryem*” adındaki bir kadının hikayesini anlatmaktadır. Bu kadının kızını evlendirene kadar onun için birikim yaptığını düğününde de altınlar, gümüşler ve ipekli elbiseler verdiğini buna şaşırın kocasını ve aralarında geçen diyalogları orada bulunanlara şu şekilde anlatmaktadır:

قال: نوادرها كثيرة، وحديثها طويل. ولكي أخبركم عن واحدة فيها كفاية. قالوا: وما هي؟ قال: زوجت ابنتها، وهي بنت اثنتي عشرة، فحلّتها الذهب والفضّة، وكسّتها المزويّ والوشّيّ والقزّ والخزّ، وعلّقت المعصفر ودقّت الطيّب، وعظّمت أمرها في عين الختن، ورفعت من قدرها عند الأحماء.

فقال لها زوجها: أنى هذا يا مريم؟ قالت: هو من عند الله. قال: دعني عنك الجملة، وهاتي التفسير. والله ما

كنت ذات مال قديما، ولا ورثته حديثا. وما أنت بخاتنة في نفسك، ولا في مال بعلك. إلا أن تكوني قد وقعت على كثر!

وكيف دار الأمر، فقد أسقطت عني مؤنة، وكفيتني هذه النائبة.

قالت: اعلم أني منذ يوم ولدتها، إلى أن زوّجتها، كنت أرفع من دقيق كل عَجَنَة حَفَنَة. وكنا -كما قد علمت-

نَخِزُ في كل يوم مرّة. فإذا اجتمع من ذلك مَكُوكٌ بِعْتُهُ.

قال زوجها: ثَبَّتَ اللهُ رأيك وأرشدك! ولقد أسعد الله من كنت له سكونا، وبارك لمن جُعِلَتْ له إلفا!...

“Onun ibret verici hikayesine dair anlatılanlar pek çoktur ve uzundur. Ama ben size bunlardan bir tanesini bile anlatsam yeterlidir. Dediler ki; nedir o? (Hikaye) Dedi ki; Genç kızını evlendiriyordu. Ona altınlar ve gümüşler taktı. Nakışlı, süslü ve ipekten elbiseler giydirdi. Rengarenk kumaşlardan perdeler yaptı. Kokular hazırladı. Kız ve oğlan tarafının gözünde, kızının şanını yüceltti. Kocasına ona ‘Ya Meryem, bunlar sana nerden geldi?’ diye sorunca kadın, ‘Bu durum Allah tarafındandır,’ dedi. Kocasına, ‘Kapalı konuşmayı bırak da nasıl olduğunu anlat. Önceden bu kadar paran yoktu. Yakın zamanda bir mirasa da konmadın. Ne kendine ne kocana hainlik de yapmazsın. Ancak bir hazine bulmuş olabilirsin. Yoksa bu servet elde edilemezdi. Benden büyük bir yükü ve mesuliyeti kaldırdın,’ dedi. Kadın, ‘Onu doğurduğum günden evlendirdiğim güne kadar her ekmek yapışımında unundan bir avuç alıp biriktiriyordum. Ve bildiğin gibi günde bir kez ekmek pişiririm. Biriktirdiğim un bir ölçek olduğunda satardım,’ dedi. Kocasına bunun üzerine, ‘Allah düşünceni daim eylesin ve seni en doğrusuna irşat etsin. Kiminle beraber sen onu da mutlu etti, ülfet ve merhametle bereketlendirdi...’ dedi.”¹⁶⁸

Kızı için birikim yapan Meryem’in bu davranışının tuhaf olan tarafı kızının evlilik yaşına kadar kızı için birikim yapmış olmasıdır. Bu kadar uzun süre içerisinde her ekmek yapışımında bir avuç unu biriktirmesi cimri olmasından kaynaklanan bir durum olabilir.

2.2.2.1. Materyal Unsurlar

Meryem’in hikayesinde anlatıcı, ortamdakilere hikayeyi aktaran ihtiyardır. Kendisi “Onun ibret verici hikayesine dair anlatılanlar pek çoktur ve uzundur. Ama ben size bunlardan birini bile anlatsam yeterlidir.” diyerek anlatımına başlamaktadır.

Hikaye ilahî bakış açısıyla anlatılmaktadır. Nitekim ihtiyar adam Meryem’in her şeyini biliyormuş gibi hikayeyi anlatmaktadır. Hikayede sadece Meryem’in başından geçen olay anlatıldığı için tek zincirli olay örgüsü söz konusudur.

¹⁶⁸ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/64-65.

Zaman unsurunu, “...onu doğurduğum günden evlendirdiğim güne kadar...”, “...bildiğin gibi günde bir kez ekmek yaparım...” gibi cümlelerde görmek mümkündür. Mekan unsuru olarak net bir durum olmasa da olayların Meryem’in evinde geliştiğini söyleyebiliriz. Şahıs kadrosunu ise Meryem, Meryem’in kızı, eşi, kız tarafı ve erkek tarafı oluşturmaktadır.

2.2.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Anlatım tekniklerinden anlatma-gösterme tekniği ve diyalog tekniği etkin olarak kullanılmıştır. İhtiyar adam hikayenin başında anlatma tekniğinden faydalanırken, hikayenin içerisinde Meryem ve eşi arasında geçen diyalogları aktardığı yerlerde diyalog tekniğinden faydalanmıştır. Yukarıda değinilen anlatım tekniklerinin kullanıldığı yerlerde dil ve üslup genellikle açık ve anlaşılır olmaktadır. Dolayısıyla Meryem’in hikayesinde de dil ve üslup açık ve anlaşılırdır.

2.2.2.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin temasını Meryem’in aşırı tutumluluğu, mal biriktirmedeki büyük azmi ve cimriliği oluşturmaktadır.

2.2.3. İkinci İhtiyarın Hikayesi

Meryem’in hikayesi bitince o ortamda oturan yaşlı biri söz alıp birikimin nasıl gerçekleşebileceğini örneklerle açıkladıktan sonra başından geçen bir hastalığı ve bu hastalığa bulduğu çareyi şöyle anlatmaktadır:

يا قومُ لا تحقروا صغار الأمور، فإنَّ أول كل كبير صغير. ومتى شاء الله أن يعظّم صغيراً عظّمه، وأن يكثّر قليلاً كثره. وهل بيوت الأموال الا درهمٌ على درهم؟ وهل الذهب إلا قيراطٌ إلى جنب قيراط؟ أوليس كذلك زملُ عالِج وماء البحر؟ وهل اجتمعت أموال بيوت الأموال إلا بدرهم من هاهنا، ودرهم من هاهنا؟
فقد رأيت صاحب سَفَطٍ قد اعتَقَدَ مائة جَرِيْبٍ في أرض العرب. ولربّما رأيتُه يبيع الفلفل بقيراط، والجَمَصَ بقيراط، فأعْلَمُ أنه لم يربح في ذلك الفلفل إلا الحَبَّةَ والحَبَّتَيْنِ من خشب الفلفل. فلم يزل يجمع من الصِّغار الكِبَارَ، حتى اجتمع ما اشترى به مائة جريب!

ثم قال: اشتكيتُ أَيَّاماً صَدْرِي، من سُعالٍ كان أَصابني، فأمرني قومٌ بالفَانيذِ السُّكَّرِي. وأشار عليّ آخرون بالحريرة تُتخذ من النَّشَامُتَجِ والسُّكَّرِ وَدُهْنِ اللُّوزِ، وأشباهِ ذلك. فاستثقلتُ المُوْنة، وكرهت الكُلْفَةَ، ورجوتُ العافية. فبينما أنا أَدافعُ الأيَّامَ...

“Ey millet! Küçük işleri önemsiz görmeyin! Çünkü her büyük işin başlangıcı küçüktür. Allah, küçüğü büyütme isterse büyütür, azı da çoğaltmak isterse çoğaltır. Beytülmallar dirhemdir dirheme eklenmesiyle oluşmuyor mu? Altın kırata kırat eklemekle çoğalmıyor mu? Karadaki kum denizdeki su da öyle birikmiyor mu? Sepetle sebze satarak Arap topraklarında yüz dönüm arazi alan birini görmüştüm. Biberi ve nohudu bir kırata satıyordu. Sattığı her biberden bir habbe kazanıp habbeyi de habbeye ekleyip yüz dirhemlik bir arazi satın almıştı. Günlerce göğüs ağrısı çektiren bir öksürükten rahatsızlandım. Kimisi helva kimisi nişasta, şeker ve badem yağından tatlı yapıp yememi tavsiye etti. Ancak tavsiye bana külfetli ve ağır geldi. İyileşmeyi dileyerek günlerce hastalıkla uğraşım...”¹⁶⁹

İhtiyar adam hastalıktan kurtulması için kendisine verilen tavsiyeleri maddi olarak bir külfet görmektedir. Bu durum kendisinin maddiyatı sağlığına tercih ettiğini göstermektedir.

2.2.3.1. Materyal Unsurlar

Yaşlı adamın kendi başından geçen olayı anlatmış olması anlatıcı unsuru olarak aşağıda olduğu gibi kendisini karşımıza çıkarmaktadır:

إذ قال لي بعض الموقِّقين: عليك بماء النُّخالة فأحسُّهُ حارًّا. فحسوتُ، فإذا هو طيبٌ جدا، وإذا هو يعصم:
فما جُعْتُ ولا اشتهيت الغداة في ذلك اليوم إلى الظُّهر. ثم ما فرغت من غدائي وغسِلَ يدي حتى قاربت العصر. فلما قَرَبَ وقتُ غدائي من وقتِ عشائي، طويت العشاء، وعرفتُ قصدي.

“Derken bu gibi devalardan anlayan birisi bana, ‘Sana kepek suyu tavsiye ederim. Kepeği sıcak çorba yapıp iç,’ dedi. Hemen çorbayı yaptım ve içtim. Çorba hem çok lezzetliydi hem de doyurucuydu. O gün öğlene kadar ne acıktım ne de canım bir şey

¹⁶⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/65-66.

*yemek istedi. İkinci vakti de canım bir şey çekmedi. Akşam da bir şey yemedim ve adamın tavsiyesine uyarak aradığım şeyi bulmuş oldum...*¹⁷⁰

Olay örgüsü tek zincirli olay örgüsü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yaşlı adamın başından bir olay geçmektedir.

“...günlerce hastalıkla uğraştım.”, “O gün öğlene kadar ne acıktım ne de canım bir şey yemek istedi. İkinci vakti de canım bir şey çekmedi. Akşam da bir şey yemedim...” gibi cümleler zaman unsuruyla ilgili fikir yeterince fikir vermemektedir.

Mekan unsuru hikayede tam olarak belli olmasa da olayların yaşlı adamın evinde gerçekleştiği söylenebilir. Yaşlı adamın kendisi, eşi, hastalığı için tavsiyede bulunanlar, devalardan anlayan kişi ve yaşlı adamın çocukları şahıs kadrosunu oluşturmaktadır.

2.2.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Yaşlı adam hikayesini anlatırken anlatım tekniklerinden anlatma tekniği ve diyalog tekniğini kullanmaktadır. Hikayedeki dil ve üslup da oldukça açık ve anlaşılırdır.

2.2.3.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin içeriğini ise iktisatlı yaşamak adı altında cimriliği övme derecesine gelen davranışlar oluşturmaktadır.

2.2.4. Muaze'nin Hikayesi

Câhız'ın bu başlık altında ele aldığı ve incelemeye değer bir diğer hikaye de Muaze'nin hikyesidir. Muaze, kurban etini ve bu kurbanın geri kalan bölümlerini nasıl değerlendireceğini bilmeyen biri gibi görünmektedir. Ancak kendince kurbanın nasıl değerlendirilmesi gerektiğini anlatırken ne kadar cimri olduğunu da ortaya koymaktadır. Muaze'nin yaptıklarını öğrenen bir adam ise kendisinin müsrif olduğunu düşünerek kendisinin cimriliğini ele vermektedir.

2.2.4.1. Materyal Unsurlar

Muaze'nin hikyesinde anlatıcı, o mecliste bulunan yaşlı bir adamdır. Bu yaşlı adam söz hakkı alıp Muaze'nin işleri yerli yerinde yaptığını dile getirerek hikayeyi şöyle anlatmaya başlamaktadır:

¹⁷⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/66.

ثم اندفع شيخ منهم فقال: لم أر في وضع الأمور مواضعها، وفي توفيتها غاية حُقوقها، كمُعَاذَةَ العَنَبَرِيَّة. قالوا:

وما شأن مُعَاذَةَ هذه؟

قال: أهدى إليها العام ابن عمِّ لها أضحجَّية. فرأيتها كئيبةً حزينة، مُفَكِّرةً مُطْرِقة. فقلت لها: مالك يا مُعَاذَةَ؟

قالت أنا امرأة أزملة وليس لي قيم. ولا عهد لي بتدبير لحم الأضاجي...

“Sonra içlerinden yaşlı birisi öne çıkıp dedi ki: ‘İşlerini yerli yerinde yapmakta ve işin hakkını vermekte Muaze el-Anberiyye gibisini görmedim.’ Oradakiler: ‘Muaze ne yapmış?’ dediler. O da şöyle anlattı: ‘Muaze’ye amcasının oğlu bu sene kurbanlık bir koyun hediye etti. Kendisini kederli, hüznü ve boynu bükük bir şekilde düşünceli gördüm. Ona ‘Neyin var Muaze?’ dedim. Muaze: ‘Ben dul bir kadını, eşim yok. Kurban etinin nasıl kullanılacağına dair bir bilgim yok...’”¹⁷¹

Yaşlı adam Muaze'nin hikayesini anlatırken çoğulcu bakış açısından faydalanmaktadır. Zira öncesinde ilahî bakış açısıyla başlamakta sonrasında ise sözü Muaze'ye bırakıp kahraman bakış açısıyla anlatımına şöyle devam etmektedir:

أهدى إليها العام ابن عمِّ لها أضحجَّية. فرأيتها كئيبةً حزينة، مُفَكِّرةً مُطْرِقة. فقلت لها: مالك يا مُعَاذَةَ؟ قالت

أنا امرأة أزملة وليس لي قيم. ولا عهد لي بتدبير لحم الأضاجي. وقد ذهب الذين كانوا يدبرونه ويقومون بحقه. وقد

خفتُ أن يضيع بعضُ هذه الشاة. ولست أعرف وَضْعَ جميع أجزائها في أماكنها. وقد علمتُ أن الله لم يخلق فيها ولا

في غيرها شيئاً لا منفعةً فيه...

“Muaze’ye amcasının oğlu bu sene kurbanlık koyun hediye etti. Kendisini kederli, hüznü ve boynu bükük bir şekilde düşünceli gördüm. Ona ‘Neyin var Muaze?’ dedim. Muaze: ‘Ben dul bir kadını, eşim yok. Kurban etinin nasıl kullanılacağına dair önceden bilgim yok. Ailemden bu işi bilenler de gittiler. Koyunun bir kısmının ziyan olmasından korkuyorum. Çünkü bütün parçalarını yerinde kullanmasını bilmiyorum. Şunu biliyorum ki Allah ne koyunda ne de başkasında faydası olmayan bir şey yaratmamıştır...’”¹⁷²

Hikaye sadece Muaze'nin başından geçenleri içerdiği için tek zincirli olay örgüsü ön plana çıkmaktadır. Zaman unsurunu ise net olarak görmek mümkün değildir. Sadece “Muaze’yi altı ay sonra gördüğümde...” cümlesinde zaman unsuru geçmektedir. Mekan

¹⁷¹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/68.

¹⁷² Câhız, *el-Buhalâ*, 1/68.

unsuru Muaze'nin evi ve çevresi olarak değerlendirilebilir. Açıkça belli olmasa da kurbanı kestikten sonra evinde farklı yerlerde değerlendirmeyi düşünmesi olayların evinde geçtiğini göstermektedir:

... أما القرن فالوجه فيه معروف، وهو أن يجعل منه كالخُطَّاف، ويُسمَّرَ في جِذَعٍ من جذوع السَّقْفِ، فيُعَلَّقُ عليه الزُّبُلُ والكِبْرَانُ، وكل ما خِيفَ عليه من الفَأْرِ والتَّمَلِّ والسَّنَانِيرِ، وبناتِ وَرْدَانَ والحَيَاتِ، وغير ذلك. وأما المُصْرَانُ فَإِنَّهُ لأوتار المِنْدَقَةِ. وبنا إني ذلك أعظم الحاجة.

“...boynuzun ne yapılacağı bilinen bir şeydir. Çengel haline getirilip hurma kütüklerinden birine çakılır. Ona küfe, körük gibi şeyler asılır. Ayrıca farenin, karıncanın, kedilerin, hamamböceklerinin ve yılanların zarar verebileceği her şey asılabilir. Bağırsaklara gelince, ondan da hallaç yayı yapılır. Buna çok ihtiyacımız olur.”¹⁷³

Muaze'nin hikayesini anlatan yaşlı adam, Muaze'nin kendisi, kendisine koyunu hediye eden amcasının oğlu ve ailesi şahıs kadrosunu oluşturmaktadır.

2.2.4.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Anlatım tekniklerinden ise anlatma tekniği ve diyalog tekniği ön plana çıkmaktadır. Nitekim yaşlı adam Muaze'nin hikayesini anlatmakta ve onunla arasında geçen diyalogları da şöyle aktarmaktadır:

...رأيتها قد تطلّقت وتبسّمت. فقلت: ينبغي أن يكون قد انفتح لك بابُ الرأي في الدّم.
قالت: أجل، ذكرتُ أنّ عندي قُدُورا شاميّةً جُدُدا. وقد زعموا أنه ليس شيءٌ أدبَعُ ولا أزيَدَ في قُوّتها، من التَّلطِيحِ بالدم الحارِّ الدّسيم. وقد استرحت الآن، إذ وقع كل شيءٍ موقِعَهُ!
قال: ثم لقيتها بعد ستة أشهر، فقلت لها: كيف كان قديداً تلك الشّاة؟
قالت: بأبي أنت! لم يجيء وقتُ القديدِ بعدُ! لنا في الشّحم والأليّة والجُنُوبِ والعظمِ المعرّقِ وغير ذلك معاشٌ!
ولكل شيءٍ إِبّان!

“...Muaze'nin yüzünün sevinçten parladığını ve tebessüm ettiğini gördüm. Ona: 'Kurbanın kanı konusunda aklına bir fikir gelmiş olmalı,' dedim. 'Evet bende

¹⁷³ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/69.

Şam'dan gelen yeni kazanlar olduğunu hatırladım. Onlara yağlı sıcak kan sürersem hem dayanıklılığı artar hem de kalaylanır demişlerdi. Şimdi rahatladım. Artık her şey yerini buldu.' dedi.

*Muaze'yi altı ay sonra gördüğümde 'Koyunun kavurması nasıl?' diye sordum. Bana 'Anam babam sana feda olsun, henüz kavurmaya sıra gelmedi. Şimdilik iç yağı, kuyruk, kaburga ve eti çıkarılmış kemikle geçiniyoruz. Her şeyin bir vakti vardır.' dedi.*¹⁷⁴

Yaşlı adam gördüğü ve kendisinin de içinde yer aldığı Muaze'nin hikayesini oldukça içten ve samimi bir şekilde anlattığı için dili ve üslubu açık ve anlaşılır bir özellik taşımaktadır.

2.2.4.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin temasını ise Muaze'nin aşırı tutumluluğu ve israftan kaçmak adına ortaya koyduğu cimriliğidir.

2.3. Ahmed b. Halef'in Hikayeleri

Câhız bu başlık altında aynı zamanda arkadaşı da olan Ahmed b. Halef'in cimriliklerini anlatmaktadır. Ahmed'in yaşadığı dört olayını aktarmakta; bunların ilki, Ahmed'in kendi evinde yemek yeme alışkanlığının olmadığını ve genellikle başkalarının evinde yemek yediğini ortaya çıkarmakta, ikincisinde Ahmed'in Câhız'a yakacak masrafından kurtulması adına verdiği tavsiyeleri ve nasihatleri bulunmaktadır. Üçüncüsünde ise Ahmed'in kardeşleriyle arasında geçen yemek daveti meselesi işlenmekte, dördüncüsünde de Ahmed'in hizmetçisiyle yolculuk halindeyken keçi sürüsüyle karşılaşması üzerine oğlak satın alma isteği konu edinilmiştir. Ancak Ahmed cimri biri olduğu için bu oğlakların çok pahalı olduğunu öne sürerek alışveriş yapmamıştır.

Câhız arkadaşı Ahmed'in bu hikayelerini anlattıktan sonra kendisini eleştirmiş ve cimriliğini başkalarına iletmediği taktirde kendisine iyilik yapmış olacağını düşünmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/70.

¹⁷⁵ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/82.

Câhız bu başlık altında Ahmed'in hikayelerinden hariç üç kısa hikayeyi de zikretmektedir. Bu hikayelerde başkalarına yemek yedirmeme ve hamamda başkalarından yararlanma gibi davranışlar görülmektedir.

2.3.1. Ahmed'in İlk Hikayesi

Ahmed'in ilk hikayesi kendisinin evinde yemek yemeyecek kadar cimri olduğunu göstermektedir:

ومن طَيِّبِ الْبُخْلَاءِ أَحْمَدُ بْنُ خَلْفِ بْنِ الْبَزِيدِيِّ. تَرَكَ أَبُوهُ فِي مَنْزِلِهِ يَوْمَ مَاتَ أَلْفَى أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَسِتْمِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَأَرْبَعِينَ وَمِائَةَ أَلْفِ دِينَارٍ. فَاقْتَسَمَهَا هُوَ وَأَخُوهُ حَاتِمٌ قَبْلَ دَفْنِهِ. فَأَخَذَ أَحْمَدُ وَحْدَهُ أَلْفَ أَلْفٍ وَثَلَاثِمِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ، وَسَبْعِينَ أَلْفَ دِينَارٍ، ذَهَبًا عَيْنًا، مَثَاقِيلَ وَأَزْنَةً جِيَادًا، سِوَى الْعُرُوضِ.

فقلت له، وقد وَرِثَ هذا المال كله: ما أبطأ بك الليلة؟ قال: لا والله، إلا أنني تعشيتُ البارحة في البيت! فقلت لأصحابنا: لولا أنه بعيد العهد بالأكل في بيته، وإن ذلك غريب منه، لما احتاج إلى هذا الاستثناء، وإلى هذه الشريطة. وأين يتعشى الناس إلا في منازلهم؟ وإنما يقول الرجل عند مثل هذه المسألة: لا والله، إلا أن فلانا حبسني، لا والله، إلا أن فلانا عزم عليّ. فأما ما يُسْتَتَنَى ويُشْتَرَطُ، فهذا ما لا يكون إلا على ما ذكرناه، من قبل.

“Cimrilerin iyilerinden olan Ahmed b. Halef el-Yezidi'nin babası öldüğü gün iki milyon altı yüz bin dirhem ve yüz kırk bin dinar miras bıraktı. Ahmed ve kardeşi Hâtim, henüz babalarını defnetmeden mirası aralarında bölüştüler. Ahmed eşyalar haricinde bir milyon üç yüz yetmiş bin dirhem nakit altın ve miskaller ağırlığında atlar aldı. Bütün bu mirası aldıktan sonra bir toplantıya gecikince ona, 'Dün gece seni geciktiren şey neydi?' diye sordum. O da 'Hayır bir şey alıkoymadı. Sadece dün akşam yemeğini evde yediğim için geciktim,' dedi. Ben de arkadaşlarımıza şöyle dedim: 'O evinde asla yemek yemez ki! Böyle bir bahane uydurmaya neden gerek duydu ki şimdi? İnsan akşam yemeğini evinden başka nerede yer ki zaten değil mi? Aslında bu gibi durumlarda genelde şöyle denir: 'Hayır, sadece filanca beni alıkoymdu,' ya da 'Filanca beni yemeğe davet etti.' İstisnalara ve şartlara gelince, ancak söylediğim şekilde olur.’”¹⁷⁶

¹⁷⁶ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/78-79.

Ahmed'in cimriliği sıra dışı davranışında ortaya çıkmaktadır. Çünkü kendi evinde yemek yemesini bir bahane olarak görmektedir. Halbuki doğal olan kişinin kendi evinde yemek yemesidir.

2.3.1.1. Materyal Unsurlar

Ahmed'in bu hikayesini yazar anlattığı için hikayenin anlatıcı unsuru Câhız'dır. Hikayeyi ilahî bakış açısıyla anlatmaya başlamış, devamında ise hikayeye müdahil olup kahraman bakış açısıyla anlatımını sürdürmüştür.

Câhız, hikayenin başında Ahmed'in babasının ölümünden ve miras paylaşımından söz ederken hikayenin sonunda ise Ahmed'in kolay kolay evinde yemek yemediğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu durum da hikayenin çok zincirli olay örgüsünden oluştuğunu göstermektedir.

Ahmed'in babasının öldüğü gün ve akşam vakti nerede olduğu konusundaki akşam vakti zaman unsuruna örnek teşkil etmektedir. Mekan unsurunu olarak da Ahmed'in evi ve Câhız'ın da bulunduğu meclis oluşturmaktadır. Ahmed, Ahmed'in babası, kardeşi Hâtim, Câhız ve arkadaşları ise şahıs kadrosu oluşturmaktadır.

2.3.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Ahmed'in ilk hikayesini anlatma tekniği ve diyalog tekniğinden faydalanarak anlatmaktadır. Ahmed'in ilk hikayesinin dili ve üslubu anlaşılır şekildedir.

2.3.1.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Ahmed'in çimliğinden dolayı evinde yemek yemekten kaçınmasıdır.

2.3.2. Ahmed'in Üçüncü Hikayesi

Câhız'ın anlattığı Ahmed'in üçüncü hikayesi ise kardeşleriyle arasında geçen yemeğe davet meselesidir. Ahmed kardeşlerinin evinden hiç ayrılmayıp çoğu vaktini onların evinde geçirmesi üzerine kendisinin de onları davet etmesini beklemeleriyle ilgilidir:

وكان لا يفارق منازل إخوانه، وإخوانه مَخاصِبُ مناوِبِ، أصحاب نَفْحٍ وَتَرْفٍ. وكانوا يتحفونه ويدلّلونه، وَيُفَكِّهونه وَيُحَكِّمونه. ولم يشكّوا أنّه سيدعوهم مرّة، وأن يجعلوا بيته نُزْهةً وَنَشْوةً. فلما طال تغافلُه، وطالت مُدافعتُه، وعرّضوا له بذلك فتغافلَ، صرّحوا له. فلما امتنع قالوا: اجعلها دعوة ليس لها أخت. فلما بلغ منه ومنهم المَجْهُودُ، اتخذ لهم طُعَيْمًا خفيفًا، شهيًا مَلِيحًا، لا تَمَنَ له، ولا مؤونة فيه. فلما أكلوا وغسلوا أيديهم، أقبل عليهم فقال: أسألکم بالله الذي لا شيء أعظم منه، أنا الساعة أَيْسَرُ وأغنى أو قبل أن تأكلوا طعامي؟

قالوا: ما تَشْكُ أنك حين كنت والطعام في مَلِكِكَ، أغنى وأيسرُ.

قال: فأنا الساعة أقرب الى الفقر، أم تلك الساعة؟

قالوا: بل أنت الساعة أقرب الى الفقر.

قال: فمن يلومني على ترك دعوة قوم قريبي من الفقر، وباعدوني من الغنى، وكلما دعوتهم أكثر كنت من

الفقر أقرب، ومن الغنى أبعد؟

“(Ahmed) kardeşlerinin evinden ayrılmazdı. Kardeşleri elleri açık, müreffeh ve varlıklı kimselerdi. Sırayla birbirlerinin evlerinde yemek yerlerdi. Ahmed’e candan davranır, saygı duyarlardı. Onunla tatlı konuşur, sözlerine önem verir, hükümlerini kabul ederlerdi. Ahmed’in de bir gün mutlaka kendilerini davet edeceğinden evinde eğlenip hoş vakit geçireceklerinden hiç şüpheleri yoktu. Ahmed’in umursamazlığı ve bu konudan uzak durması uzayınca, önce ona bu isteklerini üstü kapalı bir şekilde hissettirdiler. Umursamayınca bu sefer açık açık söylediler. Kabul etmeyince ona ‘Yalnızca bir defaya mahsus olsun başka da olmasın,’ dediler. Kendisinin ve kardeşlerinin de gayretiyle hafif, lezzetli ve hazırlaması zor olmayan bir yemek hazırladı. Yemeklerini yiyip ellerini yıkadıktan sonra kardeşlerine dönüp şöyle dedi: ‘Kendisinden daha yüce bir şey olmayan Allah’ın adına size soruyorum. Şimdi mi daha varlıklı ve zenginim, yoksa siz yemeği yemeden önce mi?’ Kardeşleri: ‘Şüphesiz yemekten önce daha varlıklı ve zengindin,’ dediler. Kendisi: ‘Peki şimdi mi daha fakirim, yoksa yemekten önce mi?’ diye sordu.

Kardeşleri: ‘Tabii ki şimdi daha fakirsin,’ dediler. Bunun üzerine onlara ‘Beni, her davetimde zenginlikten uzaklaştırıp fakirliğe yaklaştıran kimseleri davet etmememden dolayı kim beni ayıplayabilir?’ dedi.”¹⁷⁷

Ahmed’in bu hikayesinde kardeşleri dahi olsa bir ikramda bulunması durumunda zarar edeceğini düşünmesi ve çoğu zaman kardeşlerinin evinde yemek yemesi kendisinin cimri olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim ikramdan kaçınan ve başkasından geçinmeye çalışan kişi cimri olarak değerlendirilebilir.

2.3.2.1. Materyal Unsurlar

Ahmed’in kardeşleriyle arasında geçen bu olayları okura aktaran Câhız olduğu için hikayenin anlatıcı unsuru kendisidir. Câhız’ın Ahmed’in bu hikayesini bütün ayrıntılarıyla biliyormuş gibi anlatması da hikayeyi ilahî bakış açısıyla anlattığının göstergesidir.

Ahmed ve kardeşleriyle arasında geçen sadece bir olay anlatıldığı için de hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

“Ahmed’in de bir gün mutlaka kendilerini davet edeceğinden...”, “Şimdi mi daha varlıklı ve zenginim yoksa siz yemeği yemeden önce mi?”, “Peki şimdi mi daha fakirim yoksa yemekten önce mi?”, “Tabii ki şimdi daha fakirsin.” gibi cümlelerde zaman unsurunu görmek mümkündür. Ahmed’in kendi evi ve kardeşlerinin evleri de mekan unsurunu oluşturmaktadır. Şahıs kadrosunda ise Ahmed ve kardeşleri yer almaktadır.

2.3.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız Ahmed’in ilk hikayesinde olduğu gibi bu hikayesini de anlatma ve diyalog teknikleriyle anlatmaktadır. Nitekim anlatma tekniğiyle başlayıp sonrasında diyalog tekniğiyle hikayeyi sonlandırmaktadır. Hikayenin dili açık ve anlaşılır bir özellik taşımaktadır.

2.3.2.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin temasını ise Ahmed’in kardeşleri dahi olsa yemek ikramından kaçınması ve cimriliği oluşturmaktadır.

¹⁷⁷ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/80-81.

2.3.3. Ahmed'in Son Hikayesi

Câhız, Ahmed'in son hikayesinde hizmetçisiyle beraber yolculuktayken bir oğlak sürüsünün yanından geçerken aralarında geçen olayı şu şekilde konu edinmektedir:

ومرَّ بأصحاب الجِداء، وذلك في زمان التّوليد. فأطعمه الرُّخص، وتحركت شهوته على قدر إمكانه عنده. فبعث غلاما له، يقال له تَقْف؛ وهو معروف، ليشتري له جَدِيَا. فوقف غير بعيد. فلم يلبث أن رجع الغلام يحضِرُ، وهو يشير بيده، ويومئ برأسه، أن: اذهب ولا تقف. فلم يَرَح. فلما دنا منه قال: ويلك، تهربني كأني مطلوب! قال: هذا أطرفه! الجَدِيُّ بعشرة! أنت من ذي البَابَةِ؟ مرَّ الآن، مرَّ مرَّ. فإذا غلامه يرى أن من المنكر أن يُشتري جَدِيَّ بعشرة دراهم! والجَدِيُّ بعشرة إنما يُنكرُ عندنا بالبصرة، لكثرة الخير...

“Keçilerin doğurma zamanıydı. Ahmed bir oğlak sürüsünün bulunduğu yerden geçti. Oğlakların çokluğu ve küçük olmaları kendisi için ucuz olma ihtimali iştahını kabarttı. Sakf adıyla bilinen hizmetkarını bir oğlak alması için gönderdi. Hizmetçi çok geçmeden, ‘Boşuna bekleme,’ der gibi başını sallayarak geri döndü. Ama Ahmed yerinden kıpırdamadı. Hizmetkara ‘Sanki aranıyordum gibi beni uzaklaştırıyorsun. Yazıklar olsun sana! Benimle alay mı ediyorsun?’ dedi. Hizmetkar, ‘Zilbabe’¹⁷⁸ ayında olduğumuz için oğlak on dirhemmiş,’ deyince ‘Zamanı geçmiş hadi yürü. On dirheme oğlak alınır mı hiç?’ dedi. ‘Basra’da on dirheme oğlak almak kabul edilebilecek bir durum değildir. Çünkü Basra’da her şey boldur. Fiyatlar da ucuzdur...”¹⁷⁹

Ahmed'in bu hikayesinde onun tutumluluğu ön plandadır. Nitekim ucuz varken pahalı oğlağı almamak tutumluluk olarak değerlendirilebilir.

2.3.3.1. Materyal Unsular

Ahmed'in diğer hikayelerinde olduğu gibi bu hikayesinde de anlatıcı Câhız'dır. Câhız'ın olaylara hâkim olmasının yanı sıra yapılanları ve düşünceleri biliyormuşçasına hikayeyi anlatması hikayede ilahî bakış açısının ön plana çıktığını göstermektedir.

Ahmed'in hizmetçisiyle beraber yaşadığı bu olay hikayenin içinde var olan tek olaydır. Dolayısıyla hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

¹⁷⁸ Zilbabe kıbti takviminin ikinci ayıdır.

¹⁷⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/81-82.

“*Keçilerin doğurma zamanıydı.*”, cümlesinde söz edilen zaman kavramı ve Zilbabe ayından başka zaman unsuru bulunmamaktadır. Oğlak sürüsünün bulunduğu yer ve Basra şehri mekan unsurunu oluşturmaktadır.

2.3.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Ahmed’in bu hikayesini anlatma ve diyalog tekniklerinden faydalanarak anlatmaktadır. Bazı yabancı kelimeler kullanmış olsa da genel olarak dil ve üslubu açık ve anlaşılırdır.

2.3.3.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin temasını ise Ahmed’in alışverişteki tutumluluğudur.

2.4. Hizâmî’nin Hikayeleri

Câhız, Hizâmî’nin birçok hikayesini bu başlık altında okurlarına aktarmaktadır. En sonda ise Halid b. Abdullah el-Kasri isimli birinin kısa hikayesine yer vermektedir.

Hizâmî’nin hikayelerinde genel olarak kendisinin giyim-kuşamda, maddi konularda ve beslenme konularındaki cimriliği söz konusudur. Bu hikayelerin üçü ayrıntılarıyla incelenecektir.

2.4.1. Câhız ve Hizâmî Arasında Geçen Hikaye

Bu başlık altında Câhız’ın ele aldığı ilk hikaye kendisiyle Hizâmî arasında geçmektedir. Câhız kış mevsimi gelmeden kışlık elbise giymesi üzerine Hizâmî kendisini eleştirmekte ve yerli yerinde elbise giymediğini dile getirmektedir. Bununla ilgili de yaptığı uzun uzun açıklamaları şöyledir:

وأما أبو محمد الجِزَامِيُّ، عبد الله بن كاسِبٍ، كاتبُ مُؤَيِّسٍ، وكاتبُ داوَدَ بن أبي داوَدَ، فإنه كان أبخل من برأ

الله، وأطْيَبَ من برأ الله. وكان له في البخل كلام. وهو أحد من ينصُرُه ويفضِّله، ويختجُّ له، ويدعو إليه.

وإنه رأني مرة في تَشْرِينِ الأول، وقد بكرَّ البردُ شتاً، فلبست كِسَاءً لي قومِسيّاً خفيفاً، قد نيل منه. فقال لي: ما

أقبح السَّرْفَ بالعاقل، وأسمَجَ الجهلَ بالحكيم. ما ظننتُ أنَّ إهمال النَّفْسِ، وسوءَ السياسةِ بلغ بك ما أرى.

قلت: وأيِّ شيءٍ أنكرت منا منذ اليوم؟ وما كان هذا قولك فينا بالأمس. فقال: لُبْسُكَ هذا الكساءِ قبل أوانه.

قلت: قد حدث من البرد بمقداره. ولو كان هذا البرد الحادث في تموز وأب، لكان إبتاناً لهذا الكساء. قال: إن كان ذلك

كذلك، فاجعل، بَدَلْ هذه المُبَطَّنة جُبَّةً مَحْشُوَّةً؛ فإنها تَقُومُ هذا المقامَ، وتكون قد خرجت من الخطاء. فأما لُبْسُ الصَّوْفِ اليوم، فهو اليومَ غيرُ جائز.

قلت: ولم؟ قال: لأنَّ غُبَارَ آخر الصيف يَتَدَاخَلُهُ، وَيَسْكُنُ فِي خَلِّهِ. فإذا أُمِطَرَ الناسَ، وَنَدِيَ الهَوَاءُ، وَابْتَلَّ كل شيء، ابْتَلَّ ذلك الغُبَارُ. وإنما الغبار ترابٌ، إلا أَنَّهُ لُبَابُ التُّرَابِ. وهو مالِحٌ، وَيَتَقَبَّبُ عند ذلك عليه الكساءُ وَيَتَكَرَّشُ؛ لأنَّه صوفٌ، فينضمُّ أجزاءه عليه، فيأكله أكل القادِحِ، ويعمل فيه عمل السُّوسِ. ولهو أسرع فيه من الأَرْضَةِ فِي الجُدُوعِ التَّجْرَانِيَّةِ!

ولكن أَجْرَ لُبْسِهِ؛ حتى إذا أُمِطَرَ الناسُ، وسكن الغُبَارُ، وتلبَّدَ التُّرَابُ، وحطَّ المطرُ ما كان في الهواء من الغبار،

وغسله وصفَّاه، فألبسه حينئذ على بركة الله!

“Ebu Muhammed el-Hizâmî, Abdullah b. Kâsib, Muveys ve Davud b. Ebi Davud’un katibiydi. Allah’ın yarattığı en cimri ve en iyi kimselerdendi. Cimriliği savunur, üstün tutar, bu konuda deliller getirir ve teşvik ederdi. Bir keresinde Ekim ayında beni gördü. Soğuklar biraz erken başlamıştı. Ben ince hafif, Kums yapımı bir yün elbise giymiştim. Bana, ‘Akıllının israfı ne kadar kötü, cahilin de bilge diye adlandırılması ne kadar çirkindir. Nefsi ihmal etmenin, zekice davranmamanın sen de olacağını hiç düşünmemiştim,’ dedi. Ona, ‘Bugün bende gördüğün kötü şey nedir? Dün bizim hakkımızda böyle düşünmüyordun,’ dedim. Bana, ‘Vaktinden önce bu elbiseyi giyinmen,’ dedi. Ona ‘Havalar soğudu. Aynı soğuk Temmuz ve Ağustos’ta olsa yine giyerim,’ dedim. ‘O zaman sen de bu kıyafetinin yerine kalın bir aba giy. Giydiğinin yerini tutar. Böylelikle sen de yanlış yapmaktan kurtulursun. Bugün yünlü giymek için hiç de uygun değil,’ dedi. ‘Niçin?’ diye sordum. ‘Çünkü güz tozu ona iyice siner. Yağmur yağar ve rutubet de olursa her şey ıslanır, yüne sinmiş toz da ıslanır. Toz, topraktır. Hatta toprağın özüdür ve tuzludur. Yünü çektirir. Çünkü yün ıslanınca ipleri birbirine girer. Toz, kıvılcımın yünü yemesi gibi onu yer, güvenin (kurtçuk) yaptığı zararı yapar. Tahtakurusunun Necran ağacının gövdesini yemesinden daha hızlı yer. Sen bu elbiseyi daha sonra giy. Ne zaman ki yağmur yağar, tozlar oturur, toprak keçeleşir, sonra yağmur durur ve havada ne kadar toz varsa yıkanmış ve temizlenmiş olur; işte o vakit Allah’ın bereketiyle giyinirsin,’ dedi.”¹⁸⁰

¹⁸⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/108-110.

2.4.1.1. Materyal Unsurlar

Hizâmî'nin bu ilk hikayesi Câhız ile arasında geçmektedir. Hikayeyi anlatan Câhız olduğundan hikayenin anlatıcı unsuru kendisidir. Hikayeyi anlatırken ilahî ve kahraman bakış açılarıyla anlatmaktadır. Bu durum da çoğulcu bakış açısına örnek teşkil etmektedir. Nitekim Câhız, Hizâmî'nin her şeyine hâkim ve her şeyini biliyor gibi anlatımını gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra hikayenin içinde yer aldığı için hikayenin de bir kahramanıdır. Câhız ve Hizâmî arasında gerçekleşen sadece bir olay söz konusu olduğu için hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

“Bir keresinde Ekim ayında karşılaştık. Soğuklar biraz erken başlamıştı.”, *“Bugün bende gördüğün kötü şey nedir?”*, *“Havalar soğudu, aynı soğuk Temmuz ve Ağustos'ta olsa yine giyerim.”*, *“Bugün günlük giyinmek hiç de uygun değil.”*, *“Çünkü güz tozu yüne iyi siner.”* gibi cümlelerde zaman unsuru vardır. Söz konusu zaman unsuru ay, gün ve mevsimsel özellik taşımaktadır. Hikayede mekan unsuru net olarak bulunmamakla beraber olayın gelişim sürecine bakıldığında çarşı-pazar gibi bir yerde gerçekleştiği söylenebilir. Hizâmî, Câhız, Abdullah b. Kâsib, Muveys ve Davud b. Ebi Davud şahıs kadrosunu oluşturmaktadırlar.

2.4.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, hikayeye anlatma tekniğiyle başlamakta, Hizâmî ile karşılaşması üzerine diyalog tekniğiyle anlatımına devam etmektedir. Çok net olmasa da hikayenin bazı kısımlarında betimleme tekniğinin de kullanıldığı söylenebilir. Hikayedeki dil ve üslup açık ve anlaşılırdır.

2.4.1.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Hizâmî'nin cimriliğinden kaynaklanan Câhız'a giyim kuşamda vermeye çalıştığı tavsiyeleridir.

2.4.2. Hizâmî'nin Çocuklarına Karşı Sorumsuzluğu

Câhız, Hizâmî'nin bir başka hikayesinde çocuklarıyla yakından ilgilenmediğini, ilgilense dahi cimriliğinden kaliteli erzak almadığını anlatmaktadır:

وكان يقع إلى عياله بالكوفة، كل سنة مرة، فيشتري لهم من الحبِّ مقدار طبخهم، وفُوت سنتهم. فإذا نظر إلى حبِّ هذا، وإلى حبِّ هذا، وقام على سعرٍ، اکتال من كل واحد منها كيلَةً معلومة، [ثم وزنها] بالميزان، واشترى أثقلها وزنا.

وكان لا يختار على البلديِّ والمُوصليِّ شيئاً، إلا أن يتقارب السَّعر. وكان على كل حال يفرّ من الميسانيِّ، إلا أن يُضطرَّ إليه، ويقول: هو ناعم ضَعيف، ونار المَعِدَة شيطان! فإنما ينبغي لنا أن نَطعمَ الحجرَ وما أشبهَ الحجر! وقلت له مرّة: أعلمت أن حُبز البلديِّ ينبتُ عليه شيءٌ شبيه بالطينِ والترابِ والغُبَار المتراكم؟ قال: حَبِّذا ذلك من حُبز! وليتَّه قد أشبهَ الأرضَ بأكثرَ من هذا المقدار!

“Kufe’deki çocuklarının yanına yılda bir defa giderdi. Onlara bir yıl yetecek kadar ekmeçlik buğday ve erzak alırdı. Satın almadan önce buğdayların fiyatını fiyatlarına bakar, her birinden biraz tartar ve ağır olanını alırdı. Ucuz olduğundan Beled ve Musul buğdayını tercih ederdi. Eğer fiyat olarak daha uygununu bulursa onu da alırdı. Ama çoğu zaman mecbur kalmadıkça Meysan buğdayından kaçardı ve şöyle derdi: ‘Meysan buğdayı küçük ve incedir. Oysa midenin ateşi şeytan gibidir. Onun için taşı taşla doyurmamız gerekir.’ Ona bir keresinde ‘Biliyor musun, Beled ekmeğinin üzerinde birikmiş çamur, toprak ve toz oluşuyor,’ dediğim zaman, Ne güzel bir ekmeç! Keşke olduğundan daha çok benzeseydi toprağa,’ dedi.”¹⁸¹

2.4.2.1. Materyal Unsurlar

Hizâmî’nin bu kısa hikayesinin anlatıcı unsuru Câhız’dır. Nitekim Hizâmî’nin Kufe’ye hangi zaman aralıklarında gittiğini ve gittiğinde çocuklarına erzak alırken yaşadığı alışveriş olayını anlatmaktadır. Hizâmî’nin bu hikayesini anlatırken çoğulcu bakış açısıyla anlatmaktadır. Çünkü hikayeye ilahî bakış açısıyla başlayıp daha sonra hikayeye müdahil olup kahraman bakış açısıyla anlatımına devam etmektedir. Hizâmî ile ilgili sadece bir olay söz konusu olduğu için hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

“Kufe’deki çocuklarının yanına yılda bir defa giderdi.”, “Ona bir keresinde, ‘Biliyor musun, Beled ekmeğinin üzerinde birikmiş çamur, toprak ve toz oluşuyor.’

¹⁸¹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/110.

dediğim zaman...” gibi cümlelerde zaman unsurunu görmek mümkündür. Kufe, Beled, Musul, Meysan gibi yer isimleri ve hikayenin içeriğinden anlaşılacağı üzere çarşı-pazar yerleri mekan unsuruna örnek oluşturmaktadır. Şahıs kadrosunda ise Hizâmî, çocukları ve Câhız yer almaktadır.

2.4.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, bir önceki hikayede olduğu gibi bu hikayede de anlatım tekniklerinden; anlatma ve diyalog tekniğinden faydalanmaktadır. Bunun yanı sıra Hizâmî'nin sözünü alıntılanarak söze devam etmesi montaj tekniğini kullandığını göstermektedir. Dil ve üslubu da açık ve anlaşılır tarzdadır.

2.4.2.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Hizâmî'nin buğday alışverişinde aşırı tutumlu olması ve çocuklarına alacağı erzakta cimrilik yapma davranışıdır.

2.4.3. Hizâmî'nin Son Hikayesi

Hizâmî'nin inceleyeceğimiz son hikayesi, elde edeceği bir şeyin götürüsü olması durumunda ondan vazgeçmesiyle ilgilidir. Bu hikayede Hizâmî'nin katipliğini yaptığı Davud b. Ebi Davud'a Basra'dan kendisine hediyeler gönderilmiştir. Bu hediyeler içinde pekmez kırbaları da bulunmaktadır. Davud bu kırbaları oradakilere dağıtmak ister. Orada Câhız, Hizâmî ve Mekkî adındaki arkadaşları da vardır. Herkes payına düşeni alırken Hizâmî kendisine düşen payı dağıtmıştır. Câhız kendisinin bir şey verilirken almayı çok sevmesine rağmen pekmez kırbalarını almayıp dağıtmasına şaşırmıştır. Hizâmî'nin arkadaşı Mekkî'ye bu durumu sorar. Mekkî de Hizâmî'nin bazı zamanlar başkalarına bir şeyler verme gibi bir alışkanlığının olduğunu söyler. Câhız dayanamayıp Hizâmî'ye bu durumun nedenini sorar. Hizâmî de niye öyle bir şey yaptığını şöyle anlatmaya başlar:

قال: أَوَّلُ ذَلِكَ كِرَاءُ الْحَمَّالِ. ثُمَّ هُوَ عَلَى خَطَرٍ حَتَّى يَصِيرَ إِلَى الْمَنْزِلِ. فَإِذَا صَارَ إِلَى الْمَنْزِلِ، صَارَ سَبَبًا لَطَلَبِ الْعَصِيدَةِ وَالْأُزْزِ، وَالْبِسْتَنْدُودِ. فَإِنْ بَعَثَهُ فِرَارًا مِنْ هَذَا، صَيَّرْتُ مَوْنِي شُهْرَةً، وَتَرَكْتُ مَوْنِي عِنْدَهُ آيَةً. وَإِنْ أَنَا حَبَسْتُهُ، ذَهَبَ فِي الْعَصَائِدِ وَأَشْبَاهِ الْعَصَائِدِ. وَجَدَّ بَ ذَلِكَ شِرَاءَ السَّمَنِ، ثُمَّ جَذَبَ السَّمَنُ غَيْرَهُ، وَصَارَ هَذَا اللَّيْبُسُ أَضَرَّ عَلَيْنَا مِنَ الْعِيَالِ.

وإن أنا جعلته نبيدا، احتجتُ إلى كِزَاءِ القُدُورِ، وإلى شراءِ الحُبِّ، وإلى شراءِ الماءِ، وإلى كِزَاءِ من يُوقِدُ تحته، وإلى التفرُّغِ له. فإن وليتُ ذلكَ الخادِمَ أسودَّ ثوبُها، وغرِمنا ثَمَنَ الأثنانِ، والصَّابونِ، وازدادت في الطَّعمِ، على قدرِ الزيادةِ في العملِ. فإن فسَدَ ذهبَتِ النَّفَقَةُ باطلا، ولم نَسْتَخْلِفْ منها عوضا، بوجهِ من جميعِ الوجوه. لأنَّ خَلَ الداذِيَّ يَخْضِبُ اللحمَ، ويُغَيِّرُ الطَّعمَ، ويُسَوِّدُ المَرَقَ، ولا يصلحُ للإصطِباعِ. وهذا إذا استحالَ خَلًا. وأكثرُ ذلكَ أنْ يحولَ عن النَّبِيذِ، ولا يصيرَ إلى الخَلِّ. وإن سلمَ، - وأعوذُ بالله! - وجادَ وصفا، لم نجدَ بدًّا من شُرْبِهِ، ولم تَطِبْ أنفُسَنَا بِتَرْكِهِ. فإن قعدتُ في البيتِ أشربُ منه، لم يمكنَ إلا بِتَرْكِ سُلَافِ الفارسيِّ المُعَسَّلِ، والدَّجَاجِ المُسَمَّنِ، وجِدَاءِ كَسْكَرِ، وفاكهةِ الجَبَلِ، والنُّثْلِ الهَشِّ، والرَّيْحَانِ الغَضِّ، عندَ مَنْ لا يَغِيضُ مالَهُ، ولا تنقطعُ مادَّته، وعندَ مَنْ لا أبالي على أيِّ قُطْرِيهِ سَقَطَ؛ مع فَوْتِ الحديثِ المُؤنِسِ، السَّمَاعِ الحَسَنِ.

فإن كان ذلكَ النديمُ غيرَ موافقٍ، فأهلُ الحبسِ أحسنُ حالا مِنِّي. وإن كان - وأعوذُ بالله! - مُوافقا، فقد فتح اللهُ على مالي بابا من التَّلَفِ؛ لأنَّه حينئذٍ يسيرُ في مالي كَسَيْرِ في مالِ مَنْ هو فَوْقِي.

وإذا عَلِمَ الصديقُ أنَّ عندي داذِيًّا أو نبيدا، دَقَّ البابَ، دَقَّ المِدْلِ. فإن حَجَبَنَاهُ فبلاءٌ، وإن أدخلناه فَشَقَاءٌ. وإن بدا لي في استِحسانِ حديثِ الناسِ كما يستحسنُ مِنِّي مَنْ أكونُ عندهُ، فقد شاركتُ المسرفينَ، وفارقتُ إخواني من المُصلِحينَ، وصرتُ من إخوانِ الشَّيَاطِينِ.

فإذا صرتُ كذلكَ، فقد ذهبَ كَسْبِي من مالِ غيْرِي، وصارَ غيْرِي يكسِبُ مِنِّي. وأنا لو ابتُلِيْتُ بأحدهما لم أقمُ له، فكيف إذا ابتُلِيْتُ بأنْ أعطيَ ولا أخذ! أعوذُ باللهِ من الخِذْلَانِ بعدَ العِصْمَةِ، ومن الحَوْرِ بعدَ الكَوْرِ! لو كان هذا في الحَدَاثَةِ كان أهونَ.

هذا الدُّوْشَابُ دَسِيسٌ من الحُرْفَةِ، وكيدٌ من الشَّيْطَانِ، وخُدْعَةٌ من الحسودِ! وهو الحلاوةُ التي تُغْضِبُ المرارةَ! ما أخوفني أنْ يكونَ أبو سُلَيْمَانَ قد ملَّ مُنَادَمَتِي، فهو يَحْتَالُ لي الجِيلَ!

“...Nedenlerin ilki hamal parası. İkincisi, hamal pekmezi eve taşıyana kadar kurbanın dayanıp dayanmayacağı tehlikesidir. Eve geldiği zaman aside pilav,¹⁸² bistendûd¹⁸³ ister. Bütün bu sıkıntılardan kaçmak için pekmezi satsam beni rezil eder ve alay ederdiniz. Satmayı kendime saklasam, aside ve benzeri yemekler için yağ almamız gerekirdi. Yağ almamız da başka şeyi almamızı gerektirirdi. Sonuç

¹⁸² Aside pilav: Yağ, un ve pekmezden yapılan bir yemek.

¹⁸³ Bistendûd: Pekmezli yemek.

olarak benim için çocuklardan daha zararlı olacaktı. Eğer bu pekmezi şarap yapmaya kalksam, kazan kiralamam, küp ve su satın almam, kazanın altını yakana ücretini ödemem ve onu pişirtmek için vakit ayırmam gerekirdi. Bunu yapması için hizmetçiyi sorumlu yapsam elbisesi kirlenecek, çöven ve sabun vermemizi isteyecek ve canı yemek isteyecek. Böylece yapması gerekenden daha çok şıra yapardı. Bozulduğu zaman da bütün paramız boşa giderdi. Bu zararı da hiçbir şekilde telafi edemezdim. Şarap yapsam eti boyar, tadını değiştirir, suyunu karartırdı. Boyadan başka hiçbir şey için kullanılmazdı. Şarap olmazsa sirke hiç olmaz. Şayet şarap olup -ki bundan Allah'a sığınırım- kıvamına gelip durulsaydı içemezdim. Atmaya da kıyamazdım. Evde oturup içseydim o zaman da ballı Fars üzüm suyunu, semiz tavuklarını, Kesker oğlakları, Cebel meyvelerini, ktır mezeleri, taze fesleğeni, paranın hiç azalmadığı ve kazancın hiç kesilmediği sofraları, samimi muhabbetleri, hoş sohbetleri kaçırmış olacaktım. Bütün bunlar benim için büyük bir ziyandır. Eğer içerken sofrada arkadaşım uygun değilse zindandakiler bile benden iyi durumdalar demektir. Uygunsa da -Allah'a sığınırım- Allah paramı ziyan edecek kapıyı aralamış demektir. Çünkü o vakit benden daha zengin kişinin malını yer gibi malımı yiyecektir. Bir arkadaşım evinde şarap olduğunu bilirse küstahça kapıyı çalar. İçeriye almasam bela olur, alsam ceфа olur. İnsanların beni övmelerinden memnun kalsam müsriflere katılmış, doğru iş yapan kardeşlerimden ayrılmış, şeytanın kardeşlerinden olmuş olurum. Böylece başkalarının gelirinden sağladığım kazanç gider, başkaları benim kazancımdan kazanmaya başlar. Her iki duruma da dayanamam. Verip de almamaya nasıl tahammül edebilirim. Günahlardan arındırıldıktan sonra aşırıktan, bolluktan sonra kıtlıktan Allah'a sığınırım. Bular gençlikte olsaydı daha kolay olurdu. Bu pekmez şeytanın tuzağıdır. Kıskanç insanın hilesidir acıyla biten tatlılıktır. Korktuğum şey Ebu Süleyman'ın benden bıkip bana kurmuş olmasıdır.”¹⁸⁴

Hizâmî'nin bu kadar ince düşünmesi ve ince eleyip sık dokuması onun tutumlu olmaktan çok cimri olduğunu göstermektedir. Bu kadar ince düşünmek herkesin aklına gelmeyeceği gibi sıra dışı bir durumdur. Harcama ve masraf etme konusunda kendisini bu kadar ince düşünmeye sevk eden büyük ihtimalle cimriliğidir.

¹⁸⁴ Câhız, *el-Buhalâ'*, 1/116-118.

2.4.3.1. Materyal Unsurlar

Hizâmî'nin bu ilginç hikayesini anlatan Câhız olduğundan hikayenin anlatıcı unsurunu kendisi oluşturmaktadır. Câhız, Hizâmî'nin bu hikayesini anlatırken birçok bakış açısıyla anlatmaktadır. Hikayenin başında kahraman bakış açısıyla anlatımına başlamaktadır:

وكنا عند داؤد بن أبي داؤد بواسط، أيام ولايته كسكر! فأتته من البصرة هدايا فيها زقاق دبس. فقسمها

بيننا. فكل ما أخذ منها الحزامي أعطي غيره. فأنكرت ذلك من مذهبه، ولم أعرف جهة تدبيره.

“Davud b. Ebi Davud’un, Kesker valisi olduğu günlerde, Vasıt şehrinde yanındaydık. Basra’dan kendisine hediyeler geldi. İçlerinde pekmez kırbaları vardı. Davud bunları hepimize paylaştırdı. Hizâmî ise kendisine düşeni (verileni) başkasına verdi. Bu duruma şaşırđım çünkü onun bu yönünü bilmiyordum.”¹⁸⁵

Hikayenin ortalarında ise Câhız Mekki’yle hem de Hizâmî’yle diyaloglar kurmaktadır. Özellikle Hizâmî’ye sorusunu sorduktan sonra sözü Hizâmî’ye bırakmaktadır. Bu durumda figüran bakış açısına örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla Câhız hikayeyi birden fazla bakış açısıyla anlattığı için hikayede çoğulcu bakış açısı hakimdir.

Hikayede iki olay ön plana çıkmaktadır. İlki Davud’un kendisine gelen hediyeleri dağıtmasıdır. İkincisi ise Hizâmî’nin olayıdır. Böylelikle hikaye çok zincirli olay örgüsünden oluştuğu söylenebilir.

“Davud’un Kesker valisi olduğu günlerde...”, “Çok geçmeden Hizâmî yanımıza geldi.”, “Eve geldiği zaman...”, “...onu pişirtmek için bütün vaktimi de vermem gerekirdi.”, “Bozulduğu zaman da bütün paramız boşa giderdi.” ve “Bunlar gençlikte olsaydı daha kolay olurdu.” Cümlelerinde zaman unsuru bulunmaktadır.

Hizâmî'nin bu hikayesinde mekan unsurunu daha çok Kesker, Vasıt, Basra, Sicistan, Mısır, Ehvaz, Fars diyarı ve Cebel gibi özel yer isimleri olan şehirler oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Hizâmî'nin evi de mekan unsuruna dahildir.

Şahıs kadrosu açısından da hikaye oldukça zengindir. Nitekim Câhız, Hizâmî, Mekki, Davud b. Ebi Davud, hamal, hizmetçi ve Hizâmî'nin sofradaşısıyla Ebu Süleyman şahıs kadrosunda yerini almaktadır.

¹⁸⁵ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/115.

2.4.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Hizâmî'nin hikayesini anlatma ve diyalog tekniğinden faydalanarak anlatmaktadır. Hikayenin başında Davud'un olayını anlatmaktadır. Daha sonra Hizâmî'nin davranışına anlam verebilmek için Mekkî ve Hizâmî'yle arasında diyaloglar geçmektedir. Hizâmî'yle arasında geçen diyalogda Hizâmî kendi durumunu bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Hikayenin dili ve üslubu da anlaşılırdır.

2.4.3.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Hizâmî'nin götürüsü olacak şeyleri evine almayıp harcama yapmaktan kaçınması ve cimriliğidir.

2.5. Muhammed b. Ebil Mueम्मil'in Hikayeleri

Câhız, bu başlık altında Muhammed b. Ebil Müemmil'in cimriliğini açığa çıkaran hikayelerine ve sözlerine yer vermektedir. Câhız, öncelikle Muhammed ile arasında geçen uzunca diyalogu zikretmektedir. Muhammed'in ekmek konusunda cimrilik yaptığını ve Câhız'ın Muhammed'i bu hoş olmayan huyundan vazgeçirmeye çalıştığını görmek mümkündür. Ancak Câhız ne yaparsa yapsın Muhammed'i bu huyundan vazgeçirememiş ve Muhammed yine bildiğini okumuştur.

Câhız, daha sonra Muhammed'in cimri olduğunu açıkça ortaya koyan bazı sözlerini nakletmektedir. Bu sözlerden biri şöyledir:

وكان يقول: لولا رُحْصُ الماءِ وَعَلَاءُ الخُبْزِ لَمَا كَلَبُوا عَلَى الخُبْزِ، وَرَهْدُوا فِي الماءِ. والناسُ أَشَدَّ تعظيماً للمأكُولِ إِذَا كَثُرَ ثَمَنُهُ، أَوْ كَانَ قَلِيلاً فِي أَصْلِ مَنبَتِهِ، وَمَوْضِعِ عُنْصِرِهِ. هذا الجَزْرُ الصَّافِي، وَهَذَا الباقِي الأَخْضَرُ العَبَّاسِيُّ، أَطْيَبُ مِنْ كُمَّتْرَى خُرَّاسَانَ، وَمِنَ المَوْزِ البُسْتَانِيِّ! وَلَكِنَّمْ لِقَصْرِ هِمَّتِهِمْ لَا يَتَشَهَّوْنَ إِلَّا عَلَى قَدْرِ التَّمَنِ، وَلَا يَجُنُّونَ إِلَى الشَّيْءِ إِلَّا عَلَى قَدْرِ القَلَّةِ. وَهَذِهِ العَوَامُّ فِي شَهَوَاتِ الأَطْعِمَةِ إِنَّمَا تَذْهَبُ مَعَ التَّقْلِيدِ، أَوْ مَعَ العَادَةِ، أَوْ عَلَى قَدْرِ مَا يَعْظُمُ عِنْدَهَا مِنْ شَأْنِ الطَّعَامِ.

وَأَنَا لَسْتُ أَطْعِمُ الجَزْرَ المَسْلُوقَ بِالخَلِّ وَالزَّيْتِ وَالْمُرِّيِّ، دُونَ الكَمَاةِ بِالزَّبْدِ وَالْفُلْفُلِ، لِمَكَانِ الرُّحْصِ، أَوْ لِوَضْعِ

الإِسْتِفْضَالِ، وَلَكِنْ لِمَكَانِ طَبِيبِهِ فِي الحَقِيقَةِ، وَلِأَنَّهُ مَالِحٌ الطَّبِيعَةَ؛ عَلِمَ ذَلِكَ مَنْ عَلِمَ، وَجَهَلَ ذَلِكَ مَنْ جَهَلَ!

“Su ucuz, ekmek pahalı olmasaydı, insanlar ekmeğe saldırmaz, sudan uzak kalmazlardı. Bir yiyecek az yetiyorsa ve pahalıysa insanlar onu büyütürler. Mesela şu yaz havucu, yeşil Abbasi baklası, Horasan armudundan ve bahçe muzundan daha lezzetlidir. Lakin onlar düşüncesizliklerinden sadece pahalı olan şeyi arzular, az olan şeye özlem duyarlar. Avam yemek tercihi konusunda örfe, âdete ya da yiyeceğin kendi anlayışları doğrultusunda değerine göre hareket eder. Bense tereyağlı, biberli, mantarlı değil de sirke, zeytinyağı ve acıyla haşlanmış havucu, ucuz ya da daha yaygın olduğundan değil, gerçekten lezzetli ve özünde tuzlu olduğu için yerim. Bunu bilen bilir, bilmeyen de bilmez.”¹⁸⁶

Câhız Muhammed’in sözlerini naklettikten sonra iki hikayesini daha anlatmaktadır. İlkinde Muhammed’in misafirlerine karşı takındığı tavrı ve bu tavrın onlara karşı bir tuzak ve yemek yemekten uzaklaştırıcı bir tavır olduğunu anlatmaktadır.

Son hikaye ise balık hikayesi olup, burada Muhammed tek başına zevkle balığını yiyecekken Câhız ve Sidri adındaki biriyle yanına gelirler. Muhammed bu durumdan memnun kalmaz ve balığı tek başına yiyemeyeceği için üzülür ve sinirlenir. Buna rağmen Sidri, balığın en güzel yerlerini yemekten geri kalmaz. Muhammed bu durum karşısında hasta olacak kadar kötüleşmiş ve bir daha balık yemek üzere tövbe etmiştir.

Bu başlık altında yer alan üç hikaye ayrıntılarıyla incelenecektir. Bunların ilki Câhız ve Muhammed arasında geçen ekmek ve yemek ile ilgili olanıdır.

2.5.1. Câhız ve Muhammed Arasında Geçen Hikaye

Câhız ve Muhammed arasında geçen ve ilk olan hikaye, ekmek ve yemek ile ilgili olanıdır. Hikayenin başında Câhız ve Muhammed arasında uzunca açıklamalı diyalog geçmektedir. Câhız başlangıçta Muhammed’in yemek sofralarında ekmek konusunda cimri olduğunu ve bu durumun kendisine zarar verdiğini ve kınandığını dile getirmektedir. Muhammed ise bunu bilerek yaptığını ve bu davranışının cimrilikten değil aksine cömert olduğundan dolayı yaptığını söylemektedir. Bir şeyin az olması durumunda daha değerli ve yemeye değer olduğunu savunur. Ayrıca yemeklerin misafir için hazırlandığını ve ekmek istemekten utandıkları taktirde kendilerinin suçlu olacağını söyler. Câhız da Muhammed’in yanına gelenlerin başka yerde daha rahat ve daha çok

¹⁸⁶ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/180-181.

yemek yiyebildiklerini ifade eder. Muhammed'in az bir harcamayla cimrilikten kurtulabileceğini söyler. Bunun üzerine aralarındaki diyalog şöyle devam eder:

قال: فَإِنَّ الْخَبْزَ إِذَا كَثُرَ عَلَى الْخَوَانِ فَالْفَاضِلُ مِمَّا يَأْكُلُونَ لَا يَسْلَمُ مِنَ التَّلَطُّحِ وَالتَّغْمِيرِ. وَالْجَزْدَقَةُ الْغَمْرَةُ، وَالرُّقَاقَةُ الْمُتَلَطِّخَةُ، لَا أَقْدَرُ أَنْ أَنْظِرَ إِلَيْهَا. وَأَسْتَحْيِي أَيْضًا مِنْ إِعَادَتِهَا. فَيَذْهَبُ ذَلِكَ الْفَضْلُ بَاطِلًا. وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الْبَاطِلَ!

قلت: فَإِنَّ نَاسًا يَأْمُرُونَ بِمَسْحِهِ، وَيَجْعَلُونَ الثَّرِيدَةَ مِنْهُ. فَلَوْ أَخَذْتَ بِزَيْبِهِمْ، وَسَلَكْتَ سَبِيلَهُمْ، أَتَى ذَلِكَ عَلَى مَا تَرِيدُ وَنَرِيدُ.

قال: أَفَلَسْتُ أَعْلَمُ كَيْفَ الثَّرِيدَةَ؟ وَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ هِيَ؟ وَكَيْفَ أَمْنَعُ نَفْسِي التَّوَهُّمَ، وَأَحْوَلُ بَيْنَهَا وَبَيْنَ التَّذَكُّرِ؟ وَلَعَلَّ الْقَوْمَ أَنْ يَعْرِفُوا ذَلِكَ عَلَى طَوْلِ الْأَيَّامِ، فَيَكُونَ هَذَا قَبِيحًا.

قلت: فَتَأْمُرُ بِهِ لِلْعِيَالِ، فَيَقُومُ الْخَوَّارِيُّ الْمُتَلَطِّحُ مَقَامَ الْخُشْكَارِ النَّظِيفِ. وَعَلَى أَنْ الْمَسْحَ وَالذَّلْكَ يَأْتِي عَلَى مَا تَعَلَّقَ بِهِ الدَّسَمُ.

قال: عِيَالِي - يَرْحَمُكَ اللَّهُ! - عِيَالَانِ: وَاحِدٌ أَعْظَمُهُ عَنْ هَذَا وَأَرْفَعُهُ عَنْهُ، وَأَخْرُ لَمْ يَبْلُغْ عِنْدِي أَنْ يُتْرَفَ بِالْخَوَّارِي!

قلت: فَاجْعَلْ إِذَا جَمِيعَ خُبْزِكَ الْخُشْكَارَ: فَإِنَّ فَضْلَ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْخَوَّارِي فِي الْحُسْنِ وَالطَّيِّبِ، لَا يَقُومُ بِفَضْلِ مَا بَيْنَ الْحَمْدِ وَالذَّمِّ.

قال: فَهَاهُنَا رَأْيِي هُوَ أَعْدَلُ الْأُمُورِ وَأَقْصَدُهَا: وَهُوَ أَنَا نَحْضِرُ هَذِهِ الزِّيَادَةَ مِنَ الْخَبْزِ عَلَى طَبَقٍ، وَيَكُونُ قَرِيبًا حَيْثُ تَنَالَهُ الْيَدُ، فَلَا يَحْتَاجُ أَحَدٌ مَعَ قُرْبِهِ مِنْهُ إِلَى أَنْ يَدْعُوَ بِهِ؛ وَيَكُونُ قُرْبُهُ مِنْ يَدِهِ كَثْرَةً عَلَى مَا نَدْتَهُ.

قلت: فَالْمَانِعُ مِنْ طَلْبِهِ هُوَ الْمَانِعُ مِنْ تَحْوِيلِهِ. فَأَطِغْنِي وَأَخْرِجْ هَذِهِ الزِّيَادَةَ مِنْ مَالِكَ كَيْفَ شِئْتَ. وَاعْلَمْ أَنَّ هَذِهِ الْمُقَابِسَةَ وَطُولَ هَذِهِ الْمُدَاكِرَةَ، أَضَرُّ عَلَيْنَا مِمَّا تَهَيَّئُكَ عَنْهُ، وَأَرْدَتْكَ عَلَى خِلَافِهِ. فَلَمَّا حَضَرَ

وَقْتُ الْغَدَاءِ صَوَّتَ بَعْلَامُهُ وَكَانَ ضَخْمًا، جَهَرَ الصَّوْتُ، صَاحِبِ تَقْعِيرٍ، وَتَفْخِيمٍ وَتَشْدِيقٍ، وَهَمْزٍ وَجَزْمٍ: يَا مُبَبِّئِر! هَاتِ مِنَ الْخَبْزِ تَمَامَ عَدَدِ الرُّؤُوسِ!

[قلت]: وَمَنْ فرض لهم هذه الفريضة؟ ومن جزم عليهم هذا الجزم؟ أَرَأَيْتَ أَنْ لَمْ يُشْبِعْ أَحَدُهُمْ رَغِيفَهُ، أَلَيْسَ

لَا بُدَّ لَهُ مِنْ أَنْ يُعَوَّلَ عَلَى رَغِيفِ صَاحِبِهِ، أَوْ يَتَنَجَّى وَعَلَيْهِ بَقِيَّةٌ، وَيُعَلِّقَ يَدَهُ مُنْتَظِرًا لِلْعَادَةِ؟ فَقَدْ عَادَ الْأَمْرُ، وَبَطَلَ مَا تَنَاظَرْنَا فِيهِ.

قال: لَا أَعْلَمُ إِلَّا تَرَكَ الطَّعَامَ الْبَيْتَةَ أَهْوَنَ عَلَيْنَا مِنْ هَذِهِ الْخُصُومَةِ!

قلت: هذا ما لا شكَّ فيه. وقد عملت عندى بالصواب، وأخذت لنفسك بالثقة، إن وَفَيْتَ بهذا القول.

“Bana şöyle dedi: ‘Sofrada ekmek çok olursa artar, bulaşmış ve kirlenmiş olur. Kirlenmiş somuna, bulaşmış yufkaya bakamam onu sofraya geri koymaya da utanırım. Bundan dolayı artanlar zayi olur. Allah da zayi etmeyi sevmez.’

Dedim ki: ‘Bazıları bu tür ekmeklerin silinmesini ve tiritle kullanılmasını öneriyorlar. Onların âdetini örnek alırsan hem senin dediğin hem de benim dediğim olur.’

Dedi ki: ‘Tiridin nasıl ve neyden yapıldığını bilmez miyim? Onun bulaşık ekmekten yapıldığını tevehhüm etmekten kendimi nasıl alırım, nasıl bunu düşünmeye engel olabilirim? Toplum ileride bunu bende fark etse çok çirkin olur.’

Dedim ki: ‘O zaman sen de çocuklarına temizlemelerini emret. Beyaz bulaşık ekmek, temiz kepekli ekmeğin yerine geçer. Silmek ve ovalamakla üzerindeki kirler (yağ) temizlenir.’

Dedi ki: ‘Çocuklarıma mı? Allah seni korusun. Zaten iki çocuğum var. Birisini böyle şeylerden uzak tutar, tenzih ederim, ötekiyse henüz beyaz ekmek yiyecek duruma gelmemiştir.’

Dedim ki: ‘O zaman ekmeklerini kepekli yap. Çünkü kepekli ekmekle beyaz ekmekle arasındaki lezzet ve güzellik farkı, övme ve yerme farkı gibi değildir.’

Dedi ki: ‘Benim bu durumda da adil ve daha vasat bir fikrim var. Fazla ekmeği bir tabağa koyalım, tabağı da ellerinin ulaşacağı yere koyalım. Ekmeğe yakın oldukları için isteme ihtiyacı hissetmezler. Ekmek ellerine yakın olunca, sofrada ekmek çok bulunmuş olacak.’

Dedim ki: ‘Ekmeği istemeye mâni olan şey tabağa uzanmaya da mâni olur. Bana kulak ver ve malından bu fazlalığı nasıl istersen öyle çıkar. Bu mukayese ve uzun müzakere nefyettiğim ve terk etmeni istediğim şeyden senin için daha zararlıdır.’

Yemek (öğle yemeği) vakti gelince uşağına kalın ve yüksek, boğazdan, avurdunu şişirerek, imalı, keskin sesiyle seslendi: 'Ey mübaşir, baş sayısınca ekmek getir!'

Dedim ki: 'Kim onlara bunu emrivaki yaptı? Kim onlara bunu kesinleştirdi? Onlardan birisi kendi ekmeğiyle doymazsa, yanındakinin ekmeğine meyletmez mi, ya da doymadığı halde sofradan çekilip ikinci bir ekmeği beklemez mi? Tekrar başa döndük, yapmış olduğumuz münazara da boşa gitti.'

Dedi ki: 'Yemek vermeyi her halükârda bırakmak, bu husumetten daha ehvendir.'

Dedim ki: 'Bunda şüphe yok. Eğer söylediğini yaparsan, dediğim doğruyu yapmış, güvenli bir kişi olmuş olursun.'''¹⁸⁷

2.5.1.1. Materyal Unsurlar

Diyaloglardan oluşan bu hikayede anlatıcı unsur Câhız'dır. Hikaye baştan sona kahraman bakış açısıyla anlatılmaktadır. Zira hikayenin başından sonuna kadar Câhız bulunmakta ve hikayeyi kahramanın gözünden anlatmaktadır.

Hikaye uzun bir olaydan oluşmaktadır. Olayın özü, Muhammed'in yemek konusundaki cimriliğidir. Dolayısıyla hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

"*Yemek vakti gelince uşağına kalın ve yüksek, boğazdan, avurdunu şişirerek, imalı, keskin sesiyle seslendi.*" cümlesi haricinde zaman unsurundan söz etmek mümkün değildir. Muhammed'in evi ise mekan unsurunu oluşturmaktadır. Şahıs kadrosunda; Câhız, Muhammed, Muhammed'in misafirleri, çocukları ve hizmetçisi yer almaktadır.

2.5.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Muhammed'in bu hikayesini diyalog tekniğiyle anlatmaktadır. Zira hikayeye diyalog ile başlayıp yine diyalog ile son bulmaktadır. Hikayenin dili ve üslubu açık ve anlaşılırdır.

2.5.1.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması Muhammed'in yemek konusundaki -özellikle ekmekte-cimriliğidir.

¹⁸⁷ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/174-177.

2.5.2. Muhammed'in Sofra Hikayesi

Muhammed'in bir diğer hikayesi ise yanına gelen arkadaşlarını yemek sofrasından türlü oyunlarla uzaklaştırmasıyla ilgilidir. Gelen misafirlerine yemeğin yendiğini hissettirmek için elinde kürdanla oturmakta ve gelen kişi daha kapı eşliğindeyken onu utandırmak için hizmetçisinden gelen kişi için yemek getirmesini istemektedir. Yemeğe oturulduğu takdirde ise Muhammed sofradakileri söze tutup yemekten uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Ayrıca yemek yemeye başladığı zaman kendisi doymuş gibi yapıp sofradakileri yemek yeme konusunda utandırarak yine yemekten uzaklaştırmaktadır:

وكان إذا كان في منزله فرّما دخلَ عليه الصديق له، وقد كان تقدّمه الزائر أو الزائران وكان يستعمل على خوانه من الخُدَع والمكايد والتدبير، ما لم يبلغ بعضه قَيْسُ بن زهير، والمُهَلَّبُ بن أبي صُفْرَةَ، حَازِمُ بن حُزَيْمَةَ، وهَرْتَمَةُ بنُ أَعْيَنَ. وكان عنده فيه من الاحتيال ما لا يعرفه عَمْرُو بن العاص، ولا المغيرة بن شعبة. وكان كثيرا ما يمسك الخلال بيده، ليؤنس (ليؤيس) الداخَلَ عليه من غدائه!

فاذا دخل عليه الصديق له، وقد عَزَمَ على إطعام الزائر الزائرين قبله، وضاق صدره بالثالث - وإن كان قد دعاه وطلبَ إليه - أراد أن يحتال له، أو الرابع، إن ابْتُلِيَ كَلَّ واحد منهما بصاحبه.

فيقول عند أول دخوله، وخالع نعله، وهو رافع صوته بالتثويه وبالتشنيع: هات يا مُبَشِّرُ لفلان شيئا يطعمُ

منه! هات له شيئا ينال منه! هات له شيئا! اتكالا على خَجَلِه أو غَضَبِه أو أَنْفَتِه؛ وطمعًا في أن يقول: قد فعلت! فان أخطأ ذلك الشقي، ووضَعَفَ قلبه وحَصِرَ، وقال: قد فعلت، وعلم أنه قد أحرزَه وحَصَلَه، وألقاه وراء ظهره، لم يرضَ أيضا بذلك حتى يقول: بأي شيء تَعَدَّيْتُ؟ فلا بدَّ له من أن يكذب، أو يَنْتَحِلَ المعارِضَ.

فإذا استوثقَ منه رباطا، وتركه لا يستطيع أن يترمّم، لم يرضَ بذلك حتى يقول في حديث له: كُنَّا عند فلان،

فدخل عليه فلان، فدعاه الى غدائه فامتنع. ثم بدا له فقال: في طعامكم بُقِيْلَةٌ أنتم تجيدونها؟

ثم تناوله، فلا يزال يزيد في وثاقه، وفي سدِّ الأبواب عليه، وفي مَنَعِه البَدَوَاتِ. حتى إذا بلغ الغاية قال: يا

مبشِّر، أما إذ تغدّى فلان واكتفى، فهات لنا شيئا نَعْبَثُ به! فإذا وضعوا الطعام، أقبل على أشدهم حياء، أو على أشدهم أكلا، فسأله عن حديث حسن، أو عن خير طويل! ولا يسأله إلا عن حديث يحتاج فيه الى الإشارة باليد أو

الرأس! كلُّ ذلك لِيَشْغَلَهُ!

فإذا هم أكلوا أصدرا، أظهرَ الفُتُورَ والتَّشَاغَلَ والتَّنَقَّرَ، كالتَّشْبَعَانَ الممتلئِ، وهو في ذلك غير رافع يده، ولا

قاطع أكله! إنما هو التَّنْفُ بعد التَّنْفِ، وتعليقُ اليدِ في خَلَلِ ذلك!

فلا بدّ من أنْ ينقبضَ بعضهم ويرفَعَ يَدَهُ. ربما شَمِلَ ذلك جماعتهم. فإذا علم أنّه قد أحرزَهُم واحتال لهم،

حتى يفلَعَهُم من مواضعهم من حَوَالِ الخُوَانِ، ويُعيِدُهُم الى مواضعهم من مجالسهم، ابتداءً الأكلِ، فأكلَ أكلَ الجائعِ المقرور! وقال: إنما الأكل تاراتٌ، والشربُ تاراتٌ.

“Muhammed evinde bir veya iki misafiri varken başka bir misafiri geldiği zaman sofrasında öyle hileler, tuzaklar hazırlardı ki bunların çoğuna Kays b. Züheyr, Mühelleb b. Ebi Sufra Hazim b. Huzeyme, Herseme İbnu A'yen dahi ulaşamadı. Öyle hileleri vardı ki ne Amr b. el-As ne de Müğire b. Şu'be bunu bilirdi. Elinde sürekli kürdan tutardı ki içeriye girenin yemek umudu olmasın. İki ziyaretçisine yemek yedirirken bir üçüncüsü gelmişse, kendisi onu davet etmiş olsa dahi canı sıkılır onu sofradan uzak tutmak için türlü tuzaklar kurardı. Dördüncü geleneysel her bir konuğa sıkıntı vermesine rağmen, misafir henüz ayakkabısını çıkarırken yüksek sesle atıfta bulunarak çirkin bir şekilde hizmetçisine, 'Ey mübaşir, filancaya yiyeceği ve alacağı bir şey getir, bir şey!' diye seslenirdi. Amacı onu utandırmak, kızdırmak ve tenezzül etmesine sağlamak değil, 'Ben yedim,' dedirtmekti. Eğer o bahtsız hata yapar, gaflete düşüp anlamadan ve utandığından içindekini dile getiremeyip 'Ben yedim,' derse, Muhammed başarı sağladığını, amacına ulaştığını ve bu yükü sırtından attığını anlar ama 'Ne yedin?' demeden rahatlamazdı. Misafir bu durumda mutlaka yalan söylemek zorunda kalır ya da bahaneler bulması gerekirdi. Geleni sağlama bağladığından ve meramını söyleyemeyecek duruma getirdiğinden emin olan Muhammed sonra şöyle derdi: 'Ben filancanın evindeydim, içeri birisi girdi onu yemeğe davet etti ama o icabet etmedi. Daha sonra 'Sizde bukayle var mı? Onu iyi yapıyorsunuz,' dedi.' Misafirin bağlarını iyice sıkı ve yüzüne bütün kapıları kapayan, bütün isteklerini engelleyen Muhammed gayesine ulaştığında 'Ya Mübaşir, filanca yemiş ve doymuş gelmiş. Sen bize oyalanacağımız bir şey getir!' derdi. Yemek önüne konulunca, misafirin en utangacına veya en çok yiyenine dönerek, güzel bir söz ya da uzun bir haber(konu) hakkında soru sorardı. Hatta öyle sorular sorardı ki mutlaka el ya da baş hareketleriyle izah edilebilecek şeylerden olurdu. Bütün bunları oyalamak için yapardı. Misafirler

yiyecekten biraz almak isteseler, sakın tavırlarla ve doymuş gibi davranarak bir şeylerle meşgul olur, aynı zamanda da sofradan elini çekmez, yemek yemeyi bırakmazdı. Az az her birinden alırdı. Bundan dolayı bazen bazıları bazen de hepsi ellerini çekip sofradan kalkmak zorunda kalırlardı. Onları etkilediğini, kandırıp sofranın etrafından kalkıp geri yerlerine dönüp oturduklarını görünce, yemeye saldırır ve yemeğine devam eder ve şöyle derdi: ‘Bazen yemek yenir bazen de su içilir.’¹⁸⁸

2.5.2.1. Materyal Unsurlar

Muhammed’in cimriliğini açıkça ortaya koyan bu hikayenin anlatıcı unsuru Câhız’dır. O, hikayeyi ilahî bakış açısıyla anlatmakta, hikayenin başından sonuna kadar Muhammed’in her yönünü ve olayların ayrıntılarını biliyormuşçasına anlatımını gerçekleştirmektedir.

Hikayede birden fazla olaydan söz edilebilir. Nitekim hikayenin başında geçen misafirleri utandırma olayı ile son kısımdaki utandırma olayları farklıdır. Böylelikle hikaye içinde birden çok olay barındırdığından çok zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

“*Muhammed evine bir arkadaşı ya da bir misafiri geldiği zaman...*” cümlesi dışında zaman unsuru net olarak bulunmamaktadır. Muhammed’in evi ve kendisinin filanca diye bahsettiği kişinin evi hikayenin mekan unsurudur.

Zaman ve mekan unsurları açısından pek zengin olmayan bu hikayenin şahıs kadrosu bakımından zengin olduğu söylenebilir. Zira Muhammed, Kays b. Züheyr, Mühelleb b. Ebi Sufra, Hazim b. Hüzeyme, Herseme b. A‘yen, Amr b. el-As, Muğire b. Şu‘be, Muhammed’in misafirleri ve hizmetçisi şahıs kadrosunu oluşturmaktadır.

2.5.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikaye anlatım tekniklerinden; anlatma, diyalog, montaj ve betimleme tekniği kullanılmıştır. Câhız hikayeye anlatma tekniğiyle başlayarak Muhammed’in yaptıklarını anlatmaktadır. Hikayenin ortalarında diyalog tekniğiyle Muhammed’in misafiri ve hizmetçisiyle arasında geçen diyalogları aktarmaktadır. Daha sonra Muhammed’in misafirlerini sofradan uzaklaştırma çabalarını betimleme tekniğiyle anlatmaktadır:

¹⁸⁸ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/181-184.

“Misafirler yiyecekten birazcık almak isteseler, sakın tavırlarla ve doymuş gibi davranarak bir şeylerle meşgul olur, aynı zamanda da sofradan elini çekmez, yemeyi kesmezdi.” Câhız, anlatımına montaj tekniğiyle son vermektedir. Nitekim Muhammed’in “Bazen yemek yenir, bazen de su içilir.” sözünü alıntılıyarak hikayeyi sonlandırmaktadır. Hikayenin dili ve üslubu açık ve anlaşılırdır.

2.5.2.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması Muhammed’in cimriliğini açığa çıkaran hileleridir.

2.5.3. Muhammed’in Balık Hikayesi

Muhammed’in son hikayesinde; onun pahalı sazan balığı aldığı ve onu yemek için sabırsızlandığı aktarılır. Tam balığı yiyecekken yanına Câhız ve Sidri gelir. Muhammed balığı paylaşmamayı düşünürken Sidri direk sofraya oturur ve balığı yemeye başlar. Cimri olan Muhammed bu duruma son derece sinirlenir, üzülür ve bir daha asla balık tüketmemek üzere tövbe eder:

واشترى مرة شَبُوطَةً وهو ببغداد، وأخذها فائقةً عظيمة. وغالى بها، وارتفع في ثمنها. وكان قد بَعَدَ عَهْدَهُ بأكل السمك، وهو بصُرِّي لا يصبر عنه. فكان قد أكبرَ أمرَ هذه السمكة لكثرة ثمنها، ولسمَنَها وعَظَمَها، ولشِدَّةَ شَهْوَتِهِ لها!

فحين ظنَّ عند نفسه أنه قد خلا بها، وتفردَ بأطايئها، وحَسَرَ عن ذِراعِيه، وصَمَدَ صَمَدَها، هجمتُ عليه ومعِي السِّدْرِيُّ!

فلما رآه رأى الموتَ الأحمرَ، والطاعونَ الجارِفَ، ورأى الحَتَمَ المَقْضِيَّ، ورأى قاصِمَةَ الظَّهْرِ، وأيقنَ بالشَّرِّ، وعلمَ أنه قد ابْتُلِيَ بالتَّيْنِ! فلم يَلْبِثْهُ السِّدْرِيُّ حتى قَوَّرَ السُّرَّةَ بالمَبال!

فأقبل عليّ فقال لي: يا أبا عثمان، السِّدْرِيُّ يُعْجِبُهُ السُّرَّرُ! فما فَصَلْتِ الكلمةَ من فيه حتى قَبَضَ على القَفَا، فانتزعَ الجانبينَ جميعاً! فأقبل عليّ فقال: والسِّدْرِيُّ يُعْجِبُهُ الأُقفااءُ! فما فرغَ من كلامه إلا والسِّدْرِيُّ قد اجْتَرَفَ المَثَنَ كلَّهُ! فقال: يا أبا عثمان والسِّدْرِيُّ يُعْجِبُهُ المَثُونُ!

ولم يظنَّ أنَّ السِّدْرِيُّ يَعْرِفُ فضيلةَ ذَنْبِ الشَّبُوطِ وعدوْبَةَ لحمه. وظنَّ أنه سَيَسَلَمُ له. وظنَّ معرفةَ ذلك من الغامِضِ. فلم يَدِرْ إلا والسِّدْرِيُّ قد اكتسَحَ ما على الوجهِينَ جميعاً!

ولولا أنّ السِّدْرِيَّ أَبْطَرَهُ، وَأَثْقَلَهُ، وَأَكْمَدَهُ، وملاً صدره، وملاً غيظاً، لقد كان أدركَ معه طرفاً؛ لأنّه كان من الأكلّة. ولكنّ الغَيْظَ كان من أعوان السِّدْرِيَّ عليه.

فلما أكل السِّدْرِيَّ جميع أطايبها، وبقي هو في النَّظَارَةِ، ولم يبق في يده ما كان يَأْمُلُهُ في تلك السمكة إلا الغيظ الشديد، والغُرْمُ الثقيل، ظنَّ أنّ في سائر السمكة ما يُشْبِعُه، وَيَشْفِي من قَرَمِه. فبذلك كان عَزَاؤُه. وذلك هو الذي كان يُمَسِّكُ بأزماقه، وحُشاشاتِ نفسه!

فلما رأى السِّدْرِيَّ يَفْرِي القَرِيَّ، ويلتهم التهاماً، قال: يا أبا عثمان، السِّدْرِيَّ يُعْجِبُه كل شيء! فَتَوَلَّدَ الغيظُ في جوفه، وأقلقتَه الرِّعْدَةُ، فَخَبَّتْ نفسه. فما زال يَقِيءُ وَيَسْلُحُ. ثم رَكِبَتْهُ الحصى.

وصحَّت تَوْبَتُهُ، وتمَّ عَزْمُه في ألا يُؤَاكِلَ رغبياً أبداً، ولا زهيداً، ولا يشتري سمكةً أبداً، رخيصةً ولا غاليةً، وإن أهدَوْها إليه ألا يقبلها، وإن وجدها مطروحةً لا يَمَسُّها.

فهذا ما كان حضرني من حديث ابن أبي المؤمل. وقد مات. عفا الله عنّا وعنّه!

“Bir seferinde Bağdat’tayken çok yüksek fiyata bir sazan balığı satın aldı. Uzun zamandır balık yememişti ve Basra’lıydı, sabredemezdi. Balık pahalı ve besili, kendisi de çok arzulu olduğu için balığı gözünde fazlasıyla büyütmişti. Tam yalnız olduğuna, balığın lezzetiyle baş başa kaldığına kanaat getirip kollarını açarak ona yöneltmişti ki, ben ve Sidri içeri daldık. Onu (Sidri) görünce kırmızı (şiddetli) ölümü, kahredici vebayı, kaçınılmaz sonu, öldürücü darbeyi görmüş gibi oldu, şerrin vuku bulduğuna tüm kalbiyle inandı ve ejderhayla karşı karşıya olduğunu sandı. Sidri hiç beklemeden sofraya oturdu ve balığın karnını kuyruğuna kadar oydu. Muhammed bana dönerek, ‘Ya Eba Osman! Sidri göbeklerden hoşlanıyor!’ dedi. Söz henüz ağzından çıkmıştı ki, Sidri balığın başını alıp onu ikiye ayırdı. Muhammed yine dönerek, ‘Sidri başlardan da hoşlanıyor.’ dedi. Daha laftı bitmemişti ki Sidri balığın sırtını da aldı. Bu sefer de şöyle dedi: ‘Sidri sırtlardan hoşlanıyor.’ Sidri’nin sazan balığının kuyruğunun tadını, etinin lezzetini bilmediğini düşünerek, kuyruğu ona bırakacağını düşünerek, kuyruğu ona bırakacağını ve bu lezzetin gizliliğini sadece kendisinin bildiğini zannediyordu ki, Sidri kuyruğunun her iki tarafını da silip süpürdü. Sidri, Muhammed’i kızdırıp, onun canını sıkarak onun kalbini kırıp içini öfkeyle doldurmasaydı, onu hep iyi olarak görecekti ve bilecekti. Ama Muhammed’i kızdırmıştı çünkü Muhammed

yemeğe doymayan yiyicilerdendi. Ama öfkelenmek Sidri'nin Muhammed'e karşı kalkanıydı. Sidri, Muhammed'in üzgün bakışları arasında en iyi yerlerini yedi bitirdi. Muhammed'in elinde şiddetli bir öfke ve ağır bir zarardan başka balıktan bir umudu kalmamıştı. Balıkta onu doyuracak ve iştahını giderecek bir şey olduğunu sanıyordu. Bu yüzdendi yası. Açlığını bastıran ve bağırsaklarını dolduran buydu. Sidri'nin her şeyi tükettiğini ve bir kerede yuttuğunu görünce şöyle dedi: 'Ya Eba Osman, Sidri her şeyden hoşlanıyor.' İçinde öfke çoğaldı, titremesi onu kökünden sarstı. Kötüleştii, kustu ve tuvalete gitmesi gerekti. Sonunda humma hastalığına yakalandı. Çok ve az yiyenle asla beraber yemek, hiçbir zaman ucuz ya da pahalı balık almamak, balığı hediye etseler dahi kabul etmemek, onu atılmış bulsa dahi dokunmamak üzere yaptığı tövbe kabul oldu ve azmi böylelikle yerine gelmiş oldu. Ve öldü. İşte Muhammed b. Ebil Müemmil'den bana ulaşanlar. Allah bizi de onu da affetsin."¹⁸⁹

Muhammed'in ilk iki hikayesi ve özellikle son hikayesinde yemek yedirme konusundaki cimriliği açıkça ortaya çıkmaktadır. İlk hikayesinde misafirine ekmek vermekten kaçınacak kadar cimri davranmaktadır. İkinci hikayesinde de misafirlerini utandırarak yemek yememelerini sağlamaya çalışmaktadır. Son hikayesinde ise yemek üzere olduğu balığı başkasıyla paylaşmaya tahammül edememiştir.

2.5.3.1. Materyal Unsurlar

Muhammed'in balık hikayesini anlatan Câhız olduğundan hikayenin anlatıcı unsuru Câhız'dır. Balık hikayesini ilahî bakış açısı ve figüran bakış açısıyla anlatmaktadır. Hikayenin genelinde Câhız'ın her şeyi bildiği ve her şeyi gördüğü aşikardır. Dolayısıyla hikayeyi ilahî bakış açısıyla anlattığı söylenebilir. Ayrıca Muhammed'in kendisine sorular sorması da figüran bakış açısına örnektir. Bu bakış açısıyla olaylara müdahale edilmeyip hikayenin okur tarafından gözlemlenmesi hedeflenmektedir.

Balık hikayesi baştan sona bir olay şeklinde devam etmesinden dolayı tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır. Hikayede zaman unsuru net olarak bulunmamakta, mekan unsuru ise şehir (Bağdat) ve Muhammed'in evi ki burası muhtemelen olayın gerçekleştiği yerdir. Şahıs kadrosunda ise Câhız, Muhammed ve Sidri yer almaktadır.

¹⁸⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/186-188.

2.5.3.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Câhız, Muhammed'in balık hikayesini; anlatma, betimleme ve montaj tekniğini etkin kılarak anlatmaktadır. Hikayenin genelinde anlatım tekniği kullanılırken Muhammed'in balığı tek başına yiyememesinin üzüntü ve kederi betimleme tekniğiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Hikayenin farklı yerlerinde ise Muhammed'in sözleri (soruları) alıntılanarak montaj tekniği kullanılmıştır. Hikayenin dili ve üslubu açık ve anlaşılır bir özellik taşımaktadır.

2.5.3.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Muhammed'in elindeki paylaşamaması ve cimriliğidir.

2.6. İbnu'l-'Ukdiyyi'nin Hikayesi

Câhız bu başlık altında İbnu'l-'Ukdiyyi'nin cimriliğini anlatmaktadır. Diğer başlıklarından farklı olarak bu başlıkta sadece bir hikaye anlatılmaktadır. Câhız bu hikayeyi pek değerli görmüş olacak ki müstakil bir başlık altında aktarmaktadır.

İbnu'l-'Ukdiyyi'nin hikayesi yemek ikramında aşırı tutumlu olduğunu göstermektedir. İbnu'l-'Ukdiyyi'nin bu durumunu yanına giden bir arkadaşından öğrenmekteyiz. Câhız onun cimri olmasına rağmen nasıl ikramda bulunduğu anlam veremez ve onun söz konusu arkadaşına bu durumu sorar. İbnu'l-'Ukdiyyi'nin arkadaşı ise durumu şöyle anlatmaktadır:

قال: وتستر عليّ؟

قلت: نعم ما دمت بالبصرة.

قال: يشتري لنا أرزًا بقشره، ويحملُه معه، ليس معه شيء ممّا خلق الله إلا ذلك الأرز! فإذا صرنا إلى أرضه، كلف أكاره أن يجشّه في مجشّة له، ثم ذراه، ثم غربله، ثم جشّ الواش منه. فإذا فرغ من الشراء والحمل، ثم من الجشّ، ثم من التذرية، ثم من الإدارة والغريلة، ثم من جشّ الواش، ثم من تذريته، ثم إدارته وغربلته، كلف الأكار أن يطحنه على ثوره وفي رحاه. فإذا طحنه، كلفه أن يُغَيّ له الماء، وأن يحتطب له. ثم يكلفه العجن؛ لأنّه بالماء الحارّ أكثر نرلاً. ثم كلف الأكار أن يخبزه.

وقبل ذلك ما قد كلّفهم أن ينصبوا له الشُّصُوصَ للسمك، وَيَسْكُرُوا الدُّرْيَاجَةَ على صغار السمك، لا يدخلوا في السواقي، فيدخلوا أيديهم في جحرة الشلابيّ والرُّمان. فإن أصبنا من السمك شيئاً جعله كباباً على نار الخبز تحت الطابِق، حتى لا يحتاج من الحطب إلى كثير.

فلا نزال منذ غُدُوَّةٍ إلى الليل في كدّ وجوع انتظار. ثم لا يكون عشاؤنا إلا خُبْرَ أرزٍ أسودٍ غير منخول بالشلابيّ. ولو قَدَرَ على غير ذلك فعل.

قلت له: فِيمَ لا يتخذ موضِعَ (مذارٍ) من بعض (دُقاقٍ) أرضه، فيدري لكم الأرز؟

قال: والله لئن سمع هذا وعرفه ليتكلّفته. الله الله فينا، فإننا قوم مساكين! ولو قَدَرْنَا على شيء لم نحتمل هذا

البلاء!

“Bana, ‘Bunu gizli tutacak mısın?’ diye sordu.

Ona, ‘Evet, Basra’da kaldığım süre içerisinde tutacağım,’ dedim.

Şöyle anlattı: ‘Bizim için kabuklu pirinç satın alıyor ve onu yanında hiçbir şey satın almaksızın getiriyor. Bahçesine geldiğimiz zaman kahyasına, pirinçleri ezmesini sonra pirinçleri savurarak kabuklarını ayırmasına ve daha sonra da yeniden ezmesini söylüyor. Satın alıp taşıdıktan, ayıkladıktan, savurarak kalburdan geçirdikten, tekrar ezdikten sonra, kâhyaya pirinçleri kendi el değirmeninde öğütmesini söylüyor. Öğüttükten sonra artması için suda kaynatmasını, ondan hamur sonra da ekmek yapmasını istiyor. Bunlardan önce de oradakilere, olta iğnesini oltaya takıp ırmaktan balık tutmalarını, küçük balıkları yakalamak için oyuklardan ellerini sokup arkları tıkamalarını istiyor. Biraz balık tutabilirsek fazla odun yanmasın diye aynı ateşte kebab yapıyoruz. Akşama kadar çalışıp açlık ve beklenti içinde günümüzü geçiriyoruz. Akşam yemeğimizse elenmemiş siyah pirinçten yapılmış ekmekten başka bir şey olmuyor. Daha kötüsünü yapabilecek olsaydı yapardı.’

Ona, ‘Neden size kendi tarlasının pirincinden ekmek yaptırmıyor?’ diye sorunca, ‘Vallahi bu konuşmamızı duyarsa bizi daha fazla sıkıntıya sokar. Allah yardımcımız olsun. Biz yoksul insanlarız, her şeyi yapmış olsak bile bu belaya katlanamazdık.’ dedi.”¹⁹⁰

¹⁹⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/53-55.

2.6.1. Materyal Unsurlar

Hikayenin oluşum sürecini Câhız anlatırken hikayedeki olayları davete katılan kişi anlatmaktadır. Dolayısıyla hikayenin anlatıcı unsurunu Câhız ve davete katılan kişi oluşturmaktadır. Temelde hikayeyi anlatan Câhız olmakla beraber onun soruları üzerine açıklamalar yapan söz konusu kişi de olayları anlatmaktadır. Hikayede iki anlatıcının bulunması hikayenin çoğulcu bakış açısıyla anlatıldığını göstermektedir. Nitekim Câhız'ın anlatımı ilahî bakış açısıyla olurken davete katılan kişinin anlatımı ise kahraman bakış açısıyla olmuştur. Çünkü Câhız olayı bilen ve gören, davete katılan kişi ise olayı bizzat yaşayandır.

Hikayede olay, İbnu'l-'Ukdiyyi'nin davetinde ortaya koyduğu tutumu çerçevesinde şekillenmektedir. Böylece hikaye tek zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

“Bana orada neler olduğunu anlat,” dedim. Bana “Bunu gizli tutacak mısın?” diye sordu. Ona, “Evet, Basra’da kaldığım süre içerisinde tutacağım dedim.”, “Bahçesine geldiğimiz zaman...”, “Akşama kadar çalışıp açlık ve beklenti içinde günümüzü geçiriyoruz.” gibi cümlelerde zaman unsuru söz konusudur. İbnu'l-'Ukdiyyi'nin bahçesi ve Basra şehri ise mekan unsurunu oluşturmaktadır.

Câhız, İbnu'l-'Ukdiyyi, misafirler, Câhız ile diyaloga giren kişi ve hizmetçi (kahya) ise şahıs kadrosunda yerini almaktadır.

2.6.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikayenin anlatımında, anlatma, diyalog ve betimleme tekniği kullanılmıştır. Câhız'ın hikayeye başlaması ve genel manada hikayeyi anlatıyor olması anlatma tekniğine örnektir. Davete katılan ve davette yaşadığı şeyleri Câhız'a anlatan kişi ile Câhız arasında geçen konuşmalar diyalog tekniğiyle aktarılırken, söz konusu kişi davette yaşadıklarını ise betimleme tekniğiyle anlatmaktadır. Dolayısıyla hikaye üç anlatım tekniğiyle anlatılmış/aktarılmıştır. Hikayenin dili ve üslubu açık ve anlaşılırdır.

2.6.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise İbnu'l-'Ukdiyyi'nin aşırı tutumluluğu ve cimriliğidir.

2.7. Sa‘id el-Medainî’nin Hikayeleri

Câhız İbnu’l-‘Ukdiyyi’nin hikayesini sonlandırdıktan sonra başka kişilerin kısa ve orta uzunluktaki hikayelerine yer vermektedir. Bu bölümün sonunda ise Ebu Sa‘id el-Medainî’nin hikayelerini aktarmaktadır. Medainî’nin hikayelerinin anlatıldığı bölümün müstakil bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Câhız bu bölüme Medainî’yi tanıtarak başlamaktadır. Kendisinin cimri, (faizle) borç veren ve akıllı biri olduğunu dile getirmektedir:

كان أبو سعيد المدائني إماما في البخل عندنا بالبصرة. وكان من كبار المعتنين ومياسيرهم. وكان شديد العقل،

شديد العارضة، حاضر الحجة، بعيد الروية.

“Ebu Sa‘id el-Medainî, Basra’da cimrilikte bizlerin lideriydi. Zenginlerin büyüklerinden (faizle borç verenlerin) ve borç verme konusunda türlü kolaylıklar sağlayanların başında gelirdi. Çok akıllı, ufku geniş, hazır cevap ve feraset sahibi bir insandı.”¹⁹¹

Câhız Medainî’yi tanıttıktan sonra cimri kavramıyla ilgili bazı tartışmalara ve *leîm* (لئيم) kavramı için Ebu Zeyd adındaki kişinin açıklamasına yer vermektedir. Bu açıklamada süt emen cimri (اللائيم الراضع) kavramı üzerinde durulmuş ve bu kavramın “Süt ziyan olur diye sütü kovaya sağmadan direk emerek içen kişi” olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca bu konuyla ilgili bazı şiir dizelerine de yer verilmiştir.¹⁹²

Câhız, bu açıklamalara yer verdikten sonra cimri kavramını Medainî’ye bağlamış ve şöyle demiştir:

فكيف يُتَعَجَّبُ من لؤم الراضع، وقد صنع أبو سعيد المدائني أعظم من ذلك؟ اصْطَبَّغَ من دَنِّ حَلِيٍّ، وهو

قائم حتى فني ولم يُخْرِجْ منه قليلا ولا كثيرا.

“Memeden süt emenin cimriliğinden neden hayrete düşülür ki? Ebu Sa‘id el-Medainî bundan daha büyüğünü (ilgincini) yapmış, bir sirke testisini, ayakta durarak sonuna kadar emmiştir.”¹⁹³

¹⁹¹ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/64.

¹⁹² Câhız, *el-Buhalâ*, 2/65.

¹⁹³ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/66.

Câhız daha sonra Medainî'nin dört hikayesini aktarmaktadır. Birinci hikayede Medainî'nin cimriler ve faizcilerden oluşan halkalardan birinde geçen ve Medainî'nin anlattığı hikayedir. Bu hikayede Medainî'nin bir alacaklısından alacağını alabilmek için her gün yanına gitmesi üzerine orada bulunan cimrilerin bu durumu açıklamasını istemeleri üzerine Medainî'nin de uzun uzun bu durumu anlatmasıyla ilgilidir.

İkinci hikayesinde ise kendisine borcu olan Ahmed el-Mekkî'nin anlattıklarından ibarettir. Bu hikayede Medainî'nin cimriliği hayrete düşürecek seviyededir. Öyle ki kirlenen elbisesini altı ay gibi bir süre sonrasında yıkamaya karar verir. Ancak yıkamaya kalkışması durumunda kaybedeceği şeyleri sıralamaya başlar. Elbisesini yıkaması durumunda başka şeylerin de kendisi için bir ihtiyaç olacağını düşünür. Elbisesinin yıkanması durumunda hamama gitmesi gerekeceği, elbisesini yıkayıp hamama da gitmesi durumunda hanımının da aynı şeyleri isteyebileceğini söyler.

Üçüncü hikayesinde cimri olsa da gururlu ve onurlu olduğu görülmektedir. Öyle ki Sakif kabilesinden birinin kendisine olan borcu fazlasıyla geciktirmesi üzerine yanına gitmiştir. Adamdan borcunu talep ederken adam yemek yemektedir. O sırada bir başka Sakifli gelir ve borcun sofrada istenilmesinin uygun olmadığını söyler. Medainî ise bunu yemekte gözü varmış gibi ima ettiği şeklinde yorumlayıp bir hakaret kabul ederek onurunu ve gururunu ezdirmeden ortamı terk eder. Borçlu adam ise mahcup olur ve borcunu bir an önce ödemesi için hizmetçisini görevlendirir. Hizmetçi borcu ödemek için Medainî'nin yanına gelir fakat Medainî kendisine mevlâ olduğu için böyle davranıldığını savunur ve orada bulunan mevlâların aracı kılınması şartıyla kabul edebileceğini söyler. Sonunda Medainî onurunu ve gururunu ezdirmeden istediğini almıştır.

Medainî'nin dördüncü hikayesi ise son derece ilginçtir. Hizmetçisinden çöpleri atmamasını ve komşularının da çöplerini toplamasını istemektedir. Toplattığı bu çöpleri en ince ayrıntısına kadar inceler, ayıklar ve içinden çıkan değerli eşyaları alır, geri kalan her şeyi nasıl değerlendirdiğini ise Câhız şöyle anlatmaktadır:

...وأما ما وُجد فيه من الصوف، فكان وَجْهُهُ أَنْ يُبَاعَ - إذا اجتمع - من أصحاب البراذع. وكذلك قِطْعُ الأكسية.

وما كان من خِرْق الثياب، فَمِنْ أصحاب الصينيّات والصلاحيّات. وما كان من قشور الرمان، فمن الصبّاغين والدبّاغين. وما كان من القوارير فمن أصحاب الرّجاج. وما كان من نوى التمر فمن أصحاب الحُشوف. وما كان من نوى الخوخ فمن أصحاب الغرس. وما كان من المسامير وقطع الحديد فللحدّادين. وما كان من القراطيس فللطرّاز.

وما كان الصُّحْفُ فلرؤوس الجرار. وما كان من قِطْعِ الخشبِ فلأكافين. وما كان من قِطْعِ العظامِ فللوقود. وما كان من قِطْعِ الخرقِ لللتنانير الجُدد. وما كان من إشْكَنْجٍ فهو مجموعُ للبناء؛ ثم يُحَرِّكُ ويُثَارُ ويُخَلَّلُ، حتى يجتمعَ قُمْاشُهُ. ثم يعزلُ للتَّنُورِ. وما كان من قِطْعِ القارِ بيع من القِيَارِ. فإذا بقى الترابِ خالصاً، وأراد أن يضرب منه اللَّيْنَ للبيع وللحاجة إليه، لم يتكَلَّفِ الماءَ، ولكن يأمرُ جميعَ من في الدَّارِ أن لا يتوضَّؤوا ولا يغتسلوا إلا عليه. فإذا ابتلَّ ضربه لينا.

وكان يقول: من لم يتعرف الاقتصادَ تعرُّفِي فلا يتعرَّضْ له.

“Yünlü bir şey bulursa elbise için semercilere, elbise parçalarını kalaycılara, nar kabuklarını boyacı ve tabakçılara, şişeleri camcılara, hurma çekirdeklerini yoksullara, şeftali/erik çekirdeklerini fidancılara, çivi ve demir parçalarını demircilere, kâğıt parçalarını tasarımcılara ve küp ustalarına, kalın dal parçalarını da semercilere satardı. Kemik parçalarını yakmak için, bez parçalarını yeni tandır için, alçı ve tuğla parçalarını da yapı malzemesi olarak kullanmak için ayırıyordu. Geri kalanı silkeleyip havaya savuruyor, kalan kırıntıları da tandırda yakacak olması için ayırıyordu. Zift olursa ziftçiye satılırdı. Toprak kaldığıdaysa ev halkının sadece bu toprağın üzerinde abdest alıp yıkanmasını emreder, islandığında kerpiç yapıp satardı.

Ve şöyle derdi: ‘Tutumluluğu benim kadar bilmeyen, ona kalkışmasın.’”¹⁹⁴

2.7.1. Medainî'nin Verdiği Borcun Peşinde Koşuşturması

Medainî'nin bu dört hikayesinden ikisi ayrıntılarıyla incelenecektir. İlki Medainî'nin borcunu alabilmek için Hureybe adındaki bir yere her gün gitmesi üzerine cimrilere ve faizcilerden bir grubun kendisine bu yaptığının zarar olduğunu, bu talebinden vazgeçmesini teklif ettikleri hikayedir. Onların bu tavsiye niteliğindeki teklifleri ve Medainî'nin verdiği cevabı şöyledir:

...فتدع التَّقَاضِيَّ للكثير بسبب القليل. وثانيةً: أنك إن تَنصَبَ هذا النَّصَبَ، فلا بدَّ لك من أن تزداد في العشاء

إن كنت ممن يتعسَّى، أو تتعسَّى إن كنت ممن لا يتعسَّى. وهذا إذا اجتمع كان أكثر من خمسة دراهم.

¹⁹⁴ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/73-75.

وبعدُ، فإنك تحتاجُ أن تشقَّ وسطَ السوقِ وعليك ثيابُك، والحَمُولَة تستقبلك. فمن هاهنا نثرَةٌ، ومن هاهنا جَذَبَةٌ؛ فإذا الثوبُ قد أودَى. ومن ذلك أنّ نعلك تنقبُ وترقُ، وساقُ سراويلك تتسخُ وتبلى، ولعلك أن تعثرَ في نعلك فتقدّها قدًا، ولعلك تهترتها هرتًا.

وبعدُ، فافتضاءُ القليل أدلُّ بك إلى هذا [لو] بلغت منه شيئًا. وإنك أفضل؛ إلا أنا نحبُّ أنك تجلّي عن الأمر بشيء؛ فليس كلنا يثقُ لك بالصوابِ في كل شيء.

قال أبو سعيد: أمّا ما ذكرتم من انتقاض البدن، فإنّ الذي أخافُ على بدني من الدّعة ومن قلة الحركة أكثرُ. وما رأيتُ أصحَّ أبدانا من الحمالين والبطّافين. والقومُ قبلي أن يموتوا، لم يكن لهم تلك عادةً. وأليس يقول الناس: والله لفلانُ أصحُّ من الجلاوزة؟ (يعني اختلاف الجلاوزة في العدو). ولربما أقمتُ في المنزل لبعض الأمر، فأكثرُ الصعودَ والنزولَ، خوفا من قلة الحركة.

وأما التشاغلُ بالبعيد عن القريب، فإنّي لا أعرضُ للبعيد، حتى أفرغَ من القريب. وأمّا ما ذكرتم من الزيادة في الطعام، فقد أيقنتُ نفسي، واطمأنّ قلبي، على أنّه ليس لنفسي عندى إلا ما لها، وأنّها إن حاسبتني أيامَ النَّصب، حاسبتها أيامَ الراحة؛ فستعلمُ حينئذ أين أيامُ الخربة من أيامِ تقيف؟ وأمّا ما ذكرتم من تلقّي الحَمولة، ومن مزاحمة أهل السوق، ومن النثرِ والجذب، فأنا أقطعُ عرضَ السوق من قبل أن يقومَ أهلُ السوق لصلاتهم. ثم يكونُ رجوعي على ظهري السوق.

وأما ما ذكرتم من شأن النعل والسراويل، فإني من لدنُ خروجي من منزلي، إلى أن أقربَ من باب صاحبي، فإنما نعلي في يدي، وسراويلي في كفي! فإذا صرت إليه لبستهما! فإذا فصلتُ من عنده خلعتُهما. فهما في ذلك اليوم أودعُ أبدانا، وأحسنُ حالًا!

بقي الآن لكم مما ذكرتم شيء؟ قالوا: لا. قال: فهاهنا واحدةٌ تفي بجميع ما ذكرتم. قالوا: وما هي؟ قال: إذا علم القريبُ الدارَ، ومَن لي عليه أوفُ الدنانير، شدّة مطالبتي للبعيد الدارَ، ومَن ليس لي عليه إلا الفلوسُ، أتى بحقي، ولم يُطعم نفسه في مالي. وهذا تدبيرٌ يجمع إلى رجوع مالي طولَ راحة بدني. ثم أنا بالخيار في ترك الراحة؛ لأتي أفسسُها على الأشغال حينئذ كيف شئتُ. وأخرى، أنّ هذا القليل لو لم يكن فضلًا من كثير، وموصلاً بدين لي مشهور، لجاز أن أتجافى عنه. فأما أن أدعَ شيئًا يُطعم في فضول ما يبقي على الغُرماء، فهذا ما لا يجوز.

فقاموا وقالوا بأجمعهم: لا والله، لا سألناك عن مشكلة!

“...az bir şey uğruna çok şeyler kaybediyorsun. Bu yolculuk seni böyle yoracak. Akşam yemeği yiyen biriysen bu yorgunluk çok yedirecek. İkincisi; akşam yemeği yemeyen biriysen bu sefer de akşam yemeği yiyen biri olacaksın. Bunların hepsi beş dirhemi aşar. Sonra kalabalık çarşığı yarıp geçmen gerekecek. Üzerindeki elbise bir taraftan çekiştirme, bir taraftan itmeyle yıpranacak. Ayakkabın delinip eskiyecek, paçaların kirlenip ıslanacak. Belki de ayakkabını yaracak ve paramparça edeceksin. Ayrıca az olan şeyi elde etsen de sana bunları yaşatacak. Hem sen bizden üstünsün, fakat bu tutumunu açıklamayı istiyoruz. Çünkü bazılarımız senin her işte doğru olanı yaptığına inanmıyor, dediler.

Ebu Sa'id (Medainî) şöyle dedi: 'Vücudumun yıpranmasına gelince: Vücudum asıl hantallıktan ve az hareket etmekten yıpranıyor. Hamalların ve bekçilerin vücudundan daha sağlıklı vücut görmedim. Benden öncekilerin erken ölmelerinin sebebi, hareket etme alışkanlıklarının olmamasıdır. Allah'a yemin olsun ki polisten daha kuvvetli diye bir deyim yok mudur? Evde kaldığım zaman hareketsizlik korkusundan dolayı yukarı çıkar, aşağı inerim. Yakın olan şeyle uğraşmak varken, uzak olanla uğraşmama gelince: Yakındaki işimi bitirmeden uzak olanla uğraşmam. Çok yemeye gelince: Ben nefsimi telkin edip gönlümü rahat tutarım, çünkü nefsim sadece nasibini yer. O beni yorgunluk günlerinde hesaba çekerse, ben de onu rahatlık günlerinde hesaba çekerim. O zaman Sakif günleri¹⁹⁵ nerede, Hureybe günleri nerede, anlar.¹⁹⁶ Çarşının kalabalığına itiş-kakışına gelince: Çarşığı insanlar sabah namazına kalkmadan geçerim, dönüşüm de öğlen vakti olur. Ayakkabı ve şalvarlarım hakkında söylediklerinize gelince: Evden çıktığım andan arkadaşımın kapısına varana kadar ayakkabılarımı elimde tutuyorum, şalvarımı da kıvırıyorum. Oraya ulaşıncı giyiniyorum, ondan ayrılınca tekrar çıkarıyorum. Bu yüzden her zaman yeni ve iyi kalıyorlar. 'Şimdi cevaplamadığım bir şey kaldı mı?' Oradakiler, 'Hayır,' dediler. Ebu Sa'id, 'Söylediklerinizin hepsine cevap sayılabilecek bir şey daha var,' deyince oradakiler, 'Nedir o?' dediler. Ebu Sa'id şöyle dedi: 'Evi yakınımda olup bana binlerce dinar borcu olandan borcumu şiddetle talep ettiğimi öğrenirlerse hakkımı hemen getirip malıma tamah etmezler. Bu, para bana geri dönene kadar rahat etmemi sağlayacak bir tedbirdir. Ayrıca

¹⁹⁵ Sakif günleri: Rahat ve refah günleri.

¹⁹⁶ Hureybe: Sıkıntı ve darlık günleri.

rahat etmekte seçim hakkına sahibim. Çünkü o zaman vaktimi istediğim kadar işlerime ayırıyorum. Bir şey daha var ki eğer az olan para çok olan paranın faizi olmasaydı ve bilinen bir borçla ilgili olmasaydı o zaman o paradan elimi çekerdim. Lakin geciktirilen bir borcun faizinden ve gecikme zararının bedelinden vazgeçmem mümkün olmayan bir şeydir.’ Oradakilerin hepsi yerlerinden kalkıp şöyle dediler: ‘Vallahi, bundan böyle sana hiçbir meseleyi sormayacağız.’”¹⁹⁷

2.7.1.1. Materyal Unsurlar

Medainî'nin bu hikayesini okurlara anlatan ve aktaran Câhız'dır. Kendisi şahit olduğu durumu bazen kendi diliyle bazen de hikayenin içindeki kahramanın diliyle anlatmaktadır. Doğal olarak hikayenin anlatıcı unsurunu Câhız oluşturmaktadır. Hikayeyi anlatırken ilahî bakış açısından ve kahraman bakış açısından faydalanmaktadır. Kendisi şahit olduğu durumu ve hikayeyi genel manada anlatmaktadır. Bu kısımlardaki anlatımında ilahî bakış açısı söz konusudur. Hikayenin kahramanları olan Medainî ve cimri arkadaşlarının söz aldıkları kısımlarda ise kahraman bakış açısı hâkimdir. Hikayede iki farklı bakış açısı hâkim olduğu için de çoğulcu bakış açısının hikayenin genelinde kullanıldığı söylenebilir.

Hikayede iki olay söz konusudur. İlki Medainî'nin borcunu alabilmek için Hureybe'ye gidip gelmesi, ikinci ise Medainî'nin cimri arkadaşlarıyla arasında geçen olaydır. Böylece hikaye iki olay içerdiğinden çok zincirli olay örgüsünden oluşmaktadır.

Medainî'nin borcunu almak için uğraştığı haberinin cimri arkadaşlarına geldiği gün, Medainî'nin her gün Hureybe'ye gidişi ve “*Evde kaldığım zamanlar hareketsizlik korkusundan dolayı yukarı çıkar, aşağı inerim.*”, “*O beni yorgunluk günlerinde hesaba çekerse, ben de onu rahatlık günlerinde hesaba çekerim.*”, “*...dönüşüm de öğle vakti olur.*” gibi cümlelerde zaman unsuru söz konusudur. Hikaye zaman unsuru bakımından zengin olduğu gibi mekan unsuru açısından da zengindir. Zira Hureybe, çarşı, Medainî ile cimri ve faizci arkadaşlarının oturup halka oluşturdukları yer, Medainî'nin ve arkadaşının evi mekan unsurunu oluşturmaktadır. Medainî, cimri ve faizci arkadaşları, borçlu olan adam, hamal ve bekçi ise şahıs kadrosundaki yerini almaktadır.

¹⁹⁷ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/67-69.

2.7.1.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikaye iki anlatım tekniğiyle anlatılmaktadır. Câhız'ın hikayeye başlama süreci ve Medainî'nin sorulan sorulara verdiği uzun ve açıklayıcı cevaplarında anlatma tekniği ön plana çıkmaktadır. Bir diğer anlatım tekniği ise diyalog tekniğidir. Medainî ile cimri ve faizci arkadaşları arasında geçen soru-cevap içeren konuşmaları diyalog tekniğiyle anlatılmaktadır. Hikayenin dili ve üslubu açık ve anlaşılırdır.

2.7.1.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Medainî'nin borçlarını elde etmek için elinde olanı cimriliğe varacak kadar iktisatlı davranmaya çalışmasıdır.

2.7.2. Medainî ve Ahmed el-Mekkî Arasında Geçen Hikaye

İnceleyeceğimiz bu hikaye Medainî'nin tutumluluğunu ve harcama yapmaktan ne kadar uzak durmaya çalıştığını gözler önüne sermektedir. Câhız, Medainî'nin bu durumunu Ahmed el-Mekkî ile arasında geçen olay üzerinden aktarmaya çalışmaktadır.

Hikayede geçenlerin Câhız ve Ahmed el-Mekkî'nin unutmadıkları kısım olmasına rağmen Medainî'nin sıra dışı ve olağan üstü tutumluluğunu ortaya koymaya yetmektedir:

حدَّثني أحمدُ المكيُّ، أخو محمدِ المكيِّ - وكان متّصلاً بأبي سعيد. قال أحمدُ: قلتُ له مرّةً: واللهِ إنَّكَ لكثيرُ المالِ، وإنَّكَ لتعرفُ ما نجهلُ، وإنَّ قميصَكَ وسيخُ، فلمَ لا تأمرُ بغسله؟
قال: فلو كنتُ قليلَ المالِ، وأجهلُ ما تعرفُ، كيف كان قولُكَ لي؟ إنِّي قد فكّرتُ في هذا منذُ ستّةِ أشهرٍ، فما وضحَ لي بعدُ وجهُ الأمرِ فيه. أقولُ مرّةً: الثوبُ إذا اتّسخَ أكلَ البدنَ، كما يأكلُ الصّدا الحديدَ، والثوبُ إذا ترادّفه العرقُ، وجفَّ، وتراكمَ عليه الوسخُ ولَبِدٌ، أكلَ السِّلْكُ، وأحرقَ الغزلُ. هذا مع تَنُّ رِيحه، وقبحِ منظره.
وبعدُ، فإني رجلُ آتي أبوابَ الغُرَماءِ، وغِلَمَانُ غرَمائي جابرةٌ. فما ظنُّكَ بهم إذا رأوني في أطمارٍ وسيخَةٍ، وأسمالٍ درنَةٍ، وحالٍ حدّادٍ؟ جَبَها مرّةً، وحَجَبوا مرّةً، فيرجعُ ذلك علينا بمضرةٍ. من إصلاحِ المالِ وأن يُنفقَ عنه كلَّ ما أعان على حبسه، مع ما يدخُلُ من الغيظِ، ويلقى مَنْ كان كذلك من المكروهِ.

فاذا اجتمعتُ هذه الخواطرُ هَمَمْتُ بغسلها، فإذا هممتُ به، عارضني مُعارضٌ يُوهمني أنّه أتاني من جهةِ الحزمِ، ومن قبَلِ العقلِ، فقال: أوّلُ ذلك الغُرْمُ الذي يكونُ، في الماءِ والصابونِ. والجاريةُ إذا ازدادتُ عناءً، ازدادتُ

أَكْلًا. والصابون نُورَةٌ، والنُّورَةُ تَأْكُلُ الثُّوبَ. وَإِنْ انْحَزَقَ، وَلَا يَزَالُ الثُّوبُ عَلَى خَطَرٍ، حَتَّى يُسَلَّمَ إِلَى الْعَصْرِ وَالِدَّقِ. ثُمَّ إِذَا أَلْقَى عَلَى الرَّسَنِ، فَهُوَ بَعْرُضُ الْجَذْبَةِ وَالنَّزْرَةِ وَالْعَلْقِ.

وَلَا بُدَّ مِنَ الْجُلُوسِ يَوْمَئِذٍ فِي الْبَيْتِ. وَمَتَى جَلَسْتُ فِي الْبَيْتِ، فَتَحُوا عَلَيْنَا أَبْوَابًا مِنَ النِّفْقَةِ، وَأَبْوَابًا مِنَ الشَّهْوَاتِ. وَالثِّيَابُ لَا بُدَّ لَهَا مِنْ دَقِّ. فَإِنَّ نَحْنُ دَقَقْنَاهَا فِي الْمَنْزِلِ قَطَعْنَاهَا. وَإِنْ نَحْنُ أَسْلَمْنَاهَا إِلَى الْقَصَّارِ، فَغُرْمٌ عَلَى غُرْمٍ. وَعَلَى أَنَّهُ رُبَّمَا أَنْزَلَ بِهَا مِنَ الْمَكْرُوهِ مَا هُوَ أَشَدُّ. وَمَا جَلَسْتُ فِي الْمَنْزِلِ قَطُّ إِلَّا أَرْجَفَ بِي الْغَرْمَاءُ، وَادَّعَوْا عَلَيَّ الْأَمْرَاضَ وَالْأَحْدَاثَ. وَفِي ذَلِكَ لَهُمْ فِسَادٌ وَالتَّوَاءُ، وَطَمَعٌ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُمْ.

فَإِذَا أَنَا لَبِسْتُهَا، وَقَدْ ابْيَضَّتْ وَحَسُنَتْ وَجَعَّتْ وَطَابَتْ، تَبَيَّنْتُ عِنْدَ ذَلِكَ وَسَخَّ جَسَدِي، وَكَثُرَتْ شَعْرِي، وَقَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ مُوَصُولًا بِبَعْضٍ، فَفَرَّقْتَهُ، فَاسْتَبَانَ لِي مَا لَمْ يَكُنْ يَسْتَبِينُ، وَكَاتَرْتُ لِمَا لَمْ أَكُنْ أَكْتَرْتُ لَهُ؛ فَيَصْبِرُ ذَلِكَ مَدْعَاةً إِلَى دُخُولِ الْحَمَامِ. فَإِنْ دَخَلْتَهُ فَغُرْمٌ ثَقِيلٌ، مَعَ الْمَخَاطِرَةِ بِالثِّيَابِ. وَلِي امْرَأَةٌ جَمِيلَةٌ شَابَةٌ. فَإِذَا رَأَتْنِي قَدْ أَطْلَيْتُ وَغَسَلْتُ رَأْسِي وَبَيَضْتُ نَوْبِي، عَارَضْتَنِي بِالتَّطْيَبِ، وَتَلَبَّسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهَا! مَعَ أُمُورٍ كَثِيرَةٍ، نَسِيَ بَعْضُهَا أَحْمَدَ، وَبَعْضُهَا أَنَا.

“Ebu Sa’id ile samimi olan Muhammed el-Mekkî’nin kardeşi Ahmed el-Mekkî bana anlattı. Ahmed dedi ki: Ona (Ebu Sa’id) dedim ki: ‘Vallahi malın çok ve sen bilmediklerimizi biliyorsun. Ama gömleğin kirli, neden yıkatmıyorsun?’ Ebu Sa’id, ‘Eğer az malım olsaydı ve senin bildiklerini bilmeseydim, o zaman ne derdin acaba? Bunu altı aydır düşünüyorum ama henüz doğruyu bulamadım. Bazen şöyle diyorum: Kirli elbise, pasın demiri yemesi gibi vücudu yer. Elbiseye ter bulaşıp kuruyunca, katılaşıp yapışınca dokularını çürütür, ipliklerini eritir. Üstelik pis kokar ve çirkin gözüktür. Ben borçlularımın kapılarına giden adamım. Borçlularımın oğulları gaddar insanlardır. Belki kirli, eski, yıpranmış, pasaklı kıyafetler içinde görürlerse ne yaparlar sanıyorsun? Beni ya hor görürler ya da görüşmek istemezler. Bu da bana zarar olarak geri döner. Malı korumanın yolu, borçluların bahanelerini, kızgınlıklarını, nefret etmelerini ortadan kaldırmaktır. Bunların hepsini düşündüğüm zaman yıkatmak istiyorum. Fakat o zaman da daha mantıklı ve makul engeller çıkıyor önüme. Bu engellerin ilki elbise yıkandığında su ve sabunun ziyan olmasıdır. Cariye çok yorulduğu zaman çok yemek yiyecek. Sabun kireçten olduğu için, elbiseyi/kumaşı yıpratacak. Elbiselerin tokaçlanması, sıkılması, ipe serildiğinde takılma ve çekilme tehlikesine maruz kalması da söz

konusudur. Ayrıca o gün mutlaka evde olacağımdan, evdekiler bana hem harcama hem arzu kapılarını aralayacaklardır. Çünkü elbiselerin mutlaka tokaçlanması gerekir. Eğer biz evde tokaçlayacak olsak elbiseyi parçalarız; beyazlatıcıya yatırsak zarar üzerine zarardır. Belki de tokaçlamaktan daha kötü bir ziyana sebep olmuş olur. Ayrıca evde ne zaman otursam, borçlular hakkımda türlü yalanlar uydurur, hastalandığımı ya da başka tür bir belada olduğumu iddia edip türlü fesatlık tamah ve kötülük düşünürler. Diyelim ki bu beyazlamış, güzelleşmiş, kurumuş ve temizlenmiş elbiseyi giyindim, bu sefer de vücudumun ve saçımın kiri ortaya çıkacak. Her şey birbirine bağlıdır, elbiseyi yıkamam bana başka şeylere sebebiyet verecek, önemsemediğim bir şeyi bana önemsettirecek ve bu durum beni hamama gitmek zorunda bırakacak. Hamama gidecek olsam bu da büyük bir kayıptır çünkü elbiselerin çalınma tehlikesine maruz kalacağım. Benim güzel ve genç bir karım var. Güzelleştığimi, başımı yıkadığımı ve elbiselerimi beyazlattığımı görürse, nispet olarak o da kokulanıp elbiselerinin en güzelini giyer.'

Ahmed daha çok şeyler söyledi, lakin bir kısmını o, bir kısmını da ben unuttum."¹⁹⁸

Medainî bir gömleği yıkamanın kendisine yaşatacağı kaybı ilginç bir şekilde anlatmaktadır. Kolay kolay kimsenin aklına gelmeyecek şeyleri göz ününde bulundurarak gömleği yıkatmaktan uzak durmaktadır. Alıntıladığımız kısımda anlattığı varsayımlar kendisini cimri olarak değerlendirmemize yetmektedir.

2.7.2.1. Materyal Unsurlar

Medainî'nin bu ilginç ve sıra dışı hikayesini anlatan öncelikle Câhız'dır. Medainî'nin açıklamalarını anlatan ve hikayenin de bir kahramanı olan Ahmed el-Mekkî de anlatıcı unsurdur. Dolayısıyla hikayenin iki anlatıcı unsuru bulunmaktadır. Hikaye birçok bakış açısıyla anlatılmaktadır. Nitekim Câhız hikayenin girişinde ilahî bakış açısıyla anlatımı gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra Ahmed el-Mekkî ve Medainî'nin geçtiği kısımlarda ise kahraman bakış açısı hakimdir. Çünkü bu iki kişi aslında hikayenin merkezindeki kahramanlardır. Hikayede birden fazla bakış açısı bulunduğundan hikayenin çoğulcu bakış açısıyla anlatıldığı söylenebilir.

¹⁹⁸ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/69-71.

Medainî'nin baştan sona anlatmaya çalıştığı sıra dışı tutumluluğu hikayede geçen tek olaydır. Hikayede sadece bir olayın olması hikayenin tek zincirli olay örgüsünden oluştuğunu göstermektedir.

“Bunu altı aydır düşünüyorum ama henüz doğru olan şey açıklığa kavuşmadı.”, *“Bunları düşündüğüm zaman yıkatmak istiyorum. Fakat o zaman da daha mantıklı ve daha makul engeller çıkıyor önüme.”*, *“Cariye çok yorulduğu zaman çok yemek yiyecek.”*, *“Ayrıca o gün mutlaka evde olacağım...”*, *“...evde ne zaman oturursam...”* gibi cümlelerde zaman unsuru bulunmaktadır. Medainî ve Ahmed el-Mekkî'nin karşılıklı konuştuğu yer, Medainî'nin evi ve hamam hikayenin mekan unsurunu oluşturmaktadır.

Şahıs kadrosunda ise Medainî, Akmed el-Mekkî, Muhammed el-Mekkî, Medainî'ye borcu olanların çocukları, cariye, ev halkı ve Medainî'nin eşi yer almaktadır. Görüldüğü üzere hikaye zaman ve şahıs kadrosu açısından oldukça zengindir.

2.7.2.2. Estetik/Teknik Unsurlar

Hikayede birden çok anlatım tekniği kullanılmıştır. Câhız'ın hikayeye başladığı kısımda ve Medainî'nin açıklamalar yaptığı kısımlarda anlatma tekniği etkin olarak kullanılmıştır. Özellikle Medainî'nin elbisesini yıkamaya karar verdikten sonraki bölümlerde anlatma tekniğinin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Ahmed el-Mekkî'nin soruları üzerine Medainî ile aralarında gerçekleşen konuşmalar diyalog tekniğiyle aktarılmaktadır.

Hikaye, dil ve üslup bakımından genel olarak açık ve anlaşılır olsa da özellikle Medainî'nin kâr ve zarar karşılaştırması yaptığı yerlerde ağır bir dil kullanıldığı söylenebilir.

2.7.2.3. Muhteva Unsurları

Hikayenin teması ise Medainî'nin akıl almaz tutumluluğu sonucunda ortaya çıkan cimriliğidir.

2.8. Bazı Nâdireler ve Tarîfeler

Câhız, *el-Buhalâ*' kitabının farklı yerlerinde başlıklar açarak özellikle ortasında ve sonunda bazı kısa hikaye diye nitelendirebilecek nâdireler ve tarîfelere yer vermektedir.

Câhız'ın *istitrad* yöntemini bu bölümlerde görmek mümkündür. Nitekim kitabın başında bu kısa ve sıkıcı olamayan hikayelere işaret etmektedir:

...وأنت في ضحك منه إذا شئت، وفي لهو إذا ملئت الجدَّ.

“Dilersen bunlara güler ve ciddi konulardan sıkıldığın zaman bunlarla eğlenirsin.”¹⁹⁹

Okuyucuyu sıkmamak adına kitabın içine serpiştirilmiş bu kısa hikayeler genellikle gündelik hayatta yaşanmış ve cimrilik içeren hikayelerdir. Câhız'ın kitabında yer verdiği bu hikayelerin bazıları Arapların yemek kültürüyle ilgilidir. Ayrıca kitabın son kısımlarında da bu kısa hikayelere ve birçok şiire yer vermektedir.

Bu hikayelerden çarpıcı ve cimrilik açısından dikkat çeken birkaçını aktarmakla yetineceğiz:

ولقد خَبَّرني خَبَّارٌ لبعض أصحابنا، أَنه جَلَدَهُ على إِنْضَاجِ الخُبْزِ، وَأَنه قال له: أَنُضِجْ خُبْزِي الذي يُوضَعُ بين يديّ، واجْعَلْ خُبْزَ مَنْ يَأْكُلُ مَعِي على مقدارٍ بين المقدارين. وَأما خُبْزُ العِيالِ والضيِّفِ فلا تُقَرِّبْتَهُ من النَّارِ إلا بقَدْرٍ ما يَصِيرُ العَجِينُ رَغِيماً، وبقَدْرٍ ما يَتَماسِكُ فقط! فكلَّفَه العَويصَ. فلما أَعَجَزَه ذلك، جَلَدَهُ حَدَّ الرِّائِي الحُرِّ! فحدَّثْتُ هذا الحديثَ عبدَ الله العَرُوضِيّ، فقال: أَلَمْ تَعْرِفْ شَأْنَ الجَدِيّ؟ ضَرَبَ الشَّوَاءَ ثمانين سَوْطاً، لِمَكانِ الإِنْضَاجِ! وذلك أَنه قال له: ضَعِ الجَدِيّ في التَّنُّورِ، حين تَضَعُ الخُوانَ، حتى أَسْتَبْطِئَكَ أنا في إِنْضَاجِهِ. وتقول أنت: بَقِيَ قليلٌ! ثم تَجِينُنَا به، وكأَنِّي قد أَعْجَلْتُكَ! فإذا وُضِعَ بين أيديهم غَيْرُ مُنْضَجٍ، اِحْتَسَبْتُ عليهم بإِحْضارِ الجَدِيّ. فإذا لم يَأْكُلُوهُ، أَعَدَّتْهُ إلى التَّنُّورِ، ثم أَحْضَرْتَنَاهُ الغَدَ بارداً. فيقومُ الجَدِيّ الواحدُ مَقَامَ جَدِيَيْنِ!

فجاء به الشَّوَاءُ يوماً نَضِيحاً، فَعَمِلَ فيه القومُ. فَجَلَدَهُ ثمانين جلدَةً، جَلَدَ القاذِفِ الحُرِّ!

“Arkadaşlarımdan bazılarının fırıncısı olan bir adam, arkadaşımın onu ekmeği tam pişirmedeği için dövdüğünü ve şöyle dediğini söyledi: ‘Önüme konulan ekmeği iyi, yanımda yiyeninkini biraz, çocukların ve misafirlerinkini ise içi hamur kalacak kadar ya da azıcık katılacak kadar (ateşe) yaklaştır!’ Onu çok zor bir işle mükellef kılınca aciz kalmış, arkadaşım da ona hür bir zinakârın had cezası neyse o kadar sopa atmış. Bu hadiseyi Abdullah el-Azûri’ye anlatınca, ‘Oğlak hikayesini biliyor musun?’ dedi ve şöyle devam etti: Oğlağı kızartması için bir adama vermiş. Ona daha önce şöyle demiş: ‘Oğlağı sofraya oturulacak zaman fırına koy. Ben

¹⁹⁹ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/27.

pişip pişmediğini sorunca pişmesine az kaldı dersin. Sonra acele ettirmişim gibi oğlağı sofraya getireceksin. Oğlak iyi pişmediği için yemezlerse onu tekrar fırına götürürsün. Ertesi gün önümüze soğuk olarak getirirsin. Böylelikle bir oğlak iki oğlak yerine geçmiş olur.’ Adam bunlara uymayıp oğlağı pişmiş olarak getirince oradakiler oğlağı yediler. Bunun üzerine ona, iftira atan hür kadının had cezası olan seksen değnek vurmuş.”²⁰⁰

وكان أبو يعقوب الذَّقْنَانُ يقول: ما فاتني اللَّحْمُ منذُ ملكتُ المال.

وكان إذا كان يومُ الجمعةِ اشْتَرَى لحمَ بَقَرٍ بِدِرْهَمٍ، واشْتَرَى بَصَلًا بِدَانِقٍ، وبَاذِنْجَانًا بِدَانِقٍ، وَقَرَعَةً بِدَانِقٍ. فإذا كان أَيَّامُ الْجَزْرِ فَجَزَّرُ بِدَانِقٍ! وطَبَخَهُ كُلَّهُ سَكْبَاجًا. فأكل وعيَالَهُ، يومئذٍ خُبِرَهُمْ بشيءٍ من رأسِ القِدْرِ، وما ينقطعُ في القِدْرِ من البصلِ والبَاذِنْجَانِ والجَزْرِ والقَرَعِ والشَّحْمِ واللحمِ. فإذا كان يومُ السبتِ تَرَدُّوا خُبِرَهُمْ في المَرَقِ. فإذا كان يومُ الأَحَدِ أَكَلُوا البصلِ. فإذا كان يومُ الإِثْنَيْنِ أَكَلُوا الجزرَ. فإذا كان يومُ الثلاثاءِ أَكَلُوا القَرَعِ. فإذا كان يومُ الأَرْبَعَاءِ أَكَلُوا البَاذِنْجَانِ. فإذا كان يومُ الخميسِ أَكَلُوا اللحمِ.

فلهذا كان يقول: ما فاتني اللحم منذ ملكتُ المال!

“Ebu Yakup b. Zeknân şöyle dedi: ‘Zengin olduğumdan beri et yemediğim gün olmadı.’

Cuma günleri bir dirheme sığır eti satın alırdı. Bir danika²⁰¹ soğan, patlıcan ve kabak alırdı. Havuç mevsimiyse bir danika havuç alır, bununla sekbac yemeği yapardı. O gün çocuklarıyla birlikte tencerenin üstünden ekmekleriyle azcık yerlerdi. Soğanı, patlıcanı, havucu, kabağı, eti ve yağı bitirmezler, cumartesi olunca ekmeklerini yemeğin suyuna bandırarak yerlerdi. Pazar günü soğanı, pazartesi havucu, salı kabağı, çarşamba patlıcanı perşembe de etini yerler. ‘Zengin olduğumdan beri et yemediğim gün olmadı,’ demesinin nedeni işte budur.”²⁰²

²⁰⁰ Câhız, *el-Buhalâ*, 1/103-104.

²⁰¹ Bir çeşit ölçü birimi.

²⁰² Câhız, *el-Buhalâ*, 2/41-42.

قال أبو الحسن المدائني: كان بالمدائن تَمَارٌ، وكان بخيلا. وكان غلامه إذا دخل الحانوتَ يحتال؛ فربما اُحْتَبَسَ. فاتَّهَمه بأكل التمر، فسأله يوما فأنكر. فدعا بِقُطْنَةِ بِيضَاءَ، ثم قال: امضُغْهَا. فمضغها. فلَمَّا أُخْرِجَهَا وجد فيها حلاوةً وصُفْرَةَ، قال: هذا دَأْبُكَ كُلِّ يَوْمٍ، وأنا لا أعلم! اخرج من داري!

*“Ebu’l Hasan el-Medâinî şöyle dedi: ‘Medâin şehrinde cimri bir hurma satıcısı vardı. Hizmetkarı, kendisi dükkandayken hurmayı ona çaktırmadan alıyordu. Hizmetkarını ortalıkta görmediği zaman, onu gizlice hurma yemekle itham ediyordu. Bir gün hizmetçisine (gizlice hurma yiyip yemediğini) sordu. O da inkâr etti. Bunun üzerine bir parça beyaz pamuk getirtti ve ona, ‘Bunu çiğne,’ dedi. Hizmetkarı pamuğu çiğneyip çıkardığında, pamukta tatlılık ve sarılık görünce ona, ‘İşte her gün yaptığın bu! Evimi derhal terk et!’ dedi.”*²⁰³

...وكان المَغِيرَةَ بنَ عبد الله بنِ أَبِي عَقِيلِ التَّقْفِيِّ يأكل تمرًا هو وأصحابه. فانطَفَأَ السِّرَاجُ. وكانوا يُلْقُونَ النَّوَى فِي طَسْتٍ. فسمع صوتَ نواتين، فقال: من هذا الذي يلعب بِكَعْبَيْنِ؟

*“Muğîra b. Abdullah b. Ebî ‘Akil es-Sekafî arkadaşlarıyla hurma yiyordu. Kandil o esnada söndü. Çekirdekleri bir tasın içine atıyorlardı. Karanlıkta iki çekirdek sesi duyunca, ‘Kim iki zarla oynuyor?’ dedi.”*²⁰⁴

...دخل هِشَامُ بنُ عبد الملك حائطًا له، فيه فاكهةٌ وأشجارٌ وثمراتٌ، ومعه أصحابه. فجعلوا يأكلون ويدعُونَ

بِالْبَرْكَةِ! فقال هِشَامُ: يا غلام! اقلع هذا، واغرس مكانه زيتونًا!

“...Hişam b. Abdülmelik, dostlarıyla birlikte meyve ağaçlarının bulunduğu bahçesine girdi. Dostları hem yiyip hem de bereketli olsun diye dua etmeye

²⁰³ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/59.

²⁰⁴ Câhız, *el-Buhalâ*, 2/85.

*başladılar. Bunun üzerine Hişam uşağına, 'Bunları çıkar ve yerlerine zeytin dik!' dedi.*²⁰⁵

Son olarak aktardığımız bu kısa hikayeler gibi *el-Buhalâ'* adlı eserde başka kısa hikayelerde bulunmaktadır. Câhız bu hikayeleri okuyucunun kitabı okurken sıkılması durumunda bu tür hikayeleri okumasını tavsiye etmektedir. Câhız'ın tavsiyesi yerinde bir tavsiye gibi durmaktadır. Çünkü bu hikayeler kolay okunmasının yanı sıra ilginç karakterleri konu edinmektedir. Câhız'ın bu yöntemi *el-Buhalâ'* adlı eserinin sıkılmadan okunmasına olanak sağladığı söylenebilir.

²⁰⁵ Câhız, *el-Buhalâ'*, 2/85.

SONUÇ

Câhız'ın Arap diline olan katkıları ve telif ettiği eserleri hasebiyle Arap edebiyatında oldukça önemli bir yeri vardır. Öyle ki kendisi döneminin en önemli fikir adamlarından biridir. Ayrıca Arap diline katkıları göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bunun en büyük göstergesi ortaya koyduğu birçok eseridir. Câhız'ın eserleri arasından çalışmaya değer gördüğümüz *el-Buhalâ'* eseri birçok hikaye, nâdire ve tarîfe içermektedir. Bunlar genellikle Câhız'ın şahit olduğu veya kendisine anlatılan ve kendisinin de kitabında yer verdiği hikayelerdir.

Hikayelerde anlatıcı unsurunu genellikle Câhız oluştururken bazen de hikayenin kahramanları veya hikayeyi Câhız'a anlatan kişiler anlatıcı unsurunu oluşturmaktadır. Hikayelerin genelinde ilahî bakış açısı hakim olmakla birlikte kahraman bakış açısı ve figüran bakış açısı da kullanılmıştır. Hikayeler genellikle bir olaydan oluştuğundan olay örgüsü çoğunlukla tek zincirli olay örgüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikayelerdeki zaman unsuru ise gün, ay, yıl veya gün içinde kullanılan zaman dilimleri şeklinde ön plana çıkmaktadır. Mekan unsurunda dikkat çeken durum şehir isimlerinin bolca zikredilmesidir. Şehirlere ek olarak gündelik yaşamın geçtiği ev, çarşı ve oturum meclisleri de mekan unsuru olarak hikayelerde geçmektedir. Hikayelerin şahıs kadrosu gerçek kişilerden oluşmaktadır. Öyle ki Câhız'ın kendisi de birçok hikayede şahıs kadrosunda yerini almaktadır.

Hikayelerde anlatım teknikleri etkin olarak kullanılmıştır. Özellikle anlatma/gösterme tekniği en çok kullanılan tekniktir. Hikayelerin birçoğunda diyaloglar şeklinde konuşmalar bulunmakta ve bu konuşmalar anlatım tekniklerinden diyalog tekniğiyle aktarılmaktadır. Hikayelerde geçen kahramanların cimrilikleri betimleme tekniğiyle yansıtılmıştır. Bunun yanında özellikle yazar, bir olayı bütün ayrıntılarıyla göstermek istendiğinde betimleme tekniği etkin olarak kullanmıştır. Bazı hikayelerde mektup tekniği, özetleme tekniği ve montaj tekniği gibi tekniklerin de kullanıldığı olmuştur. Kitapta bazı yabancı kelimeler ve edebi/kapalı cümleler bulunsa da hikayelerde kullanılan dil ve etkin olan üslup açık ve anlaşılır bir yapıdadır. Bunun yanı sıra kitapta şiir beyitlerinin bulunduğunu da dile getirmek gerekmektedir. *el-Buhalâ'* adlı kitapta yer verilen hikayelerde içerik ve tema "cimrilik" davranışı üzerine yoğunlaşmıştır. Bazı

hikayelerde ise içerik tutumlulukla ilgilidir. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda tutumluluğun insanlara fayda sağlayacağı açıktır.

Câhız'ın *el-Buhalâ* adlı eseri tematik açıdan incelendiğinde en çok dikkati çeken hususlar; hikayelerde anlatılan kişilerin akıl almaz cimrilikleri ile bu cimriliklerin son derece hoş bir üslupla savunulması ve aktarılmasıdır. Ayrıca okurun sıkılmasını önleyen ve kitabı okunabilir kılan istitrad yöntemi de oldukça önemlidir. Zira bu yöntemle okurun sıkılması önlenmeye çalışılmış ve o döneme ışık tutulmuştur. Böylece *el-Buhalâ* adlı eser günümüze kadar ulaşabilmiş ve değerini koruyabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Hüseyin. *el-Câhız 'ın Sünnet/Hadis Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 4*. İstanbul: Ensar Yayınları, 7.Basım, 2015.
- Aydın, Mustafa. *Câhız ve Edebi Görüşleri*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Câhız. *Cimriler*. çev. Zehra Güney Gökdemir. İstanbul: Şule Yayınları, 2018.
- Cebr, Cemil. *el-Câhız fî Hayâtihi ve Edebihi ve Fikrihi*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Lübnânî, 1974.
- Cebr, Cemil. *Câhız ve Mucteme'u 'Asrihi fî Bağdad*. Beyrut: Dâru Sâder, ts.
- Charles, Pellat. *el-Câhız fî'l-Basra ve Bağdad ve Sâmerrâ'*. çev. İbrahim el-Keylânî. Dimaşk: Dâru'l-Yekazati'l-'Arabiyye, 1961.
- Çakır, Hasan. *Öykü Sanatı*. Konya: Çizgi Yayınevi, 2.Basım, 2002.
- Çatal, Halil. *Cubrân Halil Cubrân ve Öykücülüğü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Çetişli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş (Hikaye, Roman, Tiyatro)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Dayf, Şevki. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maarîf, 11.Basım, ts.
- Demirayak, Kenan. *Abbasi Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Şafak Yayınevi, 1998.
- Demirci, Gülbahar. *Mısır Edebiyatında Kısa Hikaye*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Ebû Ali, b. Muhammed. *Tecâribü'l-Umem*. 8 Cilt. thk. ebu'l-Kâsım İmâmî. Tahran: y.y., 1982.
- Ebu'l-Felah Abdulhay, el-'İmâd el-Hanbeli. *Şezarâtûz-Zeheb fî Ahbârî men Zeheb*. Kahire: y.y., 1931.
- Ebû'l-FerecAbdurrahman b. Ali, ibnu'l-Cevzî. *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 18 Cilt. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ – Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: y.y., 1992.
- Ebû'l-Fidâ İsmail, ibn Kesîr. *elBidâye ve'n-Nihâye*. 14 Cilt. Beyrut-Riyad: Mektebetü'l-Meârif-Mektebetü'n-Nasr, ts.

- Ebû Osman ‘Amr b. Bahr, Câhız. *el-Beyân ve’t-Tebyîn*. 3 Cilt. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: el-Mektebetu’l-Hancî, 1975.
- Ebû Osman ‘Amr b. Bahr, Câhız. *el-Buhalâ’*. 2 Cilt. thk. Ahmed el-‘Avamirî - Ali el-Cârim. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2.Basım, 2009.
- Ebû Osman Amr b. Bahr, Câhız. *el-‘Usmâniyye*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. Mısır: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1955.
- Ebû Osman ‘Amr b. Bahr, Câhız. *Kitâbu’l-Hayevân*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 2.Basım, 1965.
- Ebû Şerîfe, Abdulkâdir – Kazek, Hüseyin Lâfi. *Medhal il’a Tahlîli’n-Nassi’l-Edebiyyi*. Ürdün: Dâru’l-fikr, 4.Basım, 2008.
- Emin, Ahmed. *Duha’l-İslâm*. 3 Cilt. Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2012.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 4.Basım, 1981.
- Gündüz, Sevim. *Öykü ve Roman Yazma Sanatı*. İstanbul: Rehber Yayınları, 8.Basım, 1990.
- Hafeci, Muhammed ‘Abdulmun’im. *el-Âdâbu’l-‘Arabiyyu fi’l-‘Asri’l-‘Abbasi’l-Evvel*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1992.
- Hâfız, Sabri. “Modern Arap Kısa Öyküsü 1”. çev. Azmi Yüksel. *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 9 (2003), 77-96.
- el-Hamevî, Yâkût. *Mu’cemu’l-Udeba’*. 20 Cilt. Ürdün: Dâru’l-Ma’mûn, ts.
- Hoşgör, Fatıma Hoşgör. *Câhız’ın Hayatı, Eserleri ve el-Buhalâ Adlı Kitabındaki Tip Tahlilleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tüksek Lisans Tezi, 1999.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâluddîn. *Lisânu’l-‘Arab*. 6 Cilt. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru’l-Maarif, ts.
- İbnu’l-Esîr el-Cezerî, Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi’t-Târih*. 9 Cilt. Kahire: İdâretu’t-Tıbbâ’ati’l-Müniriyye, 1932.
- İpek, Muhammed Selim. *Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Kandil, Fuâd. *Fennu Kite’betu’l-Kıssa*. Kahire: Dâru’l-Mıssriyyeti el-Lübânîyyeti, 2001.

- Karadeniz, Abdurrahim, “Öykü Tekniği, Konya Öykü Günleri 1”. *Öykü Sempozyumu Bildirileri*. ed. Mehmet Harmanlı. 1/129-135. Konya: Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi, 2004.
- Karuko, Semira, *el-Câhız ve Belağattaki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Kolcu, Ali İhsan. *Öykü Sanatı*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2.Basım, 2006.
- Köse, Mustafa. *Mutezilede Entelektüel Düşünce -Câhız-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Mekkî, et-Tâhir Ahmed. *el-Kıssatü'l Kasîra Dirâsa ve Muhtârât*. Kahire: Dâru'l-Meârîf, 8.Basım. 1999.
- Mütercim, Âsım Efendi. *el-Okyanûsu'l Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsil-Muhît (Kâmûsil-Muhît Tercümesi)*. nşr. Mustafa Koç – Eyyüp Tanrıverdi. 6 Cilt. İstanbul: Pasifik Ofset, 2014.
- en-Necme, Muhammed Yusuf. *el-Kıssatu fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadis*. Beyrut: Dâru's-Sakâfe, 1966.
- Necm, Yûsuf Muhammed. *Fennu'l-Kıssa*. Beyrut: Dâru'l-Beyrut, 1955.
- Özdemir, Emin. *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 5.Basım, 2002.
- er-Rufâ'î, Enver. *el-İslâm fi Hadâratih ve Nuzumih*. Dımaşk: y.y., 1982.
- Sâlih, Mahmûd Abdurrahim. *Funûnu'n-Nesr fi'l-Edebi'l-Abbâsi*. Ürdün: Dâr Cerir, 2006.
- eş-Şerîf ec-Cürcânî, Ali b. Muhammed. hammed. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2003.
- Şeşen, Ramazan. “Câhız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/20-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Târihu'l-Umem ve el-Mulûk*. 13 Cilt. Kahire: Matba'atu'l-Hüseyniyye, ts.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 14.Basım, 2016.
- Türkan, İbrahim. *Mihâ'il Nu'ayme ve Öykücülüğü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yazıcı, Hüseyin. “Hikaye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/479-485. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- el-Yesûî, Luis Ma'lûf. *el-Muncid fi'l-Lüğa*. Tahran: İslâm İntişârâtı, 1964.

Yılmaz, Hakkı Dursun. “Abbâsiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/31-48.

İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

ez-Zebidi, Muhammed Murtaza. *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamûs*. 20 Cilt. Beyrut, 1994.

Zeydan, Corcî. *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. 4 Cilt. Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2013.

Zeydan, Corcî. *Târîhu't-Temedduni'l-İslâmî*. 5 Cilt. Kahire: Neşru Muessesetu Hindâvî, 2012.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'n-Nehtât-i Mısır, ts.

